

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

На правах рукопису

СОЛЬСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 811.112.2'342.6

МОДИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НІМЕЦЬКОЇ ОРФОЕПІЧНОЇ НОРМИ
В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ
(експериментально-фонетичне дослідження)

10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник
Стеріополо Олена Іванівна
доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НІМЕЦЬКОЇ ОРФОЕПІЧНОЇ НОРМИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ.....	
1.1 Німецька стандартна мова у світлі теорії національної варіативності.....	17
1.2 Система мови, норма, орфоепія, національна варіативність.....	25
1.3 Модифікаційні процеси голосних фонем німецької стандартної мови.....	31
1.3.1 Модифікація голосних фонем німецького національного варіанта німецької мови.....	31
1.3.2 Модифікація голосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови.....	39
1.3.3 Модифікація голосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови.....	42
1.4 Модифікаційні процеси приголосних фонем німецької стандартної мови.....	44
1.4.1 Модифікація приголосних фонем німецького національного варіанта німецької мови.....	44
1.4.2 Модифікація приголосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови.....	54
1.4.3 Модифікація приголосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови.....	56
Висновки до розділу 1	57
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО- ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	

НІМЕЦЬКОЇ ОРФОЕПІЧНОЇ НОРМИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ.....	60
2.1 Матеріал дослідження.....	60
2.2 Добір дикторів	63
2.3 Експериментально-фонетичні методи дослідження.....	64
2.3.1 Слуховий аналіз мовлення.....	65
2.3.2 Інструментальний аналіз мовлення.....	67
2.3.3 Статистичне опрацювання експериментальних даних.....	69
Висновки до розділу 2	71
РОЗДІЛ 3 МОДИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ГОЛОСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ.....	74
3.1 Модифікаційні процеси голосних за результатами слухового аналізу.....	74
3.2 Акустичний аналіз голосних національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії.....	81
3.2.1 Темпоральні характеристики голосних.....	81
3.2.2 Спектральні характеристики голосних.....	86
3.2.2.1 Еталонні акустичні характеристики голосних.....	86
3.2.2.2 Модифікація голосних у підготовленому мовленні.....	88
3.2.2.3 Модифікація голосних перед алофонами фонемі /r/.....	117
Висновки до розділу 3	136
РОЗДІЛ 4 МОДИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПРИГОЛОСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ	140
4.1 Модифікаційні процеси зімкнених фонем.....	140
4.1.1 Модифікація дзвінких ненапружених зімкнених /b/, /d/, /g/.....	140
4.1.2 Модифікація глухих напружених зімкнених /p/, /t/, /k/.....	145
4.2 Модифікаційні процеси щілинних фонем.....	152
4.2.1 Модифікація дзвінких ненапружених щілинних фонем /v/, /z/.....	152

4.2.2 Модифікація глухих напружених щілинних фонем /f/, /s/, /ʃ/.....	158
4.3 Модифікаційні процеси сонорних фонем	161
4.3.1 Модифікація латеральної фонемі /l/.....	161
4.3.2 Модифікація щілинної фонемі /r/.....	165
Висновки до розділу 4	177
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	213
ДОДАТКИ.....	215
Додаток А Відомості про експериментальний матеріал та дикторів.....	215
Додаток Б Спектральні характеристики голосних перед алофонами фонемі /r/.....	229

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НВ	–	національний варіант
НВН	–	національний варіант німецької мови в Німеччині
НВА	–	національний варіант німецької мови в Австрії
НВШ	–	національний варіант німецької мови у Швейцарії
двн.	–	давньоверхньонімецька мова
свн.	–	середньоверхньонімецька мова
нвн.	–	нововерхньонімецька мова
МФА	–	Міжнародна фонетична асоціація
ІС	–	слово в ізольованій позиції
ПМ	–	підготовлене мовлення
ФС	–	фонетичне слово
АП	–	абсолютний початок фонетичного слова
АК	–	абсолютний кінець фонетичного слова
Гц	–	герц, одиниця частоти періодичного процесу
мс	–	мілісекунда
ЧОТ	–	частота основного тону
˘	–	дужка внизу відображає злиття лексичних одиниць в одне ФС
/a/	–	голосна фонема
[a]	–	реалізація голосної фонемі в мовленні, звук

ВСТУП

Дослідження національної варіативності німецької мови викликає значний інтерес у лінгвістів упродовж кількох останніх десятиліть. Головна увага мовознавців зосереджується на трактуванні поняття німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови, розкритті комплексу їхніх суттєвих лінгвістичних і соціальних ознак та встановленні джерел дивергентного розвитку [2; 33; 34; 60; 82; 134; 173; 205]. Разом із тим проблема неідентичності німецької орфоепічної норми у множині її національних варіантів не отримала всебічного висвітлення в германістиці, в якій тривалий час стверджувався уніфікований надрегіональний характер існування німецької стандартної вимови [211; 212; 222].

Сучасна інтерпретація німецької вимовної норми засновується на результатах новітніх соціофонетичних досліджень і відзначається послідовним розмежуванням німецького, австрійського та швейцарського варіантів німецької орфоепії та акцентуванням уваги на плюрицентричному розвитку німецької мови [210]. У зв'язку з цим усе більше число експериментальних робіт спрямовано на опис фонетичних характеристик мовлення носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії [38; 39; 40; 75; 76; 140; 154; 157; 170; 200]. Проте дотепер невирішеною залишається низка питань, пов'язаних зі встановленням загальних і національно специфічних модифікацій вокалізму та консонантизму, під якими розуміються процеси алофонічного варіювання голосних і приголосних фонем [46] у національних варіантах німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлюється необхідністю виявлення основних тенденцій розвитку систем голосних і приголосних фонем німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови, що потребує визначення діапазону алофонічної варіативності голосних і приголосних фонем у мовленні німців, австрійців і швейцарців та дозволить

розкрити сутність реальної вимовної норми досліджуваних національних варіантів німецької мови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано згідно з планом наукових досліджень кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету в межах комплексної колективної теми "Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діяхронії" (тему затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 10 від 28 лютого 2011 року). Проблематика роботи відповідає держбюджетній науковій темі № 0112U001628 Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України "Когнітивні й комунікативні студії мови, тексту і дискурсу в синхронії та діяхронії" (наказ № 1241 від 28 жовтня 2011 року). Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ (протокол № 5 від 26 грудня 2011 року).

Мета дисертаційної роботи полягає у встановленні діапазону алофонічної варіативності та ієрархії стабільних / варіативних диференційних ознак голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні носіїв німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретичні засади дослідження модифікаційних процесів німецької орфоепічної норми в Німеччині, Австрії та Швейцарії;
- розробити методику експериментально-фонетичного дослідження реалізації голосних і приголосних фонем у мовленні носіїв німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови;
- дослідити артикуляційні, темпоральні та спектральні характеристики голосних і приголосних у підготовленому мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії;
- визначити акустичні кореляти модифікацій голосних і приголосних у підготовленому мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії;

- описати спільні та відмінні риси алофонічного варіювання голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців;
- виявити ступінь стабільності / варіативності диференційних ознак голосних і приголосних фонем у межах кожного досліджуваного національного варіанта німецької мови.

Об'єктом дослідження є фонетичні характеристики усного мовлення носіїв німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів сучасної німецької мови.

Предмет експериментально-фонетичного дослідження становлять модифікаційні процеси голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії.

Матеріалом дослідження слугують 4828 алофонів голосних та 4575 алофонів приголосних фонем, вилучених із аудіозаписів підготовленого мовлення дванадцяти носіїв національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії, яке охоплює читання списку 60 ізольовано пред'явлених слів та 4 коротких художніх текстів. Експериментальний матеріал загальною тривалістю звучання 4 год. 42 хв. записаний частково у студійних умовах Київського національного лінгвістичного університету, а також за допомогою цифрового диктофону Olympus WS-760M у лінійному некомпресованому форматі PCM.

Досягнення визначеної мети та вирішення завдань дисертаційної роботи зумовили необхідність застосування комплексу таких **методів**: *зіставний метод* залучено для встановлення загальних і національно специфічних модифікаційних процесів голосних і приголосних у мовленні німців, австрійців і швейцарців; *метод систематизації й узагальнення* – для лінгвістичної інтерпретації одержаних результатів. Отримання експериментальних даних базується на використанні як *емпіричних загальнонаукових методів* (лінгвістичне спостереження, вимірювання, порівняння), так і *спеціальних експериментально-фонетичних методів* (звукозапис, аудитивний,

комп'ютерно-осцилографічний і спектральний види аналізу), а їх опрацювання здійснено за допомогою *кількісного аналізу*.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у дисертації *вперше* встановлено спільні та національно специфічні модифікаційні процеси голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців, які відображають тенденцію до певного "розхитування" німецької орфоепічної норми. Такі спільні модифікаційні процеси, як редукція голосних, їхні часткові зміни за рядом і яскраво виражений зсув за підняттям, притаманні всім трьом національним варіантам німецької мови, але їхній ступінь вияву неоднаковий і по-різному реалізується у кожному з них, що пояснюється етнічними чинниками. Часткова делабіалізація огублених голосних, подовження коротких ненапружених голосних та набуття довгими дифтонгоїдного характеру перед вокалізованим [v] характерні для німецького й австрійського національних варіантів. Специфіку австрійського та швейцарського національних варіантів складає варіативність тембральних характеристик коротких голосних.

Новими і не менш значущими виявились модифікаційні процеси, які торкнулися реалізації системи приголосних німецької мови у підготовленому мовленні, сутність яких становлять зміни за участю голосу та способом творення, а саме: одзвінчення відтінків напружених приголосних, оглушення алофонів ненапружених фонем, послаблення або повна втрата аспірації глухих зімкнених, спірантизація алофонів зімкнених фонем, палаталізація відтінків латеральної, вокалізація сонорних та повне випадіння варіантів фонем, що мають різну силу прояву для кожного з національних варіантів. Доведено, що найвищим ступенем оглушення алофонів шумних фонем визначається мовлення швейцарців. Специфічною для вимови швейцарців є також веляризація відтінків латеральної.

З'ясовано, що в усіх трьох національних варіантах німецької мови стабільною диференційною ознакою голосних є належність до ряду, в той час як розрізнення за ступенем підняття визначається певною варіативністю.

Найбільш константну диференційну ознаку приголосних становить місце артикуляції, натомість їхнє протиставлення за способом творення та участю голосу може частково нейтралізуватися.

Уперше обґрунтовано вплив історичних факторів розвитку системи фонем німецької мови в її національних варіантах, а також артикуляційної бази віденського та цюріхського діалектів на національне варіювання орфоепічної норми голосних і приголосних німецької мови.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. Модифікація за підняттям сприяє більш відкритому вимовлянню алофонів довгих наголошених голосних високого підняття [i:], [u:] та більш закритій реалізації довгих голосних середнього підняття [e:], [o:] у підготовленому мовленні носіїв усіх трьох національних варіантів німецької мови, що уможливорює часткове змішування алофонів фонем /i:/ – /ɪ/, /e:/ – /ɐ/ за ступенем підняття.

2. Специфічною для австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови є варіативність тембральних характеристик коротких голосних /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/, /ɛ/, /ɔ/, які набувають якості закритих напружених алофонів [i], [y], [u], [e], [ɔ] у мовленні австрійців, відтінків [i], [y], [u], [ɔ] – у вимовлянні швейцарців. Цей процес свідчить про послаблення ступеня вияву диференційної ознаки "якість" (тембр) голосних аж до її повної нейтралізації під час протиставлення довгих і коротких фонем /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/, /o:/ – /ɔ/ у мовленні швейцарців, монофтонгів /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/, /e:/ – /ɛ/, /o:/ – /ɔ/ – у мовленні австрійців. При розрізненні вказаних пар фонем провідну роль відіграє дистинктивна ознака "тривалість", що зумовлюється впливом на німецьку стандартну вимову артикуляційної бази віденського та цюріхського діалектів, у вокалічних системах яких квантитативна ознака є релевантною.

3. Голосні [a:] – [a] зазнають модифікації за рядом, набуваючи більш "світлого" переднього тембрального відтінку в мовленні австрійців порівняно з голосними [a:] – [a] німецького національного варіанта, які вирізняються центральним характером звучання. Зафіксовані в мовленні швейцарців варіанти довгого [a:] і короткого [a] відзначаються "темним" тембром, що підтверджує їхню належність до заднього ряду.

4. Зміни за підняттям призводять до уподібнення довгого відкритого ненапруженого голосного [ɛ:] за тембром довгому вузькому напруженому [e:] в німецькому й австрійському національних варіантах, що сприяє злиттю двох самостійних фонем /ɛ:/ та /e:/ в одну фонему /e:/. Проте у мовленні швейцарців аналізований голосний послідовно реалізується як довгий широкий ненапружений [ɛ:], що засвідчує збереження опозиції фонем /e:/ – /ɛ:/.

5. Реалізація вокалізованого [ɐ], типова для мовлення німців і австрійців, зумовлює дифтонгоїдний характер звучання всіх довгих голосних (крім [a:]), а його елізія спричиняє подовження алофонів фонологічно коротких голосних /a/, /ɔ/, /u/, /ɛ/ до довгих широких ненапружених [a:], [ɔ:], [u:], [ɛ:]. Мовлення швейцарців відзначається переважним уживанням консонантних алофонів фонем /r/ у поствокальній позиції, які сприяють стабільному вияву диференційних ознак голосних.

6. Для трьох національних варіантів німецької мови спільними є модифікації приголосних *за участю голосу*, суть яких становлять процеси одзвінчення відтінків напружених приголосних, оглушення алофонів ненапружених фонем, послаблення або повної втрати аспірації глухих зімкнених. Найвищий ступінь оглушення алофонів фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/ притаманний мовленню носіїв швейцарського національного варіанта, у той час як австрійський варіант відзначається дещо нижчою частотою появи оглушених слабких алофонів [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥], а в мовленні німців відсоток глухих

ненапружених алофонів є найнижчим. Наведений факт можна пояснити впливом цюріхського діалекту, в системі приголосних якого диференційна ознака "участь голосу" не є релевантною через відсутність у ній дзвінких проривних /b/, /d/, /g/ і щілинних /v/, /z/, де клас шумних фонем представлений парами глухих гоморганних /b̥/ – /p/, /d̥/ – /t/, /g̥/ – /k/, /v̥/ – /f/, /z̥/ – /s/, протиставлених виключно на основі напруженості / та аспірованості.

7. Однаково притаманні мовленню німців, австрійців і швейцарців модифікації приголосних *за способом творення*: спірантизація алофонів зімкнених фонем /b/, /d/, /g/, /k/, палаталізація відтінків латеральної /l/, вокалізація сонорних /l/, /r/ та повне випадіння варіантів фонем. Веляризація [ʎ] відображає специфіку національного варіанта німецької мови у Швейцарії.

8. Фонема /r/ реалізується у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців у 13 алофонах, з-поміж яких головним орфоепічним варіантом у німецькому й австрійському національних варіантах є дзвінкий увулярний щілинний [ʀ], який зазнає вокалізації й елізії у поствокальній позиції. Найбільш поширеним відтінком сонорної /r/ у мовленні швейцарців є дзвінкий одноударний альвеолярний вібрант [r], який зберігає консонантний характер вимовляння в усіх фонетичних позиціях.

9. В усіх трьох національних варіантах німецької мови стабільною диференційною ознакою голосних є належність до ряду, в той час як розрізнення за ступенем підняття визначається певною варіативністю. Найбільш константну диференційну ознаку приголосних становить місце артикуляції, натомість їхнє протиставлення за способом творення та участю голосу може частково нейтралізуватися.

Практичне значення одержаних результатів дослідження функціонування німецької вимовної норми в аспекті її національної варіативності полягає у спробі вирішення питань стійкості мовної норми стосовно різних форм існування мови, варіативності норми та її коливань. Результати дослідження збагатять відомості про німецький, австрійський

і швейцарський варіанти орфоєпії сучасної німецької мови, допоможуть виявити тенденції розвитку систем голосних і приголосних фонем кожного національного варіанта на сучасному етапі, що є певним внеском у загальну фонологію та фонетику, соціолінгвістику, теорію національної варіативності мов, культуру мовлення, етнофонетику. Головні здобутки дослідження щодо меж алофонічної варіативності та стабільних / варіативних диференційних ознак вокалізму і консонантизму національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії знайдуть застосування під час викладання курсів із теоретичної фонетики німецької мови (розділи "Системи голосних і приголосних фонем", "Модифікації звуків у мовленнєвому потоці"), на заняттях із практичної фонетики німецької мови з метою удосконалення фонетичної компетенції студентів, під час написання дипломних і магістерських робіт з німецької філології. Основні положення і висновки дисертаційної праці можуть бути враховані при укладанні орфоєпічних словників, підручників, навчальних посібників із сучасної німецької мови, у корекції дефектів мовлення.

Апробація основних положень та результатів дисертаційного дослідження відбулася на одинадцяти конференціях, у тому числі на *семи міжнародних*: XI Міжнародна наукова конференція "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація" (Харків, 2012), Міжнародна науково-практична конференція "Україна і світ: діалог мов та культур" (Київ, 2012, 2013, 2014), VI Міжнародна науково-практична конференція "Мови і світ: дослідження і викладання" (Кіровоград, 2012), XI Міжнародна науково-практична конференція "Проблеми зіставної семантики" (Київ, 2013); VIII Міжнародна науково-практична конференція "Міжкультурна комунікація: Мова – Культура – Особистість" (Острог, 2014); *чотирьох всеукраїнських*: Всеукраїнська наукова конференція "Іноземна філологія: стереотипи та інновації" (Бердянськ, 2012), II Всеукраїнська науково-практична конференція "Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії" (Рівне, 2012), Всеукраїнська науково-практична конференція "Іноземні мови

у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти" (Вінниця, 2013, 2014).

Публікації. Основні положення, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження висвітлено у *чотирнадцяти* публікаціях: у *п'яти* одноосібних статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України (2,57 др. арк.), *одній* одноосібній статті, опублікованій у науковому фаховому виданні Грузії (0,56 др. арк.), а також у тезах *семи* доповідей на конференціях (0,91 др. арк.). Одна стаття у фаховому виданні України (0,45 др. арк.) написана у співавторстві з д.філол.н., проф. Стеріополо О.І. Теоретичну базу статті (30%) підготувала д.філол.н., проф. Стеріополо О.І. Особистий внесок здобувача становить 70% тексту статті, в якому містяться результати акустичного аналізу. Загальний обсяг публікацій із проблематики дослідження складає 4,49 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, списку лексикографічних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 232 сторінки, основний зміст викладено на 190 сторінках. Дисертація містить 18 таблиць і 36 рисунків, які займають 22 сторінки. Бібліографія налічує 224 позиції, у тому числі 90 найменувань іноземними мовами. Список довідкової літератури включає 17 джерел, з яких 15 – іноземними мовами. Текст дисертації доповнюють додатки загальним обсягом 18 сторінок.

Перелік умовних скорочень містить ужиті у дисертації термінологічні скорочення і маловідомі позначення.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету й основні завдання роботи, конкретизовано об'єкт і предмет, методи дослідження, окреслено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, висвітлено інформацію щодо апробації результатів дисертації та публікацій.

Розділ 1 "Теоретичні засади дослідження модифікаційних процесів німецької орфоепічної норми в Німеччині, Австрії та Швейцарії" присвячено розкриттю поняття, лінгвістичних і соціальних ознак сучасних німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької

мови, з'ясуванню чинників їхньої дивергенції. Узагальнено наявні в науковій літературі концепції щодо системи мови, норми, орфоєпії та національної варіативності. На основі аналізу фонетичних джерел встановлено спільні для системи німецької мови загалом та специфічні для окремих національних варіантів модифікаційні процеси голосних і приголосних фонем у мовленні німців, австрійців і швейцарців.

Зміст розділу 2 "Методика проведення експериментально-фонетичного дослідження модифікаційних процесів німецької орфоєпічної норми в Німеччині, Австрії та Швейцарії" складає опис програми та методики проведення експериментально-фонетичного дослідження реалізації голосних і приголосних фонем у мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії. Зокрема, окреслено принципи відбору матеріалу, подано відомості про дикторів, розкрито умови організації аудиторського й інструментального видів аналізу та способи статистичного опрацювання експериментальних даних.

У розділі 3 "Модифікаційні процеси голосних національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії" викладено результати слухового й акустичного видів аналізу модифікаційних процесів голосних у мовленні німців, австрійців і швейцарців, здійснено їх лінгвістичну інтерпретацію. Визначено еталонні артикуляційні й акустичні параметри 15 німецьких монофтонгів та встановлено межі їх алофонічної варіативності, що слугувало підґрунтям для висновків щодо ієрархії стабільних / варіативних диференційних ознак голосних.

Розділ 4 "Модифікаційні процеси приголосних національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії" відображає результати аудиторського й інструментального видів аналізу зімкнених, щілинних і сонорних фонем у підготовленому мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії. Висвітлено характер та інтенсивність прояву їх модифікацій у різних позиційно-комбінаторних умовах, що дозволило

з'ясувати ступінь стабільності / варіативності диференційних ознак приголосних фонем.

У **висновках** підбито підсумки проведеного експериментально-фонетичного дослідження, визначено головні чинники, які зумовлюють певну національну специфіку реалізації голосних і приголосних у мовленні австрійців і швейцарців, накреслено перспективи подальших наукових розвідок, пов'язаних з обраною проблематикою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НІМЕЦЬКОЇ ОРФОЕПІЧНОЇ НОРМИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

1.1 Німецька стандартна мова у світлі теорії національної варіативності

Будь-яка розвинена національна мова становить складну, ієрархічну, неоднорідну систему, що охоплює множину форм її існування, або різновидів. В межах сучасної німецької мови поряд із стандартним виділяють три основні групи таких різновидів: діатопічні, що утворюють сукупність територіальних і наддіалектних форм існування мови, тобто регіолектів; діастратичні, представлені соціальними варіантами, або соціолектами мови; діафазичні, які формують ієрархію стилістичних рівнів, ситуолектів сучасної німецької мови [37, с. 5; 145, с. 44-45; 188, с. 189].

Наявність численних форм існування німецької мови зумовлюється низкою взаємодіючих чинників варіативності, таких як нація, регіон, соціальна стратифікація, ступінь формальності комунікативної ситуації, середовище комунікації, а також вид повідомлення [134, с. 66; 196, с. 235].

На думку У. Аммона [134, с. 3-5], окреслені форми існування мови характеризуються симетричними відносинами лінгвістичної подібності, суть яких складає переважання спільних мовних елементів над специфічними. Водночас наведеним мовним системам властиві асиметричні відносини "перекриття" нестандартизованих різновидів мови стандартними, які використовуються як нормативні та взірцеві в царині офіційних комунікативних ситуацій.

Значущими ознаками стандартної форми функціонування мови є кодифікованість, наддіалектність, наявність усної та писемної репрезентації,

широка стилістична диференціація і поліфункціональність, що уможлиблює її використання в різних сферах мовлення [1, с. 8; 209, с. 761].

Становлення стандартних мов детерміноване низкою історичних, етнічних, соціальних і власне лінгвістичних чинників. Аналізуючи їх, В.В. Виноградов зауважує, що за певних умов спостерігаються складні, своєрідні процеси диференціації єдиної стандартної мови та формування її національних варіантів (НВ), наділених правами і функціями самостійної стандартної мови [25, с. 52]. Подібні процеси диференціації властиві сучасній німецькій мові, яка має статус державної для німецької, австрійської націй та швейцарської мовної спільноти, і є, за визначенням Д. Брозовича, національно негомогенною стандартною мовою [16, с. 17]. Відтак, актуальним постає розкриття лінгвістичної та соціальної природи німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови.

Проблема національної варіативності мов розроблена у працях У. Аммона, Д. Брозовича, А.І. Домашнєва, Ю.О. Жлуктенка, В.І. Карабана, М. Клайна, Г.В. Степанова, О.Д. Швейцера. Однак відображене в них трактування поняття НВ мови виявляє певні розбіжності.

Так, О.Д. Швейцер розглядає національний варіант мови як сукупність відповідного варіанта стандартної мови – регіонального різновиду єдиної нормованої мови та поширених у межах його ареалу територіальних діалектів [129, с. 19]. При цьому варіантові стандартної мови відводиться роль домінуючого компонента, стрижневої мікросистеми в структурі національного варіанта мови порівняно з діалектним рівнем [132, с. 54].

Ідентичну інтерпретацію категорії національного варіанта запропонував і Г.В. Степанов, на думку якого національний варіант постає особливою формою функціонування єдиної стандартної мови в умовах самостійної нації [103, с. 20]. Проте науковець розширює поняття національного варіанта мови, виокремлюючи в його структурі не лише діалектний рівень, а й локальний (національний) вид розмовно-літературного мовлення та розвинену функціонально-стилістичну підсистему [103, с. 21].

Подібне широке тлумачення термін "національний варіант мови" отримав у працях А.І. Домашнєва, Ю.О. Жлуктенка, В.І. Карабана, які вказують на можливість зображення структури національного варіанта у вигляді піраміди, нижні пласти якої представлені різними формами розмовного мовлення, в тому числі діалектного, жаргонного, професійного, просторічного, середні сегменти – розмовно-літературного, а її вершину утворює місцева літературна норма [42, с. 16].

Окреслене широке розуміння поняття національного варіанта вбачається непереконливим з огляду на закладене в ньому протиріччя: характеризуючи національний варіант мови в соціолінгвістичному аспекті як престижний національний засіб комунікації, наділений тотожними стандартній мові суспільними функціями [33, с. 39-40; 42, с. 19; 103, с. 21], науковці залучають до його компонентів діалектний і розмовний різновиди. Однак урахування територіальної, функціональної обмеженості, а також низького соціального рангу цих некодифікованих форм існування мови, сфера чинності яких не збігається з національними межами [115, с. 6], ставить під сумнів виваженість зазначеного підходу.

Д. Брозович, а також У. Аммон аналізують категорію національного варіанта під іншим кутом зору, звужуючи обсяг цього поняття до царини стандартної мови.

На думку Д. Брозовича, національний варіант мови осмислюється формою пристосування єдиної стандартної мови до традицій і сучасних потреб націй як певних соціально-етнічних формацій [16, с. 17]. Підкреслюючи мовно-соціальну сутність національних варіантів, вчений зазначає важливість їхнього чіткого відокремлення від діалектів і розмовної мови [16, с. 18]. Проте національні варіанти не є замкненими системами й утворюють своєрідний мовний союз із нестандартизованими мовними різновидами, що входять до ареалу їхнього поширення [16, с. 19].

Фокусуючи увагу на національній варіативності німецької мови, У. Аммон розглядає її національні варіанти як нормативні для німецької,

австрійської націй і швейцарської німецькомовної спільноти стандартні різновиди мови, що містять специфічні національні мовні одиниці або їхні комбінації [134, с. 72]. Під специфічними національними мовними одиницями розуміються елементи системи мови, властиві одному певному національному варіантові, однак не притаманні іншим національним варіантам німецької стандартної мови [134, с. 71].

У нашому дослідженні національні варіанти німецької мови інтерпретуються згідно із наведеною вище дефініцією, запропонованою У. Аммоном, в якій головну увагу зосереджено на нормативності та національно детермінованих елементах субстанції німецького, австрійського і швейцарського стандартних різновидів мови.

Попри неоднозначне тлумачення поняття національного варіанта мови в лінгвістичних дослідженнях, більшість науковців виявляють спільність поглядів на притаманні варіантам полінаціональних мов лінгвістичні та соціальні ознаки.

Суттєвими лінгвістичними параметрами національних варіантів визначаються наявність розрізнявальних ознак усіх рівнів системи мови, певна уніфікація мовної норми і дистрибутивні відмінності у вживанні мовних елементів [132, с. 62]. Незважаючи на певну розрізненість своєї субстанції, національні варіанти не відзначаються різкими структурними розбіжностями [16, с. 18], характеризуючись переважанням спільних одиниць над специфічними і за кількістю, і за функціональною значущістю [128, с. 64; 161, с. 413]. Зазначена властивість забезпечує безперешкодне спілкування носіїв варіантів національно негомогенних мов.

Національний варіант становить не суто мовний, а мовно-соціологічний феномен [16, с. 18], різнобічна характеристика якого потребує врахування як лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників [6, с. 21]. Важливими соціальними ознаками національних варіантів постають суспільні функції та статус, які вони отримують у відповідній мовній спільноті [2, с. 312; 132, с. 68].

Фактично варіанти полінаціональних мов функціонують як самостійні національно гомогенні стандартні мови, виконуючи тотожні їм суспільні функції і слугуючи престижним засобом комунікації для всієї нації чи мовної спільноти [33, с. 40].

Оцінка соціального статусу варіантів національно неоднорідних мов належить до складних питань, вирішення яких значною мірою обумовлюється етнічними, суспільно-політичними й економічними важелями. Так, через різну чисельність носіїв варіантів німецької мови, нормативних для Німеччини, Австрії та Швейцарії, у германістиці тривалий час домінував моноцентричний підхід до інтерпретації статусу австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови. Прибічники зазначеного підходу [164; 172] абсолютизували традиційні мовні норми Німеччини, розглядаючи специфічні форми австрійського та швейцарського ареалів відхиленнями від стандарту, що мають діалектний чи просторічний характер. Однак на сучасному етапі серед германістів ствердився плюрицентричний погляд на австрійський, німецький і швейцарський національні варіанти німецької мови, зорієнтований на їхню рівноправність [165; 173; 174; 181; 184; 198; 204; 223].

Ключовим аспектом дослідження німецької мови як полінаціональної постає встановлення джерел її дивергентного розвитку в Німеччині, Австрії і Швейцарії. Особливим чинником генезису австрійського, німецького та швейцарського варіантів німецької стандартної мови є відмінна національна ідентифікація їхніх носіїв. Як слушно зазначає Д. Брозович [16, с. 17], "...було б не матеріалістично й не діалектично вважати, що мова, яка обслуговує одну націю, одне суспільство, одну національну культуру, цивілізацію, одну науку, літературу, може мати ту саму природу, що й мова, яка розподіляє ці функції між двома націями". Національний варіант стандартної мови забезпечує інтеграцію мовців на певних теренах і виокремлює мовний колектив як національну спільноту з-поміж інших [126, с. 11].

Функціонуючи в межах самостійних держав, австрійський, німецький і швейцарський національні варіанти набувають специфіки, пов'язаної з категоріями суспільно-державної надбудови [34, с. 118; 137, с. 102]. Диференціація національних варіантів німецької мови значною мірою зумовлюється автономною еволюцією успадкованої субстанції та структури мови, а також набуттям розрізнявальних елементів у результаті розвитку власних матеріальних і творчих можливостей мови [34, с. 118; 82, с. 44].

Важливий поштовх до дивергентного розвитку національних варіантів німецької мови в Австрії і Швейцарії становить їхня автономна взаємодія зі слов'янськими й романськими мовами [135, с. 287]. Крім того, швейцарські мовні елементи утворюються за умов інтенсивних контактів з іншими національними мовами швейцарської спільноти – французькою, італійською, ретороманською [22, с. 303; 82, с. 44]. Збалансована взаємодія германських і романських мовних систем швейцарського ареалу призводить до їхньої інтерференції, паралельного розвитку в рамках швейцарського мовного союзу [36, с. 23].

Водночас національні варіанти німецької мови не ізольовані від впливу некодифікованих форм існування мови, зокрема діалектів Німеччини, Австрії, а також Швейцарії [148, с. 62; 189, с. 48]. Поширені в межах цих німецькомовних країн територіальні діалекти утворюють п'ять великих регіонів: нижньо-, середньо-, верхньонімецький, баварський та алеманський [134, с. 14-17]. Розподіл окреслених діалектних регіонів ґрунтується, насамперед, на фонетичних розбіжностях, зумовлених другим перебігом приголосних, і не збігається з державними кордонами Німеччини, Австрії та Швейцарії, що наочно ілюструє карта діалектів німецької мови (рис. 1.1).

Розгляд географічної карти засвідчує переважання у діалектній основі німецького національного варіанта нижньо-, середньо-, верхньонімецького і баварського діалектних ареалів, яким лише на південному заході протистоїть алеманська діалектна зона. При цьому розповсюджені на півночі та півдні Німеччини групи діалектів найбільше контрастують за специфікою вимовних

варіантів, тоді як центральна територія інтегрує фонетичні особливості і північного, і південного регіонів [41, с. 33-37; 111, с. 246].



Рис. 1.1 Карта діалектів німецької мови [134, с. 15]

Австрійський діалектний ландшафт представлений, головним чином, баварським наріччям, однак на крайньому заході Австрії, у провінції Форарльберг, використовується також верхньоалеманський діалект. Наведені діатопічні мовні різновиди зазнають значного впливу віденського міського діалекту, який унаслідок функціонування в багатонаціональній столиці країни, а також контактів зі слов'янськими мовами набув характерних відмінних рис [34, с. 117]. Як своєрідний "феномен випромінювання" [206, с. 49], віденський міський діалект певною мірою обумовлює розвиток в тому числі й австрійського національного варіанта німецької мови.

Структура швейцарсько-німецьких діалектів вирізняється відносною гомогенністю: за винятком комуни Замнаун в кантоні Граубюнден, що відноситься до баварського діалектного регіону, німецькомовну спільноту Швейцарії обслуговує верхньоалеманський діалект [134, с. 17]. Однак самотність німецькомовної ситуації Швейцарії визначається не стільки

складом територіальних діалектів, скільки особливостями соціально-функціональної моделі німецької мови.

Так, на відміну від австрійського і німецького національних варіантів, які взаємодіють із поширеними в межах їхніх ареалів діалектами опосередковано, через розмовну мову [37, с. 33, 55; 168, с. 36; 217, с. 14], швейцарський національний варіант безпосередньо контактує зі швейцарсько-німецькими діалектами внаслідок відсутності окремої лінгвістично вираженої системи між цими різновидами німецької мови Швейцарії [35; 82, с. 30; 144, с. 7; 191, с. 9]. Дихотомічна структура німецької мови швейцарського ареалу створює сприятливі умови для прямого проникнення діалектних форм у сферу стандартної мови [82, с. 44], в результаті чого швейцарський національний варіант набуває регіональних ознак.

Таким чином, і відмінна діалектна основа, і різний характер зв'язків з нестандартизованими різновидами мови становлять важливі диференційні чинники німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови.

Проте, як справедливо зазначає Р.Я. Крицберг [64, с. 5], тенденції до дивергентного розвитку варіантів полінаціональних мов протистоять відносини конвергенції – наближення їхніх мовних форм завдяки належності до єдиної комунікативної системи мови. Крім того, нівелюванню різких розбіжностей між національними варіантами сучасної німецької мови значною мірою сприяє тісна економічна та культурна взаємодія німецькомовних країн, яка посилюється їхнім прилеглим географічним розташуванням [161, с. 414].

Отже, сучасна німецька стандартна мова відзначається певною національною негомогенністю і реалізується у вигляді рівноправних німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів, які розвиваються паралельно на різній діалектній основі й відмінному екстралінгвальному тлі, набуваючи розрізнявальних елементів своєї структури.

1.2 Система мови, норма, орфоепія, національна варіативність

Варіанти національно неідентичних мов становлять одночасно варіанти системи мови і норми, які утворюють нероздільну єдність [104, с. 63]. Саме в особливостях норми найбільш експліцитно виявляються специфічні риси національних варіантів мови [37, с. 11], тому дослідження національної варіативності сучасної німецької стандартної мови актуалізує розгляд ключових проблем співвідношення системи мови та норми, а також взаємозв'язків мовної норми німецької стандартної мови з автономними нормами її національних варіантів.

Категорія норми отримала різноаспектне теоретичне обґрунтування в лінгвістичній літературі, однак складна лінгво-соціальна природа цього явища зумовила неоднорідність підходів до його тлумачення.

Трактування норми як соціальної категорії та її ототожнення з кодифікацією призвело до того, що одні вчені [81] виключали поняття норми з предмета мовознавства, у той час як інші [119; 208] відстоювали погляд щодо необхідності нормалізації, свідомого впливу суспільства на розвиток стандартної мови. Проте окреслена концепція залишала поза увагою внутрішню обумовленість мовної норми, її лінгвістичну сутність.

З розробленням теорії протиставлення мови та мовлення Ф. де Соссюра [102], у світлі якої мова постає системою умовних знаків, а мовлення – формою її існування, фокус дослідницької уваги сконцентрувався на лінгвістичній природі норми, співвідношенні мовної норми з системою мови.

Взаємозв'язок системи мови і норми ґрунтовно досліджений Е. Косеріу, який визначає систему мови як "систему можливостей, координат, що охоплює ідеальні форми реалізації певної мови, тобто техніку та еталони для відповідної мовної діяльності". Натомість норма осмислюється вченим як "система обов'язкових реалізацій", прийнятих певним суспільством і культурою: норма відповідає фіксації мови в традиційних формах, включає моделі, історично вже реалізовані за допомогою техніки та шаблонів системи [61, с. 36-37].

Динамічність мови, механізм її формування, а отже, здатність мови виходити за межі вже реалізованого виявляються, на думку Е. Косеріу, через систему. Норма становить синхронну рівновагу системи: "зовнішню" (соціальну, територіальну) – між різними реалізаціями, дозволеними системою, і "внутрішню" – між комбінаторними і дистрибутивними варіантами, а також системними ізофункціональними засобами [61, с. 36-37]. Відтак, категорія норми відзначається у трактуванні Е. Косеріу певною статичністю. Водночас автор визнає можливість зміни норми за умов функціональної необхідності, коли норма невідома мовцям, а також якщо порушення норми не відбивається на функціонуванні мови [61, с. 101].

Важливим здобутком Е. Косеріу в розробці проблеми мовної норми є визнання її об'єктивного характеру, внутрішньо зумовленого системою мови. Проте окреслена дослідником концепція не позбавлена суперечностей, зумовлених, насамперед, віднесенням реалізацій системи мови до рівня норми, яка містить виключно "обов'язкові" одиниці й не відбиває всіх можливостей системи. Відповідно, поза розглядом залишаються ненормативні елементи системи, які, очевидно, належать рівневі мовлення. У зв'язку з цим і Л.О. Вербицька, і О.І. Стеріополо вказують на доцільність розмежування традиційних реалізацій системи мови – норми і нетрадиційних – мовлення та перегляду схеми "система – норма – мовлення" на користь моделі "система – норма, система – мовлення" [23, с. 8; 107, с. 21].

Відмінний шлях подолання протиріч, закладених у теорії Е. Косеріу, окремі лінгвісти вбачають у протиставленні норми в широкому та вузькому сенсі. Так, Л.П. Крисін ототожнює норму в широкому значенні з традиційно і стихійно сформованими способами мовлення, які вирізняють певний мовний ідіом з-поміж інших [65, с. 22]. За такого розуміння норма близька до поняття узусу – загальноприйнятих, усталених способів використання мови. Натомість норма у вузькому сенсі становить результат цілеспрямованої кодифікації та пов'язана з поняттям стандартної мови [65, с. 22].

Таким чином, з погляду Л.П. Крисіна, мовна норма має якісно відмінну природу в кодифікованих і некодифікованих формах функціонування мови. У кодифікованому різновиді мови норма об'єднує мовну традицію та цілеспрямовану кодифікацію, у той час як у некодифікованих сферах мови категорія норми рівнозначна узусу [65, с. 31].

Подібний підхід до трактування мовної норми запропонований В.О. Іцковичем, який розглядає норму в широкому сенсі як "існуючі в певний час у певному мовному колективі й обов'язкові для всіх членів колективу мовні одиниці та закономірності їхнього вживання, причому ці обов'язкові одиниці можуть бути єдино можливими, або виступати у вигляді співіснуючих варіантів" [51, с. 8]. Натомість норма у вузькому значенні – це норма стандартної мови, яка відрізняється від норм інших мовних різновидів не лише кодифікованістю, але й низкою суттєвих рис: стилістичною диференціацією, більшою категоричністю, усвідомленістю, стабільністю, обов'язковістю для всіх носіїв мови, а також престижністю [51, с. 12].

Водночас норма стандартної мови, на думку В.О. Іцковича, не є статичною і містить на будь-якому етапі існування мови ядро – її незмінну частину та периферію – ділянки, які зазнають змін. При цьому в ядрі нормативні й ненормативні утворення чітко диференціюються, у той час як на периферії межі між ними розмиваються "сірою зоною", що охоплює явища з проміжним статусом між безумовно нормативними і ненормативними реалізаціями [51, с. 184]. Дослідник підкреслює провідну роль системи мови в оновленні норми: напрям її зміни цілком відповідає тенденціям мовного розвитку.

Отже, В.О. Іцкович висуває динамічну теорію мовної норми, яка, крім традиційних одиниць, містить елементи старого, що виходить з ужитку, та нового, продуктивного, що розвивається. Однак критерії розмежування ядерних і периферійних реалізацій, механізм переходу елементів "сірої зони" в нормативні недостатньо чітко окреслені.

Питання щодо співвідношення системи мови та норми як внутрішньомовної категорії належить до числа дискусійних: одні науковці

вважають норму вужчою за систему [23; 62; 65; 107; 125], інші – ширшою за систему [17]. Е. Косеріу вказує на залежність взаємозв'язку системи і норми від типу мовної структури. Так, у мовах із простою та регулярною структурою (аглютинативних) функціонально можливе співпадає з традиційно реалізованим, натомість мовам зі складною структурою (флексивним) властиве переважання системних потенцій над нормою [61, с. 99-100].

Детально аналізуючи лінгвістичну природу мовної норми, Л.О. Вербицька визначає систему мови не лише як те, що є в мові, але й як "систему можливостей конкретної мови, систему моделей, повністю не реалізованих" [23, с. 12]. Мовна норма становить певну сукупність найбільш стійких, традиційних елементів системи. Норма здійснює відбір того, що існує у системі у певний момент або знаходиться в ній у потенції. Норма визначає характер реалізації можливостей, закладених системою: розподіл і функціонування моделей відповідної мови детерміновані системою [23, с. 13]. Згідно з цим, Л.О. Вербицька доходить висновку, що норма вужча за систему, в нормі не існує явищ, які б суперечили системі: якщо вони потенційно не закладені системою, то можуть виникнути лише після її відповідної перебудови [23, с. 13].

Таким чином, мовна норма осмислюється як сукупність явищ, дозволених системою мови, відібраних і закріплених у мовленні носіїв мови й обов'язкових для всіх носіїв цієї мови [23, с. 16].

Важливим аспектом дослідження мовної норми постає визначення її сутності в національно негомогенних мовах. Йдеться про вирішення питання щодо доцільності за національної неідентичності певної мови розглядати єдину мовну норму чи автономні норми її національних варіантів. Більшість науковців [27; 37; 61; 64; 103; 127] розрізняють самостійні норми кожного національного варіанта. Так, Е. Косеріу зазначає: "Історична мова може охоплювати не лише декілька норм, але й декілька систем". Аналізуючи іспанську мову як полінаціональну, Е. Косеріу ототожнює її з "архісистемою", яка включає низку функціональних систем (за термінологією автора, – систем і норм) [61, с. 37].

Аналогічно трактує окреслену проблему О.І. Чередниченко, визначаючи окремим випадком варіативності мовної норми співіснування варіантів стандартної мови, що обслуговують кілька національних колективів на різних територіях. Фактично, на думку вченого, йдеться про кілька окремих літературних норм, які взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну, створюючи своєрідну мовну макросистему з кількома центрами [126, с. 10-11].

Процес дивергенції національних варіантів, зумовлений дезінтеграцією певної мовної спільноти, починається, з погляду В.Г. Гака, в нормі, а надалі супроводжується змінами в системі мови [27, с. 36]. Послідовне накопичення якісних змін у місцевому узусі мови призводить до нового стану, коли загальна мовна норма втрачає значення еталона, і на її основі формується варіантна норма, яка сприяє розвитку національного варіанта мови [127, с. 199].

Більшість відмінностей між національними варіантами мови виникають у результаті нерівноцінного вибору факультативних реалізацій на рівні норми. Прийняті в певному національному колективі, факультативні варіанти закріплюються за національним варіантом мови, перетворюючись на "аксіологічну норму", обов'язкову для мовної спільноти [37, с. 14; 103, с. 9]. Диференціація національних варіантів може здійснюватися також за рахунок вибору різних ізофункціональних елементів системи мови, а також використання засобів територіальних і соціальних форм існування єдиної мови чи одиниць інших мов [103, с. 9].

Усвідомлення національної варіативності німецької стандартної мови зумовлює необхідність дослідження автономних норм німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів з метою реального опису сучасної загальнонімецької норми вимови.

Розгляд стандартної вимовної норми передбачає розмежування її ключових аспектів: орфоєпії та орфофонії. Орфоєпія регламентує вживання фонем, їхню послідовність у слові, тобто визначає нормативний фонемний склад слова [80, с. 52]. Натомість орфофонія встановлює правила вимовляння алофонів фонем [23; 28]. Іншими словами, на сегментному рівні орфофонія

визначає нормативну реалізацію фонем у мовленнєвому потоці залежно від оточення, позиції у слові чи відносно наголосу [7, с. 83]. Зв'язок орфоепічного й орфофонічного аспектів норми з фонологічною системою мови визначається тим, що будь-які зміни норми повинні бути дозволеними системою, відповідати тенденціям її розвитку [23].

Фонологічна система, з одного боку, містить інвентар фонем, який визначається на основі семантичного критерію шляхом протиставлення фонем в ідентичних чи подібних фонетичних умовах, з іншого боку – являє собою зв'язки між фонемами, що встановлюються на основі їхніх акустично-фізіологічних властивостей і законів функціонування, а також об'єднання фонем в групи, які знаходяться в певних відношеннях між собою [46, с. 70-75]. Опис фонологічної системи потребує уточнення динаміки розвитку сучасної німецької стандартної мови, яка є неідентичною на всій території свого поширення [71]. Урахування національної гетерогенності німецької мови дозволяє представити її систему як множину рівноправних національних варіантів – німецького, австрійського та швейцарського.

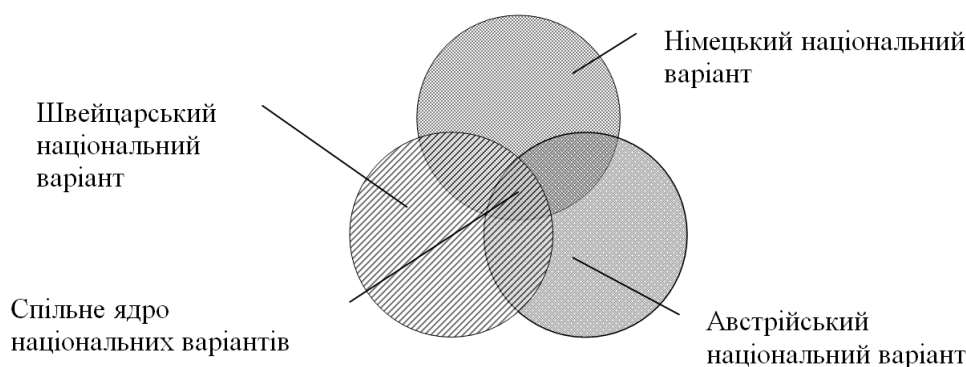


Рис. 1.2 Система німецької стандартної мови

Розвиваючи ідею А.І. Домашнєва [32, с. 169] щодо співвідношення німецького й австрійського варіантів, і доповнивши їхню сукупність швейцарським національним варіантом, систему німецької стандартної мови можна зобразити у вигляді трьох кіл, основна площина яких утворює спільне ядро всіх варіантів, а периферійні сегменти відповідають сферам розходження між ними.

З огляду на вищезазначене, важливим завданням постає встановлення спільних для системи німецької мови в цілому та специфічних для окремих національних варіантів модифікаційних процесів фонем, визначення тотожних і відмінних засобів зв'язку між ними, а також законів їхнього функціонування.

1.3 Модифікаційні процеси голосних фонем німецької стандартної мови

1.3.1 Модифікація голосних фонем німецького національного варіанта німецької мови. Інвентар голосних фонем німецького стандартного варіанта німецької мови, представлений у сучасних лінгвістичних джерелах, є неідентичним унаслідок існування різних підходів до визначення провідних диференційних ознак голосних загалом і трактування фонологічного статусу окремих монофтонгів зокрема.

Залежно від теоретичної позиції, релевантними фонологічними ознаками голосних вважають відмінність у тривалості [185], якості [141; 195], способі приєднання приголосного до голосного в межах складу [166; 176], або комплекс зазначених ознак [47]. Однак питання щодо найбільш стійкої характеристики голосних фонем залишається остаточно невирішеним та ускладнюється нейтралізацією певних дистинктивних властивостей голосних у мовленнєвому потоці.

Протиставлення за квантитативним критерієм нівелюється в ненаголошеній позиції, що дозволяє розглядати тривалість як просодичну, а не фонемну ознаку та віднести її до вторинних характеристик голосних фонем [31, с. 12; 112, с. 105]. При цьому диференціація голосних здійснюється на основі якісного параметра, який описується в термінах "напружений"/"ненапружений" чи "вузький"/"широкий", артикуляційний механізм якого становить предмет дискусій фонетистів протягом багатьох десятиліть.

Відповідно до точки зору, висвітленої у працях Н. Хомського, М. Халле, К.-Х. Рамерса [141; 183], провідна роль в утворенні якості голосних належить

м'язовому напруженню, супроводжуваному периферійним положенням артикуляційних органів, зокрема язика та губ, відносно їхнього нейтрального стану.

Протилежне тлумачення диференційної ознаки якості запропоноване Г. Грассеггером [147], згідно з яким критерій напруженості пов'язаний зі ступенем відкритості голосних високого та середнього підняття і не залежить від м'язового зусилля під час їхньої артикуляції.

На основі дослідження артикуляційних та акустичних параметрів німецьких монофтонгів у відкритих і закритих складах О.І. Стеріополо встановила, що напруженість забезпечується неоднаковими для різних груп голосних механізмами, а також виявила тісний зв'язок між якісними та кількісними властивостями голосних. Зокрема, дослідниця з'ясувала, що збільшення тривалості голосних відкритих складів супроводжується екстремальнішим відхиленням язика від нейтрального положення, у той час як коротким голосним закритих складів властива централізація значень формант F1 та F2, що свідчить про їхню меншу напруженість [108, с. 169].

Диференційна ознака способу приєднання приголосного до попереднього голосного, вперше окреслена Е. Сіверсом як "усічений/неусічений склад" [192, с. 222-223], отримала сучасне трактування у світлі праць О. Єсперсена. Суть зазначеного критерію становить протиставлення голосних за слабким чи сильним приєднанням до них наступного приголосного [156, с. 198], при цьому тривалість та якість голосного постають не смислорозрізнявальними властивостями, а артикуляторно-фонетичним супровідним явищем приєднання.

Вагомим аргументом проти цієї дистинктивної ознаки є неоднозначність отриманих результатів, представлених, приміром, науковцями Л.І. Прокоповою та Р.К. Потаповою. Л.І. Прокопова, услід за О. Єсперсеном, визнає кореляцію слабого та сильного приєднання приголосних до довгих і коротких голосних [87, с. 71]. Натомість Р.К. Потапова вказує на принципово єдиний сильний спосіб приєднання приголосного і до коротких, і до довгих голосних, розрізнення яких зумовлюється тим, що "для коротких голосних енергетичний

максимум локалізується в центрі звуку, а довгим голосним притаманна пізня локалізація ядерного тембрального сегмента" [84, с. 92].

Водночас, як зазначає Л.Р. Зіндер, перераховані властивості голосних: тривалість, якість, а також спосіб приєднання – фонологічно взаємопов'язані й утворюють різні сторони однієї диференційної ознаки, хоча і не обов'язково виявляються під час реалізації фонем у мовленні [47, с. 120].

Більшість сучасних фонологів-германістів [47; 55; 59; 149; 155; 163; 182; 203; 216] схиляються до доцільності виокремлення в системі вокалізму німецького національного варіанта німецької мови 15 монофтонгів, установлених шляхом парадигматичної ідентифікації та протиставлених за такими дистинктивними ознаками:

1) якість:

а) напружені / закриті: /i:/, /y:/, /e:/, /ø:/, /u:/, /o:/;

б) ненапружені / відкриті: /ɪ/, /ʏ/, /ɛ/, /ɛ:/, /œ/, /ʊ/, /ɔ/, /a:/, /a/;

2) тривалість:

а) довгі: /i:/, /y:/, /e:/, /ɛ:/, /ø:/, /a:/, /u:/, /o:/;

б) короткі: /ɪ/, /ʏ/, /ɛ/, /œ/, /a/, /ʊ/, /ɔ/;

3) ряд:

а) голосні переднього ряду: /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /e:/ – /ɛ:/ – /ɛ/, /ø:/ – /œ/;

б) голосні середнього / центрального ряду: /a:/ – /a/;

в) голосні заднього ряду: /u:/ – /ʊ/, /o:/ – /ɔ/;

4) підняття:

а) голосні низького підняття: /a:/ – /a/;

б) голосні середнього підняття: /e:/ – /ɛ:/ – /ɛ/, /ø:/ – /œ/, /o:/ – /ɔ/;

в) голосні високого підняття: /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/;

5) лабіалізованість:

а) лабіалізовані: /o:/ – /ɔ/, /u:/ – /ʊ/, /y:/ – /ʏ/, /ø:/ – /œ/;

б) нелабіалізовані: /i:/ – /ɪ/, /e:/ – /ɛ:/ – /ɛ/, /a:/ – /a/.

Урахування дистрибутивних законів уможлиблює поділ голосних монофтонгів німецького національного варіанта на дві групи, довгі голосні першої з яких зустрічаються у відкритих і потенційно відкритих складах, короткі голосні другої властиві закритим складам:

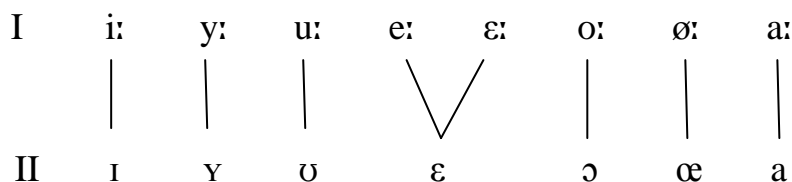


Рис. 1.2 Система голосних фонем німецького національного варіанта німецької мови

Наведена схема відображає тісний взаємозв'язок якісних і кількісних параметрів німецького вокалізму: довгі голосні є напруженими, вузькими, короткі – ненапруженими, широкими. Однак окреслена кореляція порушується наявністю в системі голосних фонем довгих ненапружених /ɛ:/ та /a:/, які уподібнюються за тембром відповідним коротким і протиставляються їм лише за квантитативною ознакою.

Асиметричність системи голосних німецького національного варіанта зумовлюється опозицією короткого відкритого ненапруженого /ɛ/ двом довгим: закритому напруженому /e:/ та відкритому ненапруженому /ɛ:/, тембральний відтінок і фонологічний статус якого становлять предмет дискусії дослідників. Так, С. Штаффельдт услід за укладачами довідника "Grammatik-Duden" (2009) вказують на напружений характер артикуляції довгого голосного переднього ряду /ɛ:/ та вважають доцільним позначати його транскрипційним знаком [æ:] [195, с. 55; 213, с. 54]. Однак зазначений підхід уявляється суперечливим і спростовується твердженням більшості фонологів стосовно якісної тотожності короткої /ɛ/ та довгої /ɛ:/ фонем, що диференціюються виключно за темпоральним параметром [149; 203].

Проблема оцінки фонологічного статусу відкритого ненапруженого довгого монофтонга /ɛ:/ ускладнюється тенденцією до реалізації закритого алофона [e:] на місці відкритого [ɛ:] у німецькому національному варіанті німецької мови на сучасному етапі [133, с. 43; 197, с. 271-272; 203, с. 48]. Сутність цього процесу, особливо яскраво вираженого в північному та центральному регіонах Німеччини [8, с. 186], полягає у "звуженні" голосного середнього підняття /ɛ:/, що призводить до злиття двох самостійних фонем /ɛ:/ та /e:/ в одну фонему /e:/ [110, с. 90].

Окреслена специфіка функціонування голосної /ɛ:/ певною мірою пояснюється історичними закономірностями розвитку фонологічної системи німецької мови (див. п. 3.2.2.2). Реальна вимова німецького стандартного варіанта німецької мови засвідчує функціональну тотожність монофтонгів /ɛ:/ – /e:/ на сучасному синхронному зрізі, що дозволяє, за Л.Р. Зіндером, кваліфікувати голосні [e:] та [ɛ:] як факультативні варіанти однієї фонemi /e:/. Проте з точки зору орфоепії вони не рівноправні: [ɛ:] можна замінити на [e:], але не навпаки [47, с. 99].

Нейтралізація протиставлення монофтонгів /ɛ:/ – /e:/ уможлиблює вилучення довгого відкритого ненапруженого /ɛ:/ з системи фонем німецького національного варіанта німецької мови, що сприятиме усуненню асиметрії в опозиції коротких ненапружених і довгих напружених голосних.

Однак рівновага системи фонем німецького стандартного варіанта порушується закономірностями функціонування монофтонгів /a/ – /a:/, тембральні властивості яких по-різному оцінюються сучасними фонологами. К. Ноак класифікує наведені голосні як якісно відмінні відкриті з відповідними зонами артикуляції: передній короткий [a] і задній довгий [a:] [176, с. 35]. Х. Хаккарайнен і С. Штаффельдт вбачають суть якісного протиставлення пари

фонем /a/ – /a:/ не лише в розрізненні за рядом (середній – задній), але й більшому ступені напруженості довгої /a:/ [149, с. 28; 195, с. 55].

Натомість Р. Візе та Т.А. Халл вважають якісну диференціацію необґрунтованою через центральний характер вимовляння обох голосних низького підняття /a/ – /a:/, що розрізняються виключно за тривалістю [150, с. 34; 203, с. 37-38].

Дещо розбіжну позицію займають Г. Альтманн та У. Цігенхайн, які пропонують розмежовувати не лише центральні короткий і довгий голосні /a/ – /a:/, але й "світлі" монофтонги /a/ – /a:/, що подекуди зустрічаються в словах латинського походження, на кшталт *Kanzler*. При цьому автори підкреслюють якісну однорідність фонем і переднього, і середнього ряду, констатуючи суто їхню відмінність за тривалістю [133, с. 86].

Проблема регіонального варіювання голосних [a:] – [a] варіанта німецької мови в Німеччині знаходить трактування у праці В. Кеніга "Atlas zur Aussprache des Schriftdeutschen in der Bundesrepublik Deutschland". Автор констатує переважання "нейтральних" центральних варіантів довгого [a:] і короткого [a] в мовленні представників центру та півночі Німеччини, тоді як мешканцям південно-східного ареалу притаманні "темні" і "світлі" реалізації довгого [a:] та короткого [a]. Розподіл "темних" і "світлих" варіантів голосних [a:] – [a] залежить від походження слова: у корінних німецьких словах, приміром, *Wasser* ['vasɐ], *Fahrer* ['fa:ʁɐ], вживаються напружені "темні" [a], [a:], у запозичених – на кшталт *Kasse* ['kasə], *normal* [nɔʁ'ma:l], – ненапружені "світлі" [a], [a:] [160, с. 38-40].

Дослідження територіальної варіативності голосного /a:/, здійснене О.І. Стеріополо та Е.С. Бондаренко, засвідчує провідну роль тривалості для опозиції фонем /a/ – /a:/ німецького національного варіанта німецької мови. Окреслена тенденція зумовлюється переважною "світлою" реалізацією

відкритого довгого /a:/, який уподібнюється за тембром відповідному короткому /a/ в центральних і південних регіонах Німеччини, тоді як якість становить диференційну ознаку монофтонгів /a/ – /ɑ:/ лише в мовленні жителів північного регіону [111, с. 246-247].

Таким чином, динамічний процес, який знаходить вираз у злитті довгих фонем /ɛ:/ – /e:/, сприяє відновленню кореляції якісних і кількісних параметрів німецького вокалізму, проте тембральне уподібнення короткої та довгої /a/ – /ɑ:/ зумовлює асиметричність системи голосних фонем німецького стандартного варіанта німецької мови на сучасному етапі.

Характеристика фонематичного статусу редукованого голосного [ə] належить до суперечливих питань, що не мають однозначного рішення в німецькій фонології. Деякі дослідники зараховують нейтральний [ə] до інвентарю голосних фонем німецького національного варіанта, аргументуючи подібний підхід можливістю протиставлення центрального /ə/ іншим голосним в ідентичному фонетичному оточенні, приміром, у словах *genau* [gə'naʊ] – *genial* [gen'ja:l] [150, с. 70]. Інші, зокрема Х. Альтманн та У. Цігенхайн, визнають фонемний статус властивого ненаголошеним складам голосного /ə/, водночас зазначають, що звук [ə] може виступати також у ролі алофона фонем /e:/ та /ɛ/ [133, с. 88].

Протилежну точку зору висловлює Р. Візе, який заперечує фонемну самостійність [ə], підкреслюючи недостатність опозиційних пар, як-от, *Motte* ['mɔtə] – *Motto* ['mɔto], для включення редукованого [ə] до системи німецького вокалізму. Вчений обґрунтовує власне твердження тим, що слова наведеної мінімальної пари різняться не лише якістю голосних другого складу, але й ступенем їхньої наголошеності. Відтак, Р. Візе розглядає голосний [ə] як рефлексі ненаголошених складів чи відтінок фонем /e:/ у ненаголошеній позиції [203, с. 56].

Л.Р. Зіндер поділяє погляд стосовно нефонематичності голосного [ə] та вбачає алофонічний зв'язок центрального [ə] з фонемою /ɛ/, ілюструючи

цю тезу даними щодо дистрибуції зазначених голосних. Голосний [ɛ] зустрічається в наголошених, а також переднаголошених складах абсолютного початку слова та префіксах перед /r/, тоді як [ə] притаманний виключно ненаголошеним складам, крім вказаних вище фонетичних умов [44, с. 145; 45, с. 173-174]. Враховуючи комплементарний розподіл і чергування голосних [ɛ] – [ə] у межах однієї морфеми, наприклад, у словах *leben* ['le:bən] – *lebendig* [le'bendɪç], Л.Р. Зіндер класифікує [ɛ] та [ə] позиційно зумовленими відтінками фонем /ɛ/ [47, с. 99].

На основі аналізу реалізацій нейтрального [ə] О.І. Стеріополо відзначає властиву сучасному етапові розвитку німецького стандартного варіанта німецької мови тенденцію до набуття фонологічної самостійності /ə/. Окреслена інновація знаходить вияв, з одного боку, в можливості протиставлення редукованого [ə] всім іншим монофтонгам, зокрема /ɛ/ і /e:/, з іншого – у послідовному витісненні та заміні будь-якого ненаголошеного голосного на звук [ə] [106, с. 390].

Отже, трактування фонематичного статусу редукованого голосного [ə] становить одну з ключових проблем німецької фонології, вирішення якої потребує подальших лінгвістичних розвідок.

Помітним явищем вимови німецького варіанта німецької мови є зростання функціонального навантаження вокалізованого [ɐ] на місці приголосного /r/ і після коротких, і після довгих голосних [110, с. 90; 138, с. 82]. Водночас більшість дослідників [133; 150; 176; 203; 215] заперечують фонологічну самостійність голосного [ɐ] та кваліфікують цей звук як алофон приголосної фонемі /r/ з огляду на продуктивність чергувань [ɐ] – [ʁ] у численних парадигмах слів, на зразок *Moor* ['mo:ɐ] – *Moore* ['mo:ʁə]. Відтак, алофони [ɐ] – [ʁ] знаходяться у відносинах додаткової дистрибуції: вокалізований [ɐ] зустрічається в абсолютному кінці складу та перед приголосним, натомість консонантний [ʁ] вживається перед наступним голосним.

На особливу увагу заслуговує реалізація сполучення вокалізованого [ɐ] з короткими та довгими голосними, яка спричиняє суттєві зміни їхніх

фонетичних характеристик. Так, вокалізація чи елізія [ɐ] зумовлює подовження коротких голосних, що, на думку О.І. Стеріополо, може призвести до переосмислення їхнього фонологічного статусу й утворення у майбутньому нового класу довгих ненапружених фонем /ɪ:/, /ʏ:/, /ʊ:/, /ɔ:/, /œ:/. При цьому напружені довгі голосні під впливом наступного вокалізованого [ɐ] набувають дифтонгоїдного характеру, що може стати основою для появи у майбутньому нових дифтонгів низхідного характеру [110, с. 90; 116, с. 188].

Таким чином, динаміка розвитку системи голосних фонем німецького національного варіанта німецької мови відображається на сучасному синхронному зрізі в таких фонологічних парадигматичних процесах, як скорочення кількості голосних монофтонгів за рахунок 1) злиття довгих ненапруженого широкого та напруженого вузького голосних /ɛ:/ – /e:/ в одну фонему /e:/; 2) нейтралізація якісної опозиції монофтонгів низького підняття /a:/ – /a/ і збереження їхнього протиставлення на основі тривалості.

Водночас німецькому стандартному варіантові властивий фонетичний синтагматичний процес компенсаторного подовження коротких голосних у результаті вокалізації та елізії наступної фонемі /r/, який у подальшому може набути фонологічного значення.

1.3.2 Модифікація голосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови. Розгляд складу голосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови, їхніх системних відношень і закономірностей функціонування базується на відбитій в орфоепічних словниках австрійській нормативній вимові. Висвітлення сутності австрійських фонетичних особливостей здійснюватиметься у зіставленні з окресленими вище тенденціями розвитку системи голосних фонем німецького національного варіанта німецької мови на сучасному етапі.

Неідентичність австрійського вокалізму німецькому знаходить вираз, насамперед, у характері взаємозв'язку якісних і кількісних параметрів голосних

високого підняття. На відміну від німецького національного варіанта, в якому довгота голосного корелює з напруженістю / закритістю, а короткість – з ненапруженістю / відкритістю, за винятком фонем /ɛ:/ та /a:/ [106, с. 24], короткі голосні високого підняття [i], [y], [u] австрійського варіанта вирізняються напруженою закритою артикуляцією та протиставляються відповідним довгим [i:], [y:], [u:] лише за квантитативною ознакою [3; 207, с. 140; 210, с. 237; 214, с. 218].

На противагу голосним високого підняття, якість складає фонологічно релевантну властивість для опозиції коротких і довгих монофтонгів середнього підняття /e:/, /o:/, /ø:/ – /ɛ/, /ɔ/, /œ/. Водночас помітною австрійською вимовною тенденцією є "зниження" довгих [e:], [o:], [ø:] перед наступним вокалізованим чи консонантним алофоном фонем /r/, що зумовлює "розширення" звуків та їхнє уподібнення довгим відкритим ненапруженим [ɛ:], [ɔ:], [œ]: *Heer* [hɛ:v]/[hɛ:ɐ], *Tor* [tɔ:v]/[tɔ:ɐ], *hören* ['hœ:vɐn]/ [hœ:ɐn] [210, с. 237]. Окреслена модифікація може призвести до майбутнього утворення нового класу довгих ненапружених голосних фонем, а також вторинних дифтонгів австрійського варіанта німецької мови.

Функціонування фонем /ɛ:/ в австрійському стандартному мовленні відзначається регіональною варіативністю. У східній і південній частині Австрії спостерігається переважна реалізація закритого варіанта [e:] на місці відкритого [ɛ:] (крім позиції перед /r/) [205, с. 229; 210, с. 237-238], внаслідок чого відбувається злиття зазначених фонем (/ɛ:/ = /e:/). Проте західним австрійським регіонам властиво вживання ненапруженого алофона [ɛ:], що свідчить про відсутність повної функціональної тотожності фонем в межах австрійського національного варіанта німецької мови (/e:/ ≠ /ɛ:/).

Аналогічно німецькому національному варіантові німецької мови, у сучасній австрійській стандартній вимові простежується тенденція

до нейтралізації опозиції довгого та короткого голосних низького підняття /a:/ – /a/ за якісною ознакою й збереження їхнього протиставлення на основі тривалості. Зазначена теза підтверджується даними орфоепічного словника "Deutsches Aussprachewörterbuch" (2009), автори якого констатують варіювання тембрального відтінку австрійських нормативних довгої та короткої фонем /a:/ – /a/ від центрального до дещо просунутого вперед [210, с. 238].

Таким чином, на тлі переважання рис тотожності з німецьким національним варіантом, австрійський стандартний варіант німецької мови характеризується сукупністю специфічних ознак, пов'язаних із закономірностями функціонування голосних монофтонгів.

Урахування окреслених вище особливостей розвитку австрійського вокалізму дозволяє представити інвентар голосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови у вигляді таких двох груп:

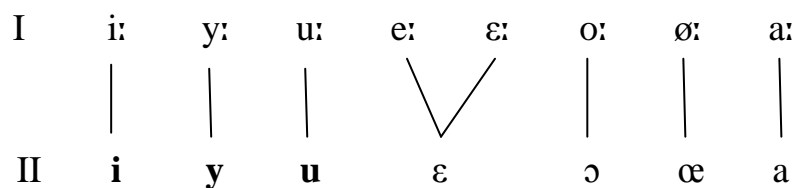


Рис 1.3 Система голосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови

Наведена схема відбиває природу фонологічних зв'язків австрійських голосних обох груп, протиставлених на основі кількісних (та якісних) властивостей. Однак якісна диференціація 8 довгих і 7 коротких голосних монофтонгів австрійського варіанта німецької мови порушується не лише за рахунок широких ненапружених довгих фонем /ɛ:/ та /a:/, подібних за тембром відповідним коротким, але й через напружений, вузький характер артикуляції коротких голосних високого підняття /i/, /u/, /y/, які розрізняються з відповідними довгими суто за квантитативним параметром. Встановлений факт яскраво вирізняє австрійський варіант від німецької орфоепічної норми,

згідно якої зазначені короткі голосні повинні бути за якісними ознаками ненапруженими, відкритими, широкими.

У зв'язку з цим актуальним постає вирішення питання щодо пріоритетних диференційних ознак голосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови на сучасному синхронному зрізі.

1.3.3 Модифікація голосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови. Опис вокалічної системи швейцарського національного варіанта німецької мови вимагає висвітлення як тотожних німецькому й австрійському варіантам, так і національно детермінованих рис, що визначають склад голосних фонем, природу зв'язку між ними, а також закони їхнього функціонування у швейцарському усному мовленні.

Вживання довгих голосних фонем високого та середнього підняття /i:/, /u:/, /y:/, /e:/, /o:/, /ø:/ в швейцарському національному варіанті німецької мови не відрізняється суттєво від німецького й австрійського варіантів, у яких тривалість голосного пов'язана з напруженістю і вузьким характером артикуляції [210, с. 262].

Проте властива німецькому варіантові модель протиставлення коротких і довгих голосних за якісним параметром (крім /ε:/ та /a:/) порушується закономірностями реалізації коротких голосних, притаманними швейцарському вимовному стандарту. Зокрема, короткі монофтонги високого та середнього підняття виявляють певну варіативність і можуть набувати поряд з ненапруженими відтінками [i], [y], [ʊ], [ɔ], [œ] якості закритих напружених варіантів [i], [y], [u], [o], [ø] [210, с. 262].

Ідентично німецькому та австрійському національним варіантам, наявним у швейцарському варіанті німецької мови є тембральне уподібнення голосних низького підняття /a:/ – /a/, зумовлене центральним вимовлянням обох

відкритих ненапружених монофтонгів /a:/ – /a/ [210, с. 263], які контрастують виключно за тривалістю.

Важливу рису швейцарського вокалізму становить специфіка функціонування голосної фонемі середнього підняття /ɛ:/. Швейцарська стандартна вимова засвідчує послідовну реалізацію графемі <ä> як довгого ненапруженого голосного /ɛ:/ [210, с. 262], що підтверджує функціональну самостійність фонемі /ɛ:/, а також збереження опозиції довгих вузької та широкої фонем /e:/ – /ɛ:/ у межах швейцарського національного варіанта.

Урахування окреслених закономірностей функціонування швейцарського вокалізму уможлиблює представлення системи голосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови у вигляді двох груп монофтонгів, що диференціюються за кількісними (та якісними) ознаками:

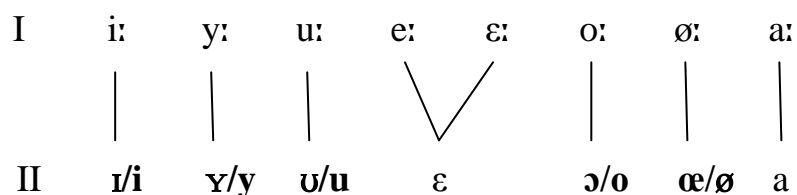


Рис. 1.4 Система голосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови

Розгляд наведеної схеми дозволяє охарактеризувати системні зв'язки голосних фонем обох груп. Так, шести довгим закритим напруженим монофтонгам /i:/, /y:/, /u:/, /e:/, /o:/, /ø:/ першої групи протиставлені 6 коротких фонем другої групи, серед яких голосний /ɛ/ вирізняється відкритим характером артикуляції та ненапруженістю, а інші 5 виявляють поряд з відкритими ненапруженими відтінками [ɪ], [ʏ], [ʊ], [ɔ], [œ] закриті напружені варіанти [i], [y], [u], [o], [ø]. Опозиція довгих відкритих ненапружених фонем /ɛ:/ та /a:/ першої групи з відповідними короткими /ɛ/, /a/ другої здійснюється лише на основі квантитативного критерію.

Отже, кореляція якісних і кількісних параметрів вокалізму порушується в межах швейцарського національного варіанта німецької мови внаслідок тенденції до реалізації коротких голосних високого і середнього підняття як напружених закритих [i], [y], [u], [o], [ø], а також нейтралізації якісних відмінностей монофтонгів /a:/ – /a/. Зазначене дозволяє висловити припущення щодо пріоритетності диференційної ознаки тривалості для фонологічного протиставлення голосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови на сучасному етапі, яке, однак, потребує ґрунтовної експериментально-фонетичної перевірки.

1.4 Модифікаційні процеси приголосних фонем німецької стандартної мови

1.4.1 Модифікація приголосних фонем німецького національного варіанта німецької мови. Склад приголосних фонем німецького національного варіанта німецької мови визначається у сучасній германістиці неоднозначно, що зумовлено відмінними науковими концепціями фонологів, а також розбіжним фонематичним трактуванням таких приголосних, як /ç/, /χ/, /h/, /ŋ/ і африкат /pf/, /ts/, /tʃ/.

Оцінка фонемного статусу приголосних /ç/ та /χ/ належить до суперечливих питань, вирішення яких ускладнюється їхніми дистрибутивними обмеженнями. Середньоязиковий [ç] вживається після голосних переднього ряду, приголосних /l/, /r/, /n/, у суфіксі *-chen*, а також на початку слів іншомовного походження, приміром, *Chemie*, *Chirurg*, у той час як задньоязиковий [x] зустрічається після голосних центрального та заднього ряду. Враховуючи комплементарний розподіл й акустично-фізіологічну спорідненість [ç] і [x], які розрізняються виключно за місцем артикуляції, більшість дослідників кваліфікують [ç] і [x] комбінаторними алофонами однієї фонемі, однак по-різному визначають їхню фонемну належність.

Х. Альтманн, Т. Бекер, Х.Й. Хаккарайнен, К.Й. Колер і С. Штаффельдт [133; 136; 149; 159; 195] вбачають алофонічний зв'язок середньоязикового [ç] й задньоязикового [x] із велярною щілинною фонемою /χ/. При цьому К.Й. Колер вказує на ширший діапазон алофонічного варіювання фонему /χ/: після довгої /a:/, коротких /a/ та /ɔ/ реалізується увулярний щілинний [χ], решті голосних заднього ряду слідує задньоязиковий щілинний [x] [159, с. 160].

Протилежну позицію займають Р. Візе, К. Ноак, Б. Помпіно-Маршалл і Т.А. Халл [150; 176; 182; 203], які класифікують приголосні [ç] та [x] як комбінаторні варіанти середньоязикової щілинної фонему /ç/ з огляду на більший спектр контекстуальних фонетичних оточень, властивих середньоязиковому щілинному [ç] порівняно із задньоязиковим [x].

Переконливий перегляд окреслених вище концепцій стосовно фонологічного статусу глухих щілинних /ç/ і /χ/ пропонує Л.Р. Зіндер, який долучає до фонематичного аналізу цих приголосних не лише дані щодо їхнього розподілу, але й певні факти діячності, а також розгляд іншомовних запозичень.

Так, Л.Р. Зіндер пояснює дистрибутивне обмеження приголосних /ç/, /χ/ історичними закономірностями розвитку фонологічної системи німецької мови: "Середньовісньонімецька мова засвідчує одну задньоязикову щілинну /χ/, яка виникла за другим пересувом приголосних із зімкненої /k/ в усіх позиціях, окрім початку морфеми" [47, с. 90]. Фонема /χ/ реалізувалась як задньоязиковий алофон [x] після голосних заднього ряду й середньоязиковий варіант [ç] після голосних переднього ряду та в складі зменшувального суфікса, який у свн. період містив фонему /i/ *-ichen*. Згодом, у нвн. мові /i/ в суфіксі втрачається, що, однак, не спричиняє заміну середньоязикового [ç] задньоязиковим [x]. За баченням дослідника, наведений факт засвідчує набуття обома приголосними /ç/ – /χ/ статусу протиставлених фонем ще на початку

нвн. періоду [47, с. 91]. Цю тезу підтверджують також слова *"manch"*, *"solch"*, в яких, попри аналогічне випадіння голосної /i/, збереглася середньоязикова /ç/.

Властиві середньоязиковому алофону позиційні умови виключали можливість його появи на початку слова, внаслідок чого у споконвічно німецьких словах фонема /ç/ в анлауті не вживається. "Оскільки мовці не могли довільно замінити одну фонему іншою у корінних німецьких словах, це відбувалося лише в запозиченнях, де чужий звук замінювався подібним звуком рідної мови" [47, с. 91]. Зазначене ілюструється іншомовними запозиченнями /'çɑ:ɾɛn/ "Харон" – /χɑ:'kasə/ "хакас", /χɛɾ'sɛn/ "Херсон" – /çɛɾso:'nɛs/ "Херсонес", /ço:'re:ʊs/ "хорей" – /χo:'rɛzmlɛɾ/ "хорезмець", які допускають вживання обох щілинних /ç/ – /χ/ в ініціальній позиції перед однаковими голосними переднього, центрального і заднього ряду [47, с. 89].

Враховання зазначеного вище, а також комбінаторної незалежності алофона [ç], який вживається у запозиченнях перед голосними і переднього, і заднього ряду, дозволяє трактувати середньоязикову та задньоязикову щілинні /ç/ – /χ/ самостійними фонемами, що корелюють за місцем утворення.

Артикуляційний механізм та фонологічний статус приголосного /h/ розбіжно трактуються фонологами-германістами. Одні фонетисти визначають звук [h] як гортанний, який утворюється у голосовій щілині шляхом стиснення потоку повітря між голосовими зв'язками [133; 149; 182]. Інші дослідники вважають щілинний [h] нелокалізованим, оскільки для його способу творення нехарактерно зближення певного артикуляційного органа з місцем вимовляння, що властиво іншим приголосним [162; 202].

Л.Р. Зіндер, услід за Л.В. Щербою, вказує на фарингальну щілинну артикуляцію звука [h], яка здійснюється завдяки наближенню задньої стінки глотки (фаринкса) до кореня язика. Водночас вчені відхиляють можливість гортанного вимовляння приголосного [h], позаяк в інтервокальній позиції щілинний [h] виступає у дзвінкому алофоні [ɦ]: "Якби [h] був гортанним

приголосним, задля породження шуму голосові зв'язки мусили б утворити щілину, але щоб шум супроводжувався тоном, голосові зв'язки повинні наблизитися й коливатися [47, с. 110]". З огляду на неможливість одночасного перебігу окреслених видів артикуляції, німецький щілинний [h] становить фарингальний приголосний.

Придиховий [h], що виник за першим (германським) пересувом приголосних з індоєвропейського <k> [68, с. 49], зустрічається переважно у передвокальній позиції на початку морфем, наприклад: *Hose* [ˈhoːzə], *gehören* [gəˈhøːvən]. Обмеження в розподілі фарингального щілинного [h] спонукає окремих науковців до заперечення його фонемної самостійності. Проте, як слушно зазначає Л.Р. Зіндер [47, с. 91], подібний підхід зумовлюється неврахуванням слів із внутрішньоморфемним інтервокальним /h/, приміром: *Uhu* /ˈuːhu/, *Ahorn* /ˈaːhɔrn/, *Oheim* /ˈoːhaem/.

Фонологічну значимість фарингальної /h/ засвідчує також чітке протиставлення цієї фонемі середньоязиковій /ç/ і задньоязиковій /χ/ щілинним в ініціальній позиції запозичень. Зрештою, самостійність фарингальної щілинної /h/ підтверджується тим, що вона виконує конститутивну функцію: слугує збереженню плану вираження певного слова й не може бути вилучена без спотворення його звукового вигляду.

Фонематичний статус задньоязикового носового [ŋ] також неоднозначно інтерпретується у сучасній германістиці. К.Е. Хайдольф, В.Л. Клеке, Р. Візе трактують звук [ŋ] реалізацією фонемного сполучення /ng/: приголосний [ŋ] виникає внаслідок регресивної асиміляції дентального носового [n] до задньоязикового зімкненого [g] за місцем артикуляції та наступного випадіння велярного зімкненого [g] [152, с. 959-965; 158, с. 125; 203, с. 106]. Дослідники обґрунтовують твердження стосовно нефонематичності задньоязикового носового [ŋ] даними щодо дистрибуції цього звука. На відміну від сонорних /m/, /n/, які зустрічаються у будь-якій фонетичній позиції, задньоязиковий носовий [ŋ] вживається лише в кінці складу після коротких

голосних і перед приголосними, зокрема перед гоморганными зімкненими /k/, /g/: *jung* [ˈjʊŋ], *denken* [ˈdɛŋkən], *Diphthongierung* [dɪftɔŋˈgi:rʊŋ] [47, с. 92].

Вирішальним доказом фонологічної самостійності /ŋ/, наведеним Л.Р. Зіндером, є той факт, що всередині задньоязикової носової /ŋ/ не може проходити морфемна межа. Приголосна /ŋ/ контрастує з фонемним сполученням /ng/, що з'являється у подібних фонетичних умовах, але неодмінно на стику морфем, наприклад: *Angel* /ˈaŋəl/ – *Angabe* /ˈanga:bə/ [47, с. 92]. Фонологічний статус задньоязикової носової /ŋ/ визнають також Х. Альтманн, К.Й. Колер, Б. Помпіно-Маршалл, Х.Й. Хаккарайнен, Т.А. Халл та С. Штаффельдт [133; 149; 150; 159; 182; 195], які залучають приголосну /ŋ/ до фонемного інвентарю німецького консонантизму.

Фонематичне трактування німецьких африкат /pf/, /ts/, /tʃ/ становить предмет дискусій фонетистів упродовж багатьох десятиліть. Прибічники монофонемного підходу розглядають африкати /pf/, /ts/, /tʃ/ як самостійні фонemi [47; 133; 149; 150; 203], у той час як представники біфонемного підходу [159] вважають звукосполучення [pf], [ts], [tʃ] поєднаннями двох фонем.

Монофонемність німецьких африкат /pf/, /ts/, /tʃ/ підтверджується наявністю мінімальних пар, в яких африкати /pf/, /ts/, /tʃ/ чітко протиставляються сполученням глухих зімкнених і щілинних /p/ + /f/, /t/ + /s/, /t/ + /ʃ/ на стику морфем: *Apfel* /ˈapfəl/ – *Abfall* /ˈapfal/, *kurz* /ˈkɔrts/ – *Kurts* /ˈkɔrts/, *klatschen* /ˈklatʃən/ – *Ratschlag* /ˈratʃla:k/ [47, с. 94-95]. Фонематична значущість німецьких африкат /pf/, /ts/ засвідчується також діахронічно: зімкнено-щілинні /pf/ і /ts/ виникли за другим (двн.) пересувом приголосних із глухих білабіальної /p/ та дентальної /t/ зімкнених [133, с. 38].

Таким чином, врахування фонологічної самостійності приголосних /ç/, /h/, /ŋ/ і монофонемності африкат /pf/, /ts/, /tʃ/ дозволяє представити систему

приголосних фонем німецького національного варіанта німецької мови, яка нараховує 24 фонemi.

Таблиця 1.1

Система приголосних фонем німецького національного варіанта німецької мови

Місце артикуляції \ Спосіб творення	білабіальні (губно-губні)	лабіодентальні (губно-зубні)	дентальні	альвеолярні	палатоальвеолярні	палатальні (середньоязикові)	велярні (задньоязикові)	увулярні	фарингальні
зімкнені	p b		t	d			k ɣ		
щілинні		f v	s z		ʃ ʒ	ç j	χ	r	h
носові	m		n				ŋ		
бічний			l						
аффрикати	pf		tʃ		tʃ				

Фонологічне протиставлення приголосних німецького національного варіанта німецької мови здійснюється на основі таких диференційних ознак:

1) місце артикуляції:

- білабіальні (губно-губні): /p/, /b/, /m/, /pf/;
- лабіодентальні (губно-зубні): /f/, /v/;
- дентальні (передньоязикові зубні): /t/, /s/, /z/, /n/, /l/, /tʃ/;
- альвеолярна (передньоязикова): /d/;
- палато-альвеолярні (передньоязикові): /ʃ/, /ʒ/, /tʃ/;
- палатальні (середньоязикові): /ç/, /j/;
- велярні (задньоязикові): /k/, /g/, /ŋ/, /χ/;
- увулярна: /r/;
- фарингальна: /h/.

2) спосіб творення:

- зімкнені (проривні): /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/;
- щілинні (фрикативні): /f/, /v/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /ç/, /j/, /χ/, /r/, /h/;
- носові: /m/, /n/, /ŋ/;
- бічна (латеральна): /l/;
- зімкнено-щілинні (аффрикати): /pf/, /tʃ/, /tʃ/.

3) участь голосу / напруженість:

- глухі напружені: /p/, /t/, /k/, /f/, /s/, /ʃ/, /ç/, /χ/;
- глуха ненапружена: /h/;
- глухі: /pf/, /tʃ/, /tʃ/;
- дзвінкі ненапружені: /b/, /d/, /g/, /v/, /z/, /ʒ/, /j/;
- сонорні: /m/, /n/, /ŋ/, /l/, /r/.

Визначення найбільш стійкої диференційної ознаки німецького консонантизму становить дискусійне питання фонології унаслідок нейтралізації певних смислорозрізнявальних властивостей приголосних у мовленні.

Дослідження фонетичних аспектів підготовленого мовлення німецького національного варіанта, здійснене Е.С. Бондаренко, свідчить про нестабільність вияву дистинктивної ознаки "спосіб творення" алофонів дзвінких зімкнених фонем /b/, /g/, які зазнають спірантизації до щілинних [v], [γ]. Варіативність прояву параметра "спосіб артикуляції" підтверджується також такими модифікаціями приголосних, як вокалізація сонорних [ʋ], [l] і веляризація варіантів бічної /l/ [8, с. 121, 139].

Протиставлення за участю голосу охоплює клас шумних приголосних, утворюючи привативні опозиції зімкнених /p/ – /b/, /t/ – /d/, /k/ – /g/ і щілинних фонем /f/ – /v/, /s/ – /z/, /ʃ/ – /ʒ/, /ç/ – /j/, які розрізняються глухістю / дзвінкістю та чергуються в кінці морфем [21, с. 15-16; 67]. Однак протиставлення глухий / дзвінкий нерелевантне для групи дзвінких сонорних /m/, /n/, /ŋ/, /l/, /r/, глухих аффрикат /pf/, /tʃ/, /tʃ/ і глухих щілинних /χ/, /h/ [149, с. 68].

Фонологічно єдина диференційна ознака "участь голосу" фонетично складається з кількох компонентів, унаслідок чого пари шумних приголосних, що контрастують за глухістю / дзвінкістю, одночасно диференціюються завдяки параметру "напружений / ненапружений" ("сильний / слабкий"), а розрізнення зімкнених здійснюється також на основі критерію "придиховий / непридиховий" [5, с. 41; 47, с. 120]. Проте питання щодо провідної дистинктивної властивості німецьких зімкнених і щілинних залишається остаточно невирішеним у фонологічній теорії.

Нестабільність вияву дзвінкості варіантами ненапружених фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/, /ʒ/, /j/, які згідно кодифікованої орфоепічної норми [210, с. 56] на початку морфеми реалізуються як напівдзвінки ненапружені [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥], [ʒ̥], [j̥], а в кінці складу внаслідок дії закону кінця звучання чергуються з глухими напруженими /p/, /t/, /k/, /f/, /s/, /ʃ/, /ç/, дає підстави окремим науковцям розглядати ознаку глухість / дзвінкість неістотною.

Витоком зазначеного підходу є теза Е. Сіверса стосовно провідного значення параметра "сила / слабкість" для протиставлення німецьких шумних приголосних: глухих сильних (Tenues Fortes) [p], [t], [k], глухих слабких (Tenues Lenes) [b̥], [d̥], [g̥] та дзвінких слабких (Media Lenes) [b], [d], [g]. На думку автора, суть опозиції наведених приголосних складає різниця в інтенсивності, спричинена м'язовим напруженням і/або тиском повітря [192, с. 95].

Другорядність властивості "участь голосу" відзначають Л.Р. Зіндер, Х. Альтманн, У. Цігенхайн, Х.Й. Хаккарайнен, які аргументують власне твердження, з одного боку, тенденцією до приглушеного вимовляння дзвінких приголосних німецького національного варіанта, які диференціюються від глухих передусім ступенем напруженості, з іншого, – відсутністю протиставлення приголосних за глухістю / дзвінкістю у низці південнонімецьких діалектів [47, с. 120; 133, с. 35; 149, с. 71]. Дослідники зауважують, що попри нейтралізацію опозиції шумних приголосних за глухістю / дзвінкістю, кореляція зімкнених /p/ – /b/, /t/ – /d/, /k/ – /g/ і щілинних /f/ – /v/, /s/ – /z/, /ʃ/ – /ʒ/, /ç/ – /j/ здійснюється завдяки критерію

напруженості. Іншими словами, дзвінки й оглушені слабкі зімкнені та щілинні зберігають алофонічний зв'язок із ненапруженими фонемами [b, b̥] → /b/, [d, d̥] → /d/, [g, ġ] → /g/, [v, v̥] → /v/, [z, z̥] → /z/, [ʒ, ʒ̥] → /ʒ/, [j, j̥] → /j/, а аспіровані та неаспіровані глухі сильні приголосні – з напруженими фонемами [p^h, p] → /p/, [t^h, t] → /t/, [k^h, k] → /k/, [f] → /f/, [s] → /s/, [ʃ] → /ʃ/, [ç] → /ç/ [149, с. 70].

На основі аналізу фонетичних характеристик німецького консонантизму в межах спонтанного мовлення О.П. Рудківський встановив, що розрізнення приголосних за диференційною ознакою "напруженість" нерозривно пов'язане з виявом дзвінкості / глухості. Зазначене підтверджують такі модифікації приголосних, як одзвінчення алофонів глухих напружених фонем /p/, /t/, /k/, /f/, /s/, /ʃ/, /ç/ до їхніх ненапружених варіантів [b̥], [d̥], [ġ̥], [v̥], [z̥], [ʒ̥], [j̥], а також посилення дзвінких ненапружених приголосних [b], [d], [g], [v], [z], [ʒ], [j] до оглушених ненапружених [b̥], [d̥], [ġ̥], [v̥], [z̥], [ʒ̥], [j̥] [186, с. 46]. Окреслені асимілятивні процеси, властиві німецьким зімкненим та щілинним і в слабкій, і в сильній позиції, засвідчують нестабільність вияву диференційної ознаки "участь голосу / напруженість" приголосних у мовленні німців [88, с. 12-13].

Ураховуючи високий ступінь варіативності дистинктивних ознак приголосних "спосіб творення" та "участь голосу / напруженість", характерної для сучасного спонтанного мовлення німців, О.П. Рудківський [89, с. 97] трактує "місце артикуляції" найстійкішою розрізнявальною властивістю консонантизму німецького національного варіанта.

З-поміж інвентарю приголосних фонем німецького національного варіанта німецької мови детального розгляду потребує увулярна щілинна фонема /r/, яка відзначається значним алофонічним варіюванням. Діапазон реалізацій сонорної /r/, властивих сучасному вимовному стандарту німецького національного варіанта, охоплює консонантні задньоязиковий фрикативний дзвінкий [ʀ] і його глухий корелят [χ], увулярний дрижачий [ʀ], передньоязиковий дрижачий вібрент [r] та вокалізований [ʁ] [112, с. 136-137; 149, с. 88]. Вибір відповідного алофона визначається позиційно-комбінаторними умовами, а також регіональними і стилістичними чинниками.

Позиційно-комбінаторне варіювання фонемі /r/ знаходить вияв у тому, що консонантна артикуляція сонорної /r/ наявна виключно перед голосними та в інтервокальному положенні, а тембральні параметри приголосного [r] детерміновані його звуковим оточенням. Так, після глухих напружених приголосних зустрічається глухий фрикативний алофон [χ], приміром: *trat* ['tχa:t], *Frage* ['fχa:gə] [159, с. 166]. Натомість поствокальна позиція сприяє появі вокалізованого [v], який може зазнавати повної елізії, спричиняючи компенсаторне подовження попереднього монофтонга, наприклад: *kurz* ['kʊʁts], *fort* ['fɔ:t].

Дослідження реалізації приголосної /r/ у мовленні дикторів Німеччини, здійснене О.І. Стеріополо й Е.С. Бондаренко, засвідчує суттєвий вплив регіонального фактора на функціонування сонорної /r/. Зокрема, з'ясовано, що вживання передньоязикового вібранта [r] на початку слова та складу властиве мовленню представників південного ареалу, насамперед Баварії. Проте у північній частині Німеччини переважає глухий задньоязиковий фрикативний алофон [x] [111, с. 249], який набуває усе більшого поширення, проникаючи в сфери розповсюдження передньоязикового вібранта [r]. Провідний орфоепічний варіант фонемі /r/ у німецькому національному варіанті представлений задньоязиковим фрикативним дзвінком [ʁ] [20; 159; 179, с. 33; 201].

Алофонічне варіювання сонорної /r/ певною мірою зумовлюється і стилістичними умовами комунікації. Так, Х.Й. Хаккарайнен вказує на тенденцію до зменшення кількості вокалізованих реалізацій [v] фонемі /r/, що корелює зі зростанням стилістичного регістру мовлення, а також із вищим соціальним статусом мовця [149, с. 95].

Таким чином, система консонантизму німецького національного варіанта німецької мови, яка нараховує 24 фонемі, характеризується нестабільністю вияву диференційних ознак "участь голосових зв'язок / напруженість" і "спосіб артикуляції" варіантами шумних приголосних і сонорних, що зумовлюється такими модифікаційними процесами німецького стандартного мовлення, як часткове одзвінчення глухих напружених зімкнених, спірантизація

й оглушення дзвінких ненапружених зімкнених, вокалізація та елізія сонорних звуків.

1.4.2 Модифікація приголосних фонем австрійського національного варіанта німецької мови. Розгляд фонемного інвентарю системи австрійського консонантизму виявляє низку національно детермінованих рис, які визначають структурні зв'язки, а також закономірності функціонування приголосних в австрійському нормативному мовленні.

Специфічну властивість австрійського консонантизму становить нерелевантність опозиції за участю голосу для пар зімкнених /b/ – /p/, /d/ – /t/, /g/ – /k/ і щілинних фонем /z/ – /s/, /ʒ/ – /ʃ/, що спричинено реалізацією приголосних /b/, /d/, /g/, /z/, /ʒ/ в усіх позиціях як глухих ненапружених [b̥], [d̥], [g̥], [z̥], [ʒ̥], наприклад: *Bach* ['b̥ax], *Leber* ['le:b̥ɐ], *Lob* ['lo:b̥], *Sack* ['z̥ak], *Käse* ['kɛ:z̥ə] [210, с. 239; 218, с. 745; 221].

На основі дослідження австрійських приголосних ненаголошених складів М. Бюркле встановив, що частка дзвінких білабіальних [b] та велярних варіантів [g] сягає лише 4 %, а дзвінких дентальних [z] не перевищує 10 % корпусу проаналізованих алофонів слабких зімкнених /b/, /g/ і щілинної /z/ фонем. Натомість найбільш репрезентативними є глухі ненапружені варіанти [b̥], [d̥], [g̥], [z̥], які складають 70 % усіх реалізацій слабких шумних приголосних. Проте втрата дзвінкості алофонами фонем /b/, /d/, /g/, /z/, /ʒ/ не призводить до нейтралізації фонологічного протиставлення кореляційних пар /b/ – /p/, /d/ – /t/, /g/ – /k/, /z/ – /s/, /ʒ/ – /ʃ/, яке здійснюється завдяки параметру напруженості й певною мірою – аспірованості [139, с. 63-64; 140, с. 204-205].

Окреслена особливість австрійського консонантизму зумовлена впливом середньобаварського діалекту, де відсутнє розрізнення шумних не лише за критерієм "глухий / дзвінкий", але й ознакою "сильний / слабкий", і на місці гоморганних /b/ – /p/, /d/ – /t/, /g/ – /k/, /z/ – /s/ з'являються глухі слабкі [b̥], [d̥], [g̥], [z̥]: *Tag* ['d̥a:g̥], *Dach* ['d̥ax], *Throne* ['d̥ro:nə], *Drohne* ['d̥ro:nə] [214, с. 218].

Глухе вимовляння слабких зімкнених і щілинних приголосних [b̥], [d̥], [g̥], [z̥], [ʒ̥] інтегрує австрійський мовний ареал з південнонімецьким регіоном [149]. Проте зазначена закономірність функціонування австрійських слабких шумних приголосних суперечить північнонімецькому стандарту, в якому диференціація зімкнених і щілинних за дзвінкістю / глухістю частково нівелюється на початку та цілком зникає в кінці морфем, однак зберігається в інтервокальній позиції: *Torf* [tɔʁf] – *Dorf* [dɔʁf], *Boten* [ˈbɔ:tən] – *Boden* [ˈbɔ:dən], *Rad* [ra:t] – *Rat* [ra:t].

Аналогічно німецькому національному варіантові, функціонування увулярної щілинної фонемі /r/ в австрійському мовленні характеризується значним алофонічним варіюванням. Спектр властивих сучасній австрійській вимові реалізацій сонорної /r/ представлений консонантними передньоязиковим вібрантом [r], увулярним дрижачим [ʀ], задньоязиковим фрикативним [ʁ], а також вокалізованим [ʁ̥] [210, с. 244]. Однак функціональне навантаження наведених варіантів приголосної /r/ виявляє розходження з німецьким вимовним стандартом. Так, у передвокальному та інтервокальному положенні для австрійського варіанта типовий вільний розподіл передньоязикового [r] й увулярного [ʀ], наприклад: *Frage* [ˈfra:ɡə] / [ˈfra:ɡə], *Herrin* [ˈhɛrɪn] / [ˈhɛrɪn] [157, с. 237]. Натомість задньоязиковий фрикативний [ʁ] відзначається дистрибутивними обмеженнями, варіюючи з вібрантами [r], [ʀ] всередині слова перед приголосним: *Hirt* [hɪʁt] / [hɪrt] / [hɪrt] [210, с. 244]. Поствокальна позиція наприкінці складу сприяє вокалізації чи елізії сонорної /r/, яка зумовлює компенсаторне подовження попередніх голосних: *Würde* [ˈvʏʁdə], *Bart* [bɑ:t].

Укладачі словника "Deutsches Aussprachewörterbuch" (2009) відмічають поширення в мовленні австрійців увулярного вібранта [ʀ], який поступово витісняє передньоязиковий дрижачий [r], набуваючи значення провідного алофона приголосної /r/ австрійського національного варіанта [210, с. 244]. Окреслена тенденція не відповідає закономірностям вживання сонорної /r/ у німецькій стандартній вимові, де головним орфоепічним варіантом фонемі /r/ є задньоязиковий фрикативний [ʁ].

Отже, специфіку австрійського консонантизму складає передусім нерелевантність кореляції зімкнених /b/ – /p/, /d/ – /t/, /g/ – /k/ і щілинних /z/ – /s/, /ʒ/ – /ʃ/ за дзвінкістю / глухістю через глухе ненапружене вимовляння шумних [b̥], [d̥], [g̥], [z̥], [ʒ̥] в усіх фонетичних позиціях, унаслідок чого фонологічне протиставлення зімкнених і щілинних фонем здійснюється завдяки параметру напруженості й частково – аспірованості.

1.4.3 Модифікація приголосних фонем швейцарського національного варіанта німецької мови. Дослідження фонемного інвентарю системи швейцарського консонантизму актуалізує розгляд ідентичних німецькому й австрійському варіантам, а також національно специфічних рис, які визначають системні відношення, а також закономірності функціонування приголосних у швейцарській стандартній вимові.

Швейцарські ненапружені зімкнені /b/, /d/, /g/ та щілинна /z/ відзначаються певною варіативністю, набуваючи реалізацій, типових і для північнонімецького, і для австрійського ареалів [210, с. 265]. Так, поширеними у швейцарському мовленні є напівдзвінка ненапружена артикуляція шумних [b̥], [d̥], [g̥], [z̥] на початку морфеми, їхнє одзвінчення в інтервокальному положенні [b], [d], [g], [z] та посилення до глухих напружених алофонів [p], [t], [k], [s] наприкінці складу, що відповідає орфоепічній нормі німецького національного варіанта: *Bau* [b̥aʊ], *Ode* ['o:də], *Weg* [ve:k], *Sonne* ['z̥ɔnə], *Esel* ['e:zəl]. Водночас швейцарському національному варіантові притаманне глухе ненапружене вимовляння зімкнених [b̥], [d̥], [g̥] і щілинного [z̥] в усіх фонетичних позиціях [143], яке становить специфічну властивість австрійського консонантизму, наприклад: *Bau* [b̥aʊ], *Ode* ['o:də], *Weg* ['ve:g̥], *Sonne* ['z̥ɔnə], *Esel* ['e:zəl] [153, с. 68].

Подібно німецькому та австрійському національним варіантам, увулярна щілинна фонема /r/ виявляє в німецькій мові швейцарського ареалу низку консонантних алофонів: передньоязиковий дрижачий вібрент [r], увулярний

дрижачий [r], дзвінкий [ʁ] і глухий [χ] задньоязикові фрикативні. Вибір певного варіанта сонорної /r/ детермінований, головним чином, діалектною належністю мовця. Так, глухий увулярний щілинний [χ] властивий носіям базельського діалекту, в той час як для мешканців Санкт-Галлена типовий увулярний дрижачий [r] [74, с. 172]. Проте найбільш розповсюдженою реалізацією сонорної /r/ у швейцарському діалектному та стандартному мовленні є передньоязиковий дрижачий вібрант [r], який становить провідний орфоепічний варіант фонемі /r/ швейцарського національного варіанта.

На відміну від німецького й австрійського національних варіантів, які відзначаються тенденцією до вокалізації алофонів сонорної /r/ після голосних монофтонгів, у швейцарській вимові варіанти увулярної щілинної фонемі /r/ зберігають консонантний характер в усіх фонетичних позиціях: *Meer* [me:r], *erleben* [ɛr'le:ʁən], *Vater* ['fa:tər] [154, с. 178; 177, с. 30; 210, с. 266].

Таким чином, швейцарський консонантизм характеризується сукупністю національно специфічних рис, пов'язаних із глухим ненапруженим вимовлянням варіантів зімкнених /b/, /d/, /g/ та щілинної /z/ в усіх фонетичних позиціях, а також відсутністю вокалізації алофонів приголосної /r/ у швейцарському стандартному мовленні.

Висновки до розділу 1

Здійснений аналіз наукової літератури з проблеми національної варіативності німецької стандартної мови дозволив визначити таке:

1. Сучасна німецька стандартна мова відзначається певною національною гетерогенністю та реалізується у вигляді рівноправних німецького, австрійського і швейцарського національних варіантів. Національні варіанти німецької стандартної мови розглядаються в межах дослідження як нормативні для німецької, австрійської націй і швейцарської німецькомовної спільноти

стандартні різновиди мови, що містять специфічні національні мовні одиниці або їхні комбінації.

2. Диференціація німецького, австрійського, та швейцарського національних варіантів німецької мови здійснюється за рахунок нерівноцінного вибору факультативних реалізацій на рівні норми та ізофункціональних елементів системи мови, а також завдяки використанню засобів територіальних і соціальних форм існування німецької мови.

3. Розвиваючись паралельно на різній діалектній основі й відмінному екстралінгвальному тлі, німецький, австрійський і швейцарський національні варіанти німецької мови набувають специфічних ознак, пов'язаних із функціонуванням систем вокалізму та консонантизму.

4. Динаміка розвитку системи голосних фонем німецького національного варіанта німецької мови визначається на сучасному синхронному зрізі процесами скорочення кількості голосних монофтонгів через злиття довгих голосних середнього підняття /ɛ:/ – /e:/, нейтралізацію якісної опозиції монофтонгів низького підняття /a:/ – /a/, а також компенсаторне подовження коротких голосних і набуття дифтонгоїдного характеру довгими голосними у результаті вокалізації чи елізії наступної фонем /ɪ/, що можливо сприятиме у майбутньому утворенню нового класу довгих ненапружених голосних фонем /i:/, /y:/, /u:/, /o:/, /œ:/ і появи дифтонгів низхідного характеру [u̯], [e̯], [ɛ̯], [i̯], [o̯], [ø̯], [y̯].

5. На тлі переважання рис тотожності з німецьким національним варіантом, австрійський і швейцарський вокалізм характеризується сукупністю ознак, пов'язаних, насамперед, із напруженим вузьким вимовлянням голосних високого підняття /i/, /u/, /y/ в австрійському національному варіанті та варіативністю тембральних характеристик коротких голосних високого і середнього підняття, які виявляють і відкриті ненапружені реалізації [ɪ], [y], [ʊ], [ɔ], [œ], і закриті напружені алофони [i], [y], [u], [o], [ø] у швейцарському національному варіанті німецької мови.

6. Система приголосних фонем німецького національного варіанта відзначається нестабільністю вияву диференційних ознак "участь голосових зв'язок / напруженість" та "спосіб артикуляції" варіантами шумних приголосних і сонантів, що зумовлюється такими модифікаційними процесами німецького стандартного мовлення, як часткове одзвінчення глухих напружених зімкнених, спірантизація й оглушення дзвінких ненапружених зімкнених, вокалізація та елізія сонорних звуків.

7. Специфіку австрійського консонантизму складає нерелевантність опозиції зімкнених /b/ – /p/, /d/ – /t/, /g/ – /k/ і щілинних /z/ – /s/, /ʒ/ – /ʃ/ за дзвінкістю / глухістю через глухе ненапружене вимовляння шумних [b̥], [d̥], [g̥], [z̥], [ʒ̥] в усіх фонетичних позиціях, унаслідок чого фонологічне протиставлення зімкнених і щілинних фонем здійснюється завдяки параметрам напруженості й аспірованості.

8. Швейцарський консонантизм характеризується відсутністю вокалізації алофонів приголосної /r/ у швейцарському стандартному мовленні. Ненапружені зімкнені /b/, /d/, /g/ та щілинна /z/ відзначаються у мовленні швейцарців певною варіативністю, набуваючи реалізацій, типових і для німецького, і для австрійського національних варіантів.

9. Зазначене вище актуалізує дослідження функціонування голосних і приголосних фонем німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови з метою висвітлення характеру і напряму асимілятивних процесів голосних і приголосних, установлення ступеня стабільності / варіативності вияву їхніх диференційних ознак у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців.

Основні положення розділу відображено у семи одноосібних публікаціях автора [91; 92; 93; 94; 95; 97; 193].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НІМЕЦЬКОЇ ОРФОЕПІЧНОЇ НОРМИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

2.1 Матеріал дослідження

Дослідження ступеня варіативності голосних і приголосних та встановлення ієрархії стабільних / нестабільних диференційних ознак фонем німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови проводилося на матеріалі підготовленого мовлення, а саме: читання ізольовано представлених слів і коротких художніх текстів.

Вибір підготовленого мовлення зумовлюється декількома чинниками. Як відомо, фонетичні характеристики голосних і приголосних визначаються не лише їхніми інгерентними властивостями, але й значною мірою залежать від звукового оточення [9, с. 35], позиційних та функціонально-стилістичних умов реалізації фонем [86, с. 91; 106, с. 382; 118, с. 3; 178, с. 25]. Відтак, задля встановлення ступеня впливу національної варіативності на специфіку реалізації систем голосних і приголосних фонем у мовленні німців, австрійців і швейцарців, важливим методологічним принципом вбачається використання ідентичного за жанром, функціональним стилем, емоційним забарвленням, лексичним і формально-граматичним складом матеріалу дослідження [8, с. 8; 73, с. 31].

Крім цього, результати експериментально-фонетичних досліджень [66; 88; 106; 116] переконливо свідчать про те, що фонетичні характеристики сегментного складу в підготовленому мовленні, зокрема у читанні, вирізняються меншою "розмитістю" порівняно зі спонтанними висловленнями, що дозволяє вважати репродуковане мовлення типу "читання" наближеним до нормативного [123, с. 85].

З метою визначення еталонних артикуляційних та акустичних характеристик алофонів голосних фонем усі 15 німецьких монофтонгів

вивчалися на матеріалі ізольовано представлених слів, начитаних носіями трьох НВ у помірному темпі з мелодикою завершеності.

Мовленнєвий матеріал нараховує 60 слів, відібраних з орфоепічних словників німецької мови [210; 212] (див. Дод. А2). Усі аналізовані в ізольованій позиції голосні знаходяться у консонантному оточенні глухих зімкнених приголосних [p], [t], [k], які відзначаються мінімальною сонорністю, і тому дозволяють найбільш точно встановити межі голосного [12; 105; 106].

Однак дослідження реалізації вокалізму та консонантизму не повинно обмежуватися визначенням лише типових алофонів фонем, що функціонують в ізольовано прочитаних словах. Встановлення діапазону алофонічної варіативності голосних і приголосних німецького, австрійського та швейцарського НВ зумовлює необхідність аналізу зв'язаного контекстом підготовленого мовлення, до якого віднесено читання коротких художніх текстів.

Основне призначення текстів художнього стилю – впливати засобами художнього слова через призму образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки [72, с. 250]. Суттєвими ознаками художніх текстів є образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, конкретно-чуттєве живописання дійсності [72, с. 250]. Очевидно, що окреслені призначення та стилістична своєрідність зумовлюватимуть певну специфіку фонетичної реалізації текстів цього жанру.

Результати дослідження реалізації системи німецьких голосних фонем, здійсненого О.І. Стеріополо [106, с. 70, 393; 113, с. 120], показали, що ступінь модифікації звуків, зокрема голосних, певним чином корелює із жанровою належністю тексту. Так, якщо в офіційних емоційно нейтральних текстах характеристики голосних наближаються до їхніх основних алофонів, то у композиційно складних і модально насичених текстах спостерігається розширення алофонічних рядів фонем за рахунок збільшення частоти появи сегментів неповного типу вимовляння [11].

Отже, неоднорідні за своєю композицією, прагматично насичені художні тексти сприятимуть яскравому прояву фонетичних характеристик вокалізму і консонантизму та їхніх змін навіть у сильній позиції, що дозволить з'ясувати ступінь стабільності / варіативності вияву диференційних ознак голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії.

Начитані тексти охоплюють чотири оповідання сучасного німецького письменника Леонгарда Тома [199]: "*Der Hundetraum*", "*Die Frau in der Bar*", "*Nofretete ist weg*", "*Der Autostopper*" загальною тривалістю звучання 4 год. 42 хв.

Кількість алофонів фонем, досліджених у вимовлянні носіїв трьох національних варіантів німецької мови, складає 4828 реалізацій голосних та 4575 відтінків приголосних.

Одиницею опису підготовленого мовлення обрано фонетичне слово (ФС) – одне або декілька слів, як повнозначних, так і службових, об'єднаних одним основним наголосом [109, с. 233]. Поняття фонетичного слова, прийняте за основну одиницю аналізу й опису зв'язного мовлення (підготовленого та спонтанного) у низці фонетичних праць [10; 13; 26; 54; 106; 123], відповідає наявним в інших фонетичних джерелах термінам "мовленнєвий такт" [63], "ритмічна структура" [28; 50], "ритмічна група" або "акцентна група" [149; 159; 169].

За своєю структурою фонетичні слова поділяються на прості, представлені однією лексико-граматичною одиницею, як-от, *Ferien*, *'endlich* та складені, які включають проклітики (переднаголошені склади) й енклітики (післянаголошені склади), що містять і службові, і повнозначні частини мови. Прикладами складених можуть слугувати фонетичні слова, утворені за допомогою проклітик і наголошеного слова – *auf_der_Te'r rasse* (проклітики – прийменник та артикль); наголошеного слова й енклітики – *per'fekt_organisiert* (енклітика – основне дієслово); як проклітичних, так і енклітичних частин, що приєднуються до наголошеного слова – *man_kann_hie_wissen* (проклітики – займенник і модальне дієслово; енклітика – основне дієслово).

Аналіз способів утворення та частоти окремих типів фонетичних слів, здійснений О.І. Стеріополо [109, с. 232], показав, що у прочитаних текстах, незалежно від їх жанрового різновиду, найбільш продуктивним є проклітичний спосіб утворення фонетичних слів: *fährt er nach Hause, kurz vor der Autobahn, ich kann Sie mitnehmen.*

Таким чином, експериментальний матеріал дослідження, представлений 60 ізольовано вимовленими словами та 4 прочитаними короткими художніми текстами, дозволить установити як еталонні артикуляційні й акустичні характеристики сегментного складу, так і характер та ступінь вияву модифікаційних процесів голосних і приголосних у підготовленому мовленні німців, австрійців та швейцарців.

2.2 Добір дикторів

Відповідно до завдань дослідження, дикторами для проведення експерименту запрошено дванадцять носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії, які склали три групи інформантів по чотири диктори кожного національного варіанта, що вивчався. Кожна з груп нараховує три особи чоловічої та одну особу жіночої статі.

Оскільки фактор мовця чинить реальний вплив на фонетичне оформлення мовлення [52, с. 18; 78; 79; 179], під час вибору інформантів дотримано вимогу щодо однорідності їхніх соціальних характеристик, зокрема віку, освітнього рівня, соціального статусу, що дозволить з'ясувати, якою мірою фонетична реалізація німецького вокалізму та консонантизму визначається дією саме такої стратифікаційної змінної [130; 131, с. 42], як національна належність мовця.

Відомості про соціальний портрет усіх дикторів відображені в табл. А.1 додатку А1. Усі залучені до експерименту диктори мають вищу філологічну освіту, є викладачами німецької мови, які володіють стандартною німецькою вимовою у її відповідному національному варіанті. Інформанти

утворюють відносно гомогенну у віковому відношенні групу: вік мовців становить 28 – 46 років. Під час попереднього відбору дикторів також зверталася увага на місце народження та освітній рівень батьків інформантів.

З метою виключення можливого впливу територіальної варіативності на специфіку вимовляння голосних і приголосних, дикторами кожного досліджуваного національного варіанта обрано осіб, які репрезентують певний регіон Німеччини, Австрії чи Швейцарії. Зокрема, носії національного варіанта німецької мови в Німеччині походять з півночі, де вимовні риси найбільш наближені до кодифікованої орфоепічної норми [8, с. 10]. Диктори австрійського національного варіанта народилися і є мешканцями округу Відня, у той час як носії національного варіанта німецької мови у Швейцарії представляють кантони Аргау та Люцерн.

Запис мовлення проведений частково у студійних умовах Київського національного лінгвістичного університету, а також здійснений за допомогою цифрового диктофону Olympus WS-760M у лінійному некомпресованому форматі PCM (імпульсно-кодова модуляція) з частотою дискредитації [44,1 кГц / 16 біт], що дозволило отримати звукові файли типу *.wav, придатні для подальшого інструментального аналізу в програмі Praat. Учасників експерименту проінформовано про те, що їхнє мовлення буде записано, однак мета дослідження була повідомлена їм лише після завершення експерименту.

2.3 Експериментально-фонетичні методи дослідження

Всебічне дослідження реалізації систем голосних і приголосних фонем у мовленні зумовлює необхідність залучення як суб'єктивних, так і об'єктивних методів аналізу. Потреба врахування даних слухового, або аудиторського аналізу, який належить до суб'єктивних методів дослідження, не викликає сумнівів, оскільки для комунікації важливо насамперед те, що сприймається, а не те, що фіксується інструментально.

Водночас неприпустимим є ігнорування об'єктивних акустичних характеристик звуків, отриманих шляхом осцилографічного та сонаграфічного видів аналізу мовлення, позаяк виявлення кореляції між даними фізичного / об'єктивного і перцептивного / суб'єктивного характеру сприяє більш глибокому проникненню у специфіку слухового сприйняття, завдяки чому дозволяє оптимально вирішити визначені у дослідженні завдання [73, с. 58].

2.3.1 Слуховий аналіз мовлення. Слуховий аналіз експериментального матеріалу здійснювався експертами-викладачами фонетики німецької мови Київського національного лінгвістичного університету (n = 3) та Дрезденського технічного університету (n = 2), які мають значний досвід експериментально-фонетичного аудіювання.

Згідно з інструкцією, аудитори-фонетисти затранскрибували мовленнєвий матеріал відповідно до його реального звучання, встановили дистрибуцію фразового наголосу в прочитаних текстах, позначивши межі фонетичних слів; занотували у протоколах орфографічного запису всі відтінки алофонічного варіювання голосних і приголосних звуків, а також встановлені на рівні сприйняття відхилення від кодифікованої орфоепічної норми.

Під час слухового аналізу використовувалася система транскрипції та діакритичних позначок Міжнародної фонетичної асоціації (МФА) [151], яка дає змогу відобразити усе розмаїття відтінків реалізацій голосних і приголосних фонем. У табл. А.3 Додатку А4 наводиться перелік основних діакритичних позначок, застосованих з метою транскрибування озвучених текстів.

На основі представлених аудиторами даних підраховувалася частота появи різних алофонів голосних і приголосних фонем у наголошеній позиції фонетичного слова в мовленні кожного з 12 дикторів. Подальший аналіз отриманих показників алофонічного варіювання фонем експериментатором показав, що диктори-носії певного НВ німецької мови виявляють спільні

тенденції у реалізації сегментного складу, що дозволило підсумувати дані для кожної з трьох груп інформантів і внести їх до таблиць такого зразка:

Таблиця 2.1

Реалізація щілинної фонему /v/ в мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція Алофони	АП перед голосними	передвокальна після приголосних		інтервокальна
				глухих шумних	сонорних	
/v/	НВН	v	62,5	10,5	95,7	100
		v̥	8,3	21,1	–	–
		v̥ ^f	29,2	68,4	4,3	–
	НВА	v	74	25	100	93,5
		v̥	–	15	–	–
		v̥ ^f	26	60	–	6,5
	НВШ	v	60	21,8	100	86,7
		v̥	–	–	–	–
		v̥ ^f	40	78,2	–	13,3

Таблиця 2.1 містить результати дослідження реалізації лабіодентальної ненапруженої щілинної фонему /v/ у мовленні дикторів-носіїв НВ німецької мови в Німеччині (n = 4), Австрії (n = 4) та Швейцарії (n = 4). Табличні дані відображають процентне співвідношення відтінків щілинної /v/ в абсолютному початку фонетичного слова після паузи перед голосним, у передвокальній позиції після глухих шумних і сонорних приголосних, а також в інтервокальній позиції. За 100% прийнято усі реалізації фонему у кожній з розглянутих позицій. Такий детальний аналіз фонетичних характеристик приголосної /v/ у різних позиційно-комбінаторних умовах дає змогу розкрити вплив, з одного боку, власне мовних чинників, а саме: ініціальної позиції у фонетичному слові та звукового оточення, з іншого – національної належності дикторів на ступінь

стабільності / варіативності вияву диференційних ознак, зокрема розрізнювальної властивості "участь голосу" алофонами губно-зубної фонемі /v/.

2.3.2 Інструментальний аналіз мовлення. З метою перевірки результатів аудиторського аналізу алофонічної варіативності голосних і приголосних фонем у мовленні німців, австрійців і швейцарців проводилося інструментальне дослідження на основі осцилографічного та сонаграфічного аналізів, що дозволило встановити об'єктивні спектральні характеристики одиниць сегментного рівня, а також акустичні кореляти їхніх модифікацій.

Інструментальний аналіз виконувався на персональному комп'ютері *Hewlett Packard Pavilion dv6 Notebook PC* з використанням програми для обробки акустичних мовних сигналів *Praat Version 4.5.12*, яка уможливорює сегментацію звуків і фіксацію їхніх акустичних характеристик під час синхронного спостереження зображень осцилограми та спектрограми на моніторі комп'ютера та прослуховування виділеного звукового фрагмента. Одночасне візуальне й аудитивне сприйняття мовлення дає змогу більш чітко визначити межі голосних і приголосних, тим самим сприяючи підвищенню достовірності отриманих показників.

Абсолютні значення тривалості голосних і приголосних звуків (у мілісекундах) в ізолювано вимовлених словах та наголошених складах ФС озвучених текстів визначалися за даними осцилограм згідно із загальноприйнятою у фонетиці методикою [4; 12; 14; 15; 124; 175].

Тембральні характеристики голосних і приголосних досліджувалися за допомогою сонаграфічного аналізу [48; 167], який дозволяє встановити основний тон, частоту гармонік (або обертонів) основного тону та відносну інтенсивність частотних складових звука [12, с. 20].

Сонаграфічний аналіз передбачав вивчення формантної структури наголошених голосних – взаємного розміщення їхніх формант, насамперед, F1 і F2, які є найбільш суттєвими для опису якості (тембру) голосних

звуків [58; 85; 117; 122]. Як відомо, частоти формант визначаються конфігурацією мовленнєвого тракту, пов'язаною зі специфікою артикуляції [120, с. 38]. Значення першої форманти F1 корелює зі ступенем підняття голосного: відкриті голосні [a:] – [a] відзначаються максимальною частотою F1, натомість найбільш закриті голосні високого підняття [i:], [y:] характеризуються найнижчими частотними показниками першої форманти. Частота другої форманти F2 залежить від ступеня просунення голосного вперед по горизонталі: показники F2 є найвищими для голосного переднього ряду [i:] й низькими для голосних заднього ряду [u:], [o:]. Лабіалізація звуку призводить до зменшення частотних значень усіх формант [12, с. 27].

Унаслідок фізіологічних відмінностей між людьми форманти голосних не мають абсолютно однакових показників навіть у вимовлянні одного й того самого диктора [24; 190]. Так, частотні характеристики F1 і F2 голосних, реалізованих дикторами жіночої статі, перевищують формантні значення F1 і F2 голосних у вимовлянні чоловіків, що можна пояснити наявністю коротшої надставної трубки та тонших голосових зв'язок у жінок [29, с. 22; 49, с. 169]. Однак такі розбіжності акустичних характеристик, зумовлені впливом фізіологічних чинників, не мають лінгвістичного значення, оскільки не відображають певної специфіки функціонування голосних монофтонгів у мовленні представників протилежних статей.

Враховуючи той факт, що результати аудиторського аналізу показали спільні тенденції у реалізації одиниць сегментного складу в мовленні інформантів-чоловіків і жінок для кожного з трьох національних варіантів німецької мови, у пропонованому дослідженні наводяться середні значення спектральних характеристик F1 і F2 голосних у вимовлянні дикторів-чоловіків (n = 9).

Під час аналізу акустичних характеристик приголосних головну увагу зосереджено на розподілі в їхньому спектрі шумових і тонових складових, зміни яких є найбільш інформативними для встановлення таких модифікацій, як-от: посилення / послаблення аспірації глухих зімкнених, спірантизація

дзвінких і глухих проривних, оглушення ненапружених шумних і сонорних, одзвінчення напружених шумних приголосних [123, с. 81].

В акустичній картині аспірованих приголосних безпосередньо після вибухової фази фіксуються довготривалі високочастотні неперіодичні коливання. Натомість у спектрі непридихових зімкнених тривалість цих коливань не перевищує 30 мс, або аспіративний шум взагалі відсутній [46, с. 121].

Спірантизація і дзвінких, і глухих проривних знаходить вияв у локалізації високочастотних шумових складових на ділянці, яка відповідає фазі зімкнення приголосного [30, с. 184; 123, с. 84], що призводить до певної розмитості спектру звука.

Основними акустичними ознаками оглушення ненапружених шумних і сонорних слугують відсутність періоду основного тону та посилення інтенсивності / поява шумових складових відповідно у високочастотному діапазоні спектру приголосних. В акустичній картині одзвінчених шумних, навпаки, чітко реєструється основний тон голосу на тлі суттєвого послаблення імпульсного чи турбулентного шуму [12, с. 68-71].

Таким чином, інструментальний аналіз дозволяє встановити об'єктивні темпоральні та спектральні характеристики голосних і приголосних, віднайти основні акустичні кореляти їхніх змін у підготовленому мовленні носіїв німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови.

2.3.3 Статистичне опрацювання експериментальних даних. З метою отримання достовірних даних щодо меж алофонічної варіативності голосних і приголосних використовувалися методи математичної статистики, які дозволили встановити закономірний / випадковий характер розходжень їхніх темпоральних і спектральних характеристик, оцінити істотність виявлених розбіжностей.

Опрацювання результатів інструментального аналізу здійснено у такій послідовності:

1. Встановлені шляхом акустичного аналізу фонетичні параметри звуків об'єднано у певні вибіркові сукупності на основі закону розподілу випадкових величин. Більшість методів статистичного опрацювання показників експериментально-фонетичних досліджень ґрунтується на припущенні, що вимірювана величина x підпорядковується нормальному (гаусівському) закону розподілу $p(x)$:

$$p(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{(x-M)^2}{2\sigma^2}}, \quad (1)$$

де M – математичне сподівання випадкової величини (обчислення середньої частоти), σ – дисперсія або відхилення досліджуваного параметра від його середнього значення [106, с. 104-105].

Здійснений аналіз абсолютних значень досліджуваних явищ за наведеною формулою і їх перевірка на основі побудови гістограм [див. 106, с. 106] підтвердили статистичну однорідність отриманих показників, що забезпечується достатньою репрезентативністю і правильною організацією вибірок [69, с. 28] та уможливорює їх подальше статистичне опрацювання.

2) Статистична обробка результатів дослідження базується на встановленні величин математичного сподівання M і дисперсії σ за такими формулами:

$$M = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i ; \quad (2)$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - M)^2}, \quad (3)$$

де x_i – результат окремого вимірювання; n – загальна кількість вимірювань.

Значення математичного сподівання M і дисперсії σ , обчислені за формулами (2) і (3), визначаються з похибкою m , величина якої залежить від кількості здійснених вимірів і дорівнює:

$$m = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \quad (4)$$

3) З метою перевірки істотності розбіжностей акустичних характеристик звуків використано t -критерій (критерій Стьюдента) [106, с. 110], який вираховується за формулою:

$$t = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{\frac{(n_1 - 1)\sigma_1 + (n_2 - 1)\sigma_2}{n_1 + n_2 - 2} \cdot \frac{n_1 + n_2}{n_1 n_2}}} \quad (5)$$

У наведеній формулі параметри M_1 , σ_1 та n_1 належать до однієї із зіставлених величин, а M_2 , σ_2 та n_2 – до іншої. Висновок про відмінність двох аналізованих величин можна зробити на основі порівняння одержаного значення t із табличним [90, с. 174]: якщо коефіцієнт t -критерію не перевищує наведене у таблиці критичне значення, то це розходження вважається статистично нерозрізнюваним.

Таким чином, усі описані вище етапи здійснення статистичного аналізу дозволили отримати вивірені дані щодо фонетичних характеристик сегментного складу, які лягли в основу подальшої лінгвістичної інтерпретації результатів експериментально-фонетичного дослідження.

Висновки до розділу 2

1. Експериментально-фонетичне дослідження варіативності голосних і приголосних у мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії здійснено на матеріалі підготовленого мовлення, яке охоплює читання ізольовано представлених слів і коротких художніх текстів. Вибір підготовленого мовлення зумовлюється необхідністю аналізувати одиниці сегментного складу в ідентичних контекстуальних умовах однакових за жанром, функціональним стилем, емоційним забарвленням, лексичним і формально-граматичним складом озвучених текстів.

2. Одиницею опису підготовленого мовлення дикторів трьох національних варіантів німецької мови обрано фонетичне слово, під яким розуміється одне або декілька слів, як повнозначних, так і службових, об'єднаних одним основним наголосом.

3. Дикторами для проведення експерименту запрошено дванадцять викладачів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії, які походять з північної Німеччини, округу Відня і кантонів Аргау та Люцерн. Усі диктори утворюють відносно гомогенну за своїми соціальними характеристиками, зокрема віком, освітнім рівнем, соціальним статусом групу, що дозволить з'ясувати, якою мірою фонетична реалізація німецького вокалізму та консонантизму визначається дією саме національної належності мовців.

4. Слуховий аналіз експериментального матеріалу аудиторами-фонетистами ($n = 5$) передбачав транскрибування мовленнєвого матеріалу відповідно до його реального звучання, встановлення дистрибуції фразового наголосу в прочитаних текстах, позначення меж фонетичних слів, відображення у протоколах орфографічного запису всіх відтінків алофонічного варіювання голосних і приголосних звуків, а також ідентифікацію на рівні сприйняття відхилень від кодифікованої орфоепічної норми.

5. За допомогою інструментального дослідження, виконаного на основі осцилографічного та сонаграфічного аналізів з використанням програми

для обробки акустичних мовних сигналів *Praat Version 4.5.12*, встановлено об'єктивні спектральні характеристики одиниць сегментного рівня, а також віднайдено основні акустичні кореляти їхніх модифікацій. За даними осцилограм вивчалися абсолютні значення тривалості звуків у ізольовано вимовлених словах та наголошених складах ФС озвучених текстів. Тембральні характеристики голосних і приголосних досліджувалися шляхом сонаграфічного аналізу, який дав змогу встановити основний тон, частоту гармонік основного тону та відносну інтенсивність частотних складових звуків.

6. Залучення методів математичної статистики забезпечило отримання достовірних даних щодо меж алофонічної варіативності голосних і приголосних, дозволило встановити закономірний / випадковий характер розходжень їхніх темпоральних і спектральних характеристик, оцінити істотність виявлених відмінностей.

Основні наукові положення цього розділу відображено в одній одноосібній публікації автора [99].

РОЗДІЛ 3
МОДИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ГОЛОСНИХ
НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

**3.1 Модифікаційні процеси голосних за результатами
слухового аналізу**

Результати слухового аналізу реалізації голосних у підготовленому мовленні, підсумовані для всіх 12 дикторів німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови, наведені у таблиці 3.1, яка відображає процентне співвідношення алофонів 15 німецьких монофтонгів у наголошеній позиції фонетичного слова.

Таблиця 3.1

Реалізація голосних фонем у мовленні носіїв НВ німецької мови
в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Голосні фонemi	Алофони	НВН	НВА	НВШ
1	2	3	4	5
/a:/	[a:]	100	100	11
	[ɑ:]	–	–	89
/a/	[a]	100	100	4,8
	[ɑ]	–	–	95,2
/e:/	[e:]	90	88	92,2
	[ɐ:]	10	12	7,8
/ɛ:/	[e:]	98	95,5	–
	[ɛ:]	2	4,5	100
/ɛ/	[ɛ]	88,3	65,3	89,8
	[ɛ̃]	11,7	4,7	10,2
	[e]	–	30	–

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5
/i:/	[i:]	87,5	89	89,4
	[i]	12,5	11	10,6
/ɪ/	[ɪ]	96,2	4,5	3,8
	[ɪ̃]	3,8	–	–
	[i]	–	95,5	96,2
/u:/	[u:]	80,7	82,5	94,5
	[ụ:]	15,6	12,5	–
	[u]	3,7	5	5,5
/ʊ/	[ʊ]	100	44,8	6,7
	[ʊ̣]	–	4,2	–
	[u]	–	51	93,3
/o:/	[o:]	74,3	77	95,8
	[ọ:]	21,4	21,8	–
	[o]	4,3	1,2	4,2
/ɔ/	[ɔ]	90,2	44,1	36
	[ɔ̣]	9,8	14,7	10,2
	[ɔ̃]	–	41,2	53,8
/ø:/	[ø:]	90	83,4	100
	[ø̣:]	10	16,6	–
/œ/	[œ]	100	100	100
/y:/	[y:]	91,7	89,4	100
	[ỵ:]	8,3	10,6	–
/ʏ/	[ʏ]	100	80	5,5
	[y]	–	20	94,5

Голосні /a:/ – /a/. Довга та коротка наголошені голосні низького ступеня підняття /a:/ – /a/ реалізуються у ПМ німців і австрійців нормативно як "світлі" ненапружені відтінки [a:] – [a]: *auf Sa'f[a:]ri sind, Seb'[a]stian*. Проте вимовляння зазначених голосних швейцарцями відзначається яскравою національною специфікою, пов'язаною із набуттям алофонами як довгої /a:/,

так і короткої /a/ "темного" тембру (89% та 95,2% відповідно), що свідчить про їхню належність до голосних заднього ряду та дозволяє позначити відповідні варіанти знаками [ɑ:] – [ɑ]: *die N[ɑ:]chrichten sehen, an der W[a]nd.*

В усіх трьох варіантах німецької мови спостерігається уподібнення алофонів довгої /a:/ і короткої /a/ голосних за тембром, при цьому розрізнення наведеної пари фонем зберігається завдяки розбіжностям у тривалості.

Голосна /ε/. Алофонічний ряд короткої наголошеної голосної середнього підняття /ε/ представлений у мовленні німців і швейцарців нормативним відкритим ненапруженим варіантом [ε] (88,3% – НВН; 89,8% – НВШ) та зниженим за підняттям відтінком [ɛ̞] (11,7% – НВН; 10,2% – НВШ), який зустрічається, головним чином, в оточенні сонорних приголосних: *sehen so fr[ɛ̞]md aus, das ver'spr[ɛ̞]che ich, T[ɛ̞]ller.*

Проте реалізація короткої /ε/ австрійського НВ виявляє певну національну специфіку, зумовлену появою у мовленні австрійців поряд з широким ненапруженим [ε] (65,3%) і редукованим за підняттям алофоном [ɛ̞] (4,7%), підвищеного за ступенем підняття і просунутого уперед за рядом відтінку, який наближається за тембром до короткого закритого [e] і складає третину реалізацій аналізованої фонемі: *sie k[e]nnt ihn, am b[e]sten, sie will w[e]glaufen.*

Голосні /i:/ – /e:/. Результати слухового аналізу довгих голосних переднього ряду /i:/ та /e:/ підтверджують переважну нормативну реалізацію цих голосних як довгих закритих напружених алофонів [i:] та [e:] у мовленні дикторів усіх НВ. Водночас відтінки аналізованих голосних зазнають певних модифікацій, які проявляються у зниженні алофонів [i:] голосної високого підняття /i:/ та підвищенні варіантів [e:] голосної середнього підняття /e:/,

що уможливорює часткове наближення алофонів зазначених фонем за ступенем підняття: *und Sa b[i:]ne, dein L[e:]ben.*

Голосна /ɛ:/. Результати аудитивного аналізу засвідчують майже 100% вживання носіями німецького та австрійського НВ на місці широкого відкритого ненапруженого [ɛ:] закритого напруженого алофона [ɛ:], близького за тембром до довгого вузького [e:]: *'sp[e:]ter _ vielleicht.* Натомість у мовленні швейцарців фонема /ɛ:/ послідовно реалізується в межах свого основного широкого відкритого ненапруженого варіанта [ɛ:]: *diese Ge spr[ɛ:]che.*

Голосна /ɪ/. Реалізація короткої наголошеної голосної високого підняття /ɪ/ характеризується значними алофонічними розходженнями за тембром у ПМ німців, з одного боку, й австрійців і швейцарців, з іншого. Так, у мовленні німців наголошена /ɪ/ вимовляється переважно (96,2%) в межах свого основного артикуляційного варіанта – відкрито ненапружено: *so _ ein _ Ge's[ɪ]cht, wie _ '[ɪ]mmer,* у 3,8% з'являється редукований за підняттям алофон [ɪ]: *ein _ erleuchtetes _ 'Sch[ɪ]ld.*

Однак мовлення дикторів австрійського та швейцарського НВ німецької мови вирізняється більш напруженим закритим характером артикуляції короткого [ɪ]. Це зумовлює появу на місці широкої фонемі /ɪ/ вузького напруженого алофона [i], максимально частотного як у мовленні швейцарців (96,2%), так і в австрійському вимовлянні (95,5%): *nur _ ein _ b[i]sschen, in _ der _ H[i]tze, auf _ der _ '[i]nse.* Короткий [i] уподібнюється за своїми тембровими характеристиками до відповідного довгого [i:], протиставляючись з останнім виключно на основі тривалості, яку слід визнати диференційною ознакою для пари голосних [i:] – [i].

Голосні /o:/ – /u:/. Довгі лабіалізовані голосні /o:/ та /u:/ максимально стабільно реалізують диференційні ознаки "ступінь підняття", "ряд" і "лабіалізація" у підготовленому читанні швейцарців: *nach* _ˌ *R*[o:]*senheim*, *den* _ˌ *D*[o:]*m* *sehen*, *einen* _ˌ *Z*[u:]*g* *nehmen*, *oder* *einen* _ˌ *B*[u:]*s*. Разом з тим окрім нормативних довгих [o:], [u:], у мовленні швейцарців встановлений незначний відсоток редукованих за тривалістю закритих напружених алофонів [o] (4,2%) та [u] (5,5%), що вказує на певну варіативність вияву дистинктивної ознаки "тривалість": *das* *neue* _ˌ *W*[o]*nmobil*, *über* *meine* _ˌ *Z*[u]*kunft* *gesprochen*.

В австрійському та німецькому вимовлянні голосні /o:/ й /u:/ виявляють більш високий ступінь варіативності, що підтверджується розширенням їхніх алофонічних рядів за рахунок появи поряд із довгими закритими напруженими [o:] (НВН – 74,3%; НВА – 77%) та [u:] (НВН – 80,7%; НВА – 82,5%) їхніх коротких відповідників [o] (НВН – 4,3%; НВА – 1,2%) й [u] (НВН – 3,7%; НВА – 5%), а також частково делабіалізованих відтінків [o:] (НВН – 21,4%; НВА – 21,8%), [u:] (НВН – 15,6%; НВА – 12,5%), наприклад: *mit* _ˌ *F*[o:]*tos*, *bei* _ˌ *D*[o:]*ris*, *in* *der* _ˌ *Sch*[u:]*le*, *keinen* _ˌ *K*[u:]*chen*.

Голосна /ʊ/. Наголошена коротка голосна високого підняття /ʊ/ реалізується в мовленні дикторів німецького НВ у межах свого основного алофона [ʊ] (100%): *habe* *ich* *keine* _ˌ *L*[ʊ]*st* *mehr*.

У мовленні носіїв швейцарського НВ досліджуваний голосний вирізняється більш напруженою закритою артикуляцією, уподібнюючись за тембральними характеристиками до вузького довгого [u:]. Закритий напружений короткий алофон [ʊ] з'являється у мовленні швейцарців з максимальною частотою (93,3%) порівняно з відкритим ненапруженим [ʊ],

відсоток якого не перевищує 6,7%: *solche* – *D[u]mmheiten* – *träumen*,
dass_ich_ein_’H[u]nd_bin.

Коротка /u/ характеризується значним діапазоном алофонічної варіативності в австрійському ПМ, проявляючись у трьох варіантах: нормативному відкритому ненапруженому [ʊ] (44,8%), дещо зниженому за підняттям частково делабіалізованому алофоні [ʊ̥] (4,2%), а також закритому напруженому відтінку [u] (51%), який є типовим і для НВ німецької мови у Швейцарії.

Голосна /ɔ/. Коротка наголошена голосна заднього ряду характеризується переважним нормативним вимовлянням (90,2%) у німецькому НВ. Водночас у мовленні дикторів-німців встановлена редукція голосного за ступенем підняття, яка супроводжується частковою делабіалізацією звука [ɔ̥] (9,8%):
noch_vier_’W[ɔ̥]chen, ich_soll_’k[ɔ̥]mmen, und_’h[ɔ̥]ch_ein_Stück_essen.

В австрійському та швейцарському ПМ поряд з відкритим ненапруженим [ɔ] (44,1% для НВА, 36% для НВШ) і частково делабіалізованим [ɔ̥] (14,7% для НВА, 10,2% для НВШ) зустрічається більш відтягнутий назад відтінок [ɔ̠] (41,2% у НВА, 53,8% у НВШ), близький за тембром до вузького напруженого довгого [o:], наприклад: *es_ist_nichts_’Be’s[ɔ̠]nderes_passiert, singt_mit_rotem_’K[ɔ̠]pf*.

Голосні /ø:/ – /y:/. Довгі лабіалізовані голосні переднього ряду /ø:/ та /y:/ визначаються 100% нормативною закритою напруженою артикуляцією у ПМ швейцарців: *der_Fall_ist_ge’l[ø:]st, ge’h[y:]gt_es_nicht*.

Однак мовлення німців та австрійців характеризується появою поряд з основними наголошеними алофонами [ø:], [y:] частково делабіалізованих відтінків [ø̥:] (10% у НВН; 16,6% у НВА) й [y̥:] (8,3% у НВН; 10,6% у НВА),

що свідчить про дещо вищий ступінь варіативності аналізованих голосних, зумовлений певним послабленням напруженості їхньої артикуляції: *aber keiner nimmt den 'H[ø:və] ab, die 'H[y:]gel hinauf, ihr schreckliches Par'f[y:]m.*

Голосна /œ/. Коротка наголошена голосна середнього підняття /œ/ реалізується у 100% випадків як основний відкритий ненапружений алофон [œ] в усіх досліджуваних НВ німецької мови, максимально стабільно виявляючи такі диференційні ознаки, як підняття, ряд, лабіалізація.

Голосна /ʏ/. Наголошена коротка лабіалізована голосна переднього ряду /ʏ/ вимовляється носіями німецького НВ у 100% випадків відповідно до орфоепічної норми як відкритий ненапружений голосний [ʏ]: *zwei 'St[ʏ]ndchen, von einer Reise zu'r[ʏ]ckkommen.* Проте у ПМ швейцарців аналізований голосний наближається за тембром до закритого довгого напруженого [y:], розрізняючись з ним виключно на основі тривалості. Це підтверджує вживання швейцарцями на місці фонемі /ʏ/ закритого напруженого короткого алофона [y], який складає 94,5% реалізацій досліджуваної голосної, наприклад: *das Publikum 'br[y]llt, wie ver'r[y]ckt.*

Певна варіативність тембральних характеристик голосної /ʏ/ встановлена також у мовленні інформантів-австрійців, де поряд з відкритим ненапруженим алофоном [ʏ] (80%) зафіксований закритий напружений відтінок [y] (20%).

Таким чином, результати слухового аналізу підтверджують значний діапазон алофонічної варіативності голосних фонем /a:/, /a/, /ɛ:/, /ɛ/, /ɔ/, /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/ у сильній позиції у мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії, що свідчить про суттєвий вплив національного чинника на ступінь стабільності / варіативності вияву їхніх диференційних ознак. Отримані дані аудитивного аналізу підлягатимуть перевірці шляхом інструментального аналізу та подальшій лінгвістичній інтерпретації у п. 3.2.2.2.

3.2 Акустичний аналіз голосних національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії

Системний опис кількісних і якісних ознак голосних повинен враховувати дані інструментального аналізу мовлення, який дозволяє виявити їхні об'єктивні темпоральні та спектральні характеристики, встановити спільні й відмінні риси, що визначають реалізацію досліджуваних одиниць у мовленні німців, австрійців і швейцарців.

3.2.1 Темпоральні характеристики голосних. Дослідження релевантності диференційної ознаки "тривалість" німецького, австрійського та швейцарського вокалізму передбачає аналіз темпоральних характеристик довгих і коротких наголошених голосних та встановлення їхнього співвідношення у ПМ німців, австрійців і швейцарців.

Еталоном для порівняння слугують середні показники абсолютної тривалості наголошених голосних (у мс), що вивчалися на матеріалі одно- і двоскладових слів у ізольованій позиції, начитаних дикторами трьох НВ німецької мови.

Отримані значення абсолютної тривалості голосних в ізольовано прочитаних словах і підготовленому мовленні зведені у табл. 3.2 і наочно проілюстровані гістограмами на рис. 3.1 – 3.2.

Розгляд даних табл. 3.2 і графіків на рис 3.1 дозволяє простежити динаміку змін тривалості довгих наголошених голосних, реалізованих в ізольовано прочитаних словах і підготовленому мовленні. Так, середні значення тривалості всіх довгих голосних в умовах ізольованого слова (158 мс для НВН, 159 мс для НВА, 157 мс для НВШ) істотно скорочуються майже на 27 – 29% у підготовленому мовленні дикторів (112 мс для НВН, 114 мс для НВА, 114 мс для НВШ). Натомість темпоральні параметри коротких голосних в озвучених текстах (73 мс для НВН, 72 мс для НВА, 75 мс для НВШ) суттєво не відрізняються від еталонних (76 мс для НВН, 77 мс для НВА, 75 мс для НВШ).

Тривалість наголошених довгих і коротких голосних
в ізолювано прочитаному слові (ІС) та підготовленому мовленні (ПМ)
НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у мс)

Голосні	НВН		НВА		НВШ	
	ІС	ПМ	ІС	ПМ	ІС	ПМ
[a:]	204	134	214	139	204	142
[o:]	201	133	186	137	193	136
[e:]	180	114	194	115	177	111
[ɛ:]	147	111	146	108	143	104
[ø:]	132	114	127	110	139	112
[i:]	151	102	142	106	146	107
[u:]	146	102	144	104	148	103
[y:]	105	89	119	92	106	94
[a]	90	72	93	76	92	77
[ɔ]	86	77	94	71	91	76
[ɛ]	82	75	91	76	84	78
[œ]	61	69	69	69	68	71
[ɪ]	75	68	69	67	71	69
[ʊ]	69	77	62	72	63	78
[ʏ]	67	77	61	72	56	77

Графіки гістограм на рис. 3.1 відображають певну неоднорідність квантитативних характеристик наголошених довгих голосних усіх трьох НВ німецької мови, яка має місце і в ізолювано реалізованих словах, і у ПМ. Суть цієї неоднорідності полягає в тому, що довгі голосні [a:], [o:], [e:] ізолювано прочитаних слів відзначаються вищими абсолютними значеннями тривалості порівняно з рештою аналізованих довгих голосних середнього [ɛ:], [ø:] і високого [i:], [y:] ступенів підняття. У ПМ розбіжності за власною тривалістю

чітко прослідковуються для підгруп довгих голосних [a:], [o:], з одного боку, та [ɛ:], [ɛ:], [ø:], [i:], [y:] – з іншого.

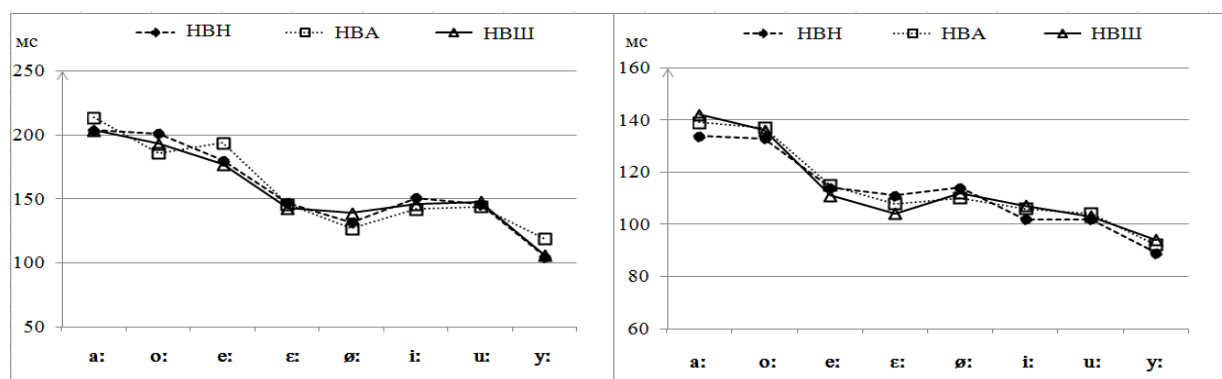


Рис. 3.1 Тривалість наголошених довгих голосних в ізольованому слові (ліворуч) та підготовленому мовленні (праворуч) НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у мс)

Установлена закономірність відбиває специфіку прояву інгерентної тривалості голосних, що підтверджується результатами інших експериментально-фонетичних досліджень [8; 66; 106; 116]. Як зазначає О.І. Стеріополо, поділ голосних за власною тривалістю на дві підгрупи властивий різним мовам незалежно від наявності чи відсутності в них фонологічно релевантної тривалості. Різна інгерентна тривалість голосних пояснюється їхніми артикуляційними особливостями, а саме: чим вище піднята спинка язика, тим коротший звук, чим нижче опущена щелепа, тим триваліший звук [106, с. 139]. Іншими словами, відкриті голосні є більш тривалими та інтенсивними, ніж закриті [46, с. 186].

Вивчення темпоральних характеристик коротких голосних, представлених у табл. 3.2 і унаочнених на графіках рис. 3.2, дозволяє констатувати, що розбіжності інгерентної тривалості зберігаються також для підгруп коротких голосних звуків [a], [ɔ], [ɛ] та [œ], [ɪ], [ʊ], [ʏ], реалізованих в ізольовано прочитаних словах. Однак у прагматично насиченому художньому тексті відбувається певне "вирівнювання" квантитативних характеристик голосних, яке призводить до часткового

"стирання" відмінностей за власною тривалістю, що, очевидно, спричиняється впливом інтонаційного чинника.

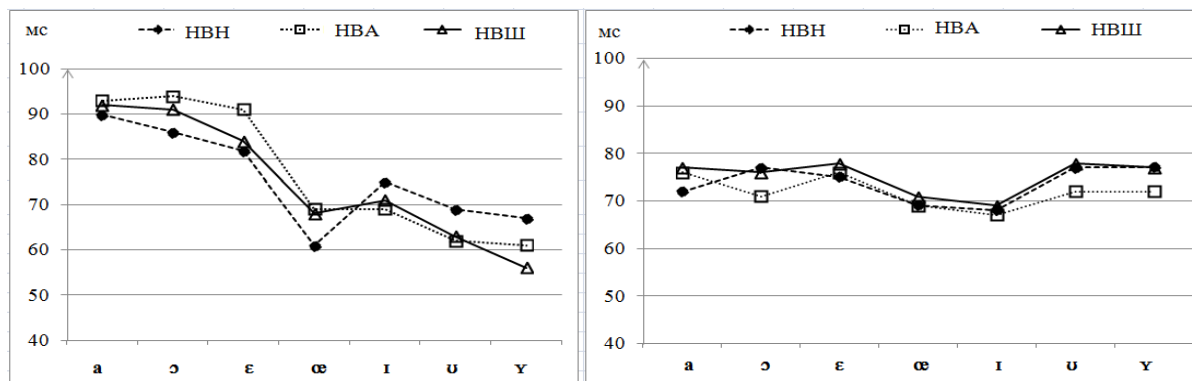


Рис. 3.2 Тривалість наголошених коротких голосних в ізольованому слові (ліворуч) та підготовленому мовленні (праворуч) НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у мс)

З метою отримання достовірних даних щодо ступеня стабільності / варіативності вияву диференційної ознаки "тривалість" голосних у ПМ німців, австрійців і швейцарців необхідно встановити відношення середніх значень тривалості довгих голосних до коротких у межах кожного НВ німецької мови, що дозволить визначити їхню відносну тривалість.

Саме відносна тривалість має лінгвістичне значення і є надійною основою для подальших лінгвістичних висновків [106, с. 135], на відміну від абсолютної тривалості звука, яка залежить від низки фонетичних умов: типу складу, якості попереднього та наступного приголосного, місця наголосу, а також кількості складів у слові [46, с. 187].

Для зіставлення темпоральних характеристик голосних двох зазначених груп за одиницю (1) приймаються середні показники абсолютної тривалості коротких голосних, які порівнюються з відповідними довгими (див. табл. 3.3).

Отримані дані свідчать про те, що в наголошеній позиції ФС довгі та короткі голосні чітко розрізняються за тривалістю: їх співвідношення є максимальним для голосних низького [a:] – [a] (у межах 1,82:1 – 1,86:1) і середнього підняття [o:] – [ɔ] (1,72:1 – 1,92:1) та виявляє найнижчі показники для голосних високого підняття [u:] – [ʊ] (1,32:1 – 1,44:1), [y:] – [ʏ] (1,15:1 – 1,27:1).

Відношення тривалості довгих голосних до коротких у ПМ

НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ)

Голосні	НВН	НВА	НВШ
[a:] – [a]	1,86:1	1,82:1	1,84:1
[o:] – [ɔ]	1,72:1	1,92:1	1,78:1
[e:] – [ɛ]	1,52:1	1,51:1	1,42:1
[ɛ:] – [ɛ]	1,48:1	1,42:1	1,33:1
[i:] – [ɪ]	1,5:1	1,58:1	1,55:1
[u:] – [ʊ]	1,32:1	1,44:1	1,32:1
[ø:] – [œ]	1,65:1	1,59:1	1,57:1
[y:] – [ʏ]	1,15:1	1,27:1	1,22:1

Порівняння наведених у табл. 3.4 значень абсолютної і відносної тривалості, підсумованих окремо для усієї сукупності довгих і коротких голосних кожного НВ, виявляє несуттєві розбіжності отриманих величин.

Таблиця 3.4

Середня тривалість довгих і коротких голосних

в ізолювано прочитаному слові (ІС) та підготовленому мовленні (ПМ)

НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у мс)

Голосні	НВН		НВА		НВШ	
	ІС	ПМ	ІС	ПМ	ІС	ПМ
довгі	158	112	159	114	157	114
короткі	76	73	77	72	75	75
Відношення тривалості довгих до коротких	2,07:1	1,53:1	2,06:1	1,58:1	2,09:1	1,52:1

Так, максимальна різниця відносної тривалості голосних ізолювано прочитаних слів дорівнює 0,03, а для ПМ складає 0,06, що вказує на відсутність певних закономірностей у реалізації диференційної ознаки "тривалість"

у НВ німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії, що корелюють із національним чинником.

Отже, експериментальні дані дозволяють дійти висновку про чітку диференціацію довгих і коротких наголошених голосних за тривалістю, характерну як для еталонних голосних, так і для голосних у підготовленому мовленні. Зазначене підтверджує стабільність вияву диференційної ознаки "тривалість" наголошеного вокалізму в усіх трьох досліджуваних національних варіантах німецької мови.

3.2.2 Спектральні характеристики голосних

3.2.2.1 Еталонні акустичні характеристики голосних.

За еталонні показники спектру голосних у пропонованому дослідженні взято середні значення формант F1 і F2 наголошених голосних в оточенні глухих зімкнених приголосних [p], [t], [k], одержані на матеріалі слів у ізольованій позиції, начитаних носіями німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови.

Вбачається доцільним порівняти визначені акустичні параметри наголошених голосних з даними інших фонетистів для підтвердження правомірності вважати наведені в табл. 3.5 показники спектру еталонними. Значення формантних частот F1 і F2 наголошених голосних у мовленні німців досліджувалися багатьма науковцями, зокрема О.І. Стеріополо на матеріалі трискладового слова [106, с. 154-155] та В. Зендльмейером в умовах двоскладового слова [190].

Спектральні характеристики австрійського наголошеного вокалізму розглядалися Х.Г. Піротом, П. Скупінські та Б. Помпіно-Маршаллом [180, с. 173-174] у зіставленні з акустичними характеристиками голосних німецького НВ на основі штучно створених односкладових слів, де голосні вивчалися у фонетичному контексті пар гоморганних зімкнених [b] – [p], [d] – [t].

Еталонні спектральні характеристики наголошених голосних

НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у Гц)

Голосні	Форманти	НВН	НВА	НВШ	Стеріололо НВН	Зендльмейєр НВН	Пірот, Скупінс кі, Помпіно- Маршалл		Жарьонова НВШ
							НВН	НВА	
[a:]	F1	670	675	654	650	737	706	697	744
	F2	1234	1342	1095	1085	1275	1227	1154	1266
[a]	F1	670	656	664	620	694	622	673	734
	F2	1297	1364	1135	1300	1372	1295	1188	1307
[e:]	F1	361	352	349	430	348	316	304	356
	F2	2202	2162	2187	2000	2126	2092	2177	2184
[ɛ:]	F1	405	390	524	–	482	504	466	484
	F2	1990	1975	1804	–	1902	1794	1904	1836
[ɛ]	F1	537	461	530	500	489	482	456	522
	F2	1835	2056	1810	1850	1817	1680	1809	1759
[i:]	F1	303	293	303	320	263	246	252	316
	F2	2228	2162	2177	2300	2127	2151	2131	2200
[ɪ]	F1	372	325	333	400	369	349	301	364
	F2	1950	2147	2126	1980	1902	1749	1983	2046
[o:]	F1	404	393	382	420	383	345	353	429
	F2	775	693	752	900	841	622	646	823
[ɔ]	F1	564	513	518	490	537	495	506	550
	F2	997	837	956	985	1074	997	875	1051
[u:]	F1	349	326	320	375	310	290	293	319
	F2	846	769	837	980	854	705	671	790
[ʊ]	F1	418	354	369	400	391	366	338	355
	F2	993	794	880	1020	1010	956	873	865
[ø:]	F1	365	385	352	–	371	327	319	355
	F2	1596	1580	1584	–	1501	1432	1405	1465
[œ]	F1	519	470	483	–	474	457	474	473
	F2	1441	1443	1468	–	1477	1383	1370	1360
[y:]	F1	312	305	293	–	302	250	259	317
	F2	1789	1780	1897	–	1722	1697	1632	1683
[ʏ]	F1	372	345	356	–	373	340	314	361
	F2	1580	1600	1774	–	1543	1455	1520	1345

Представлені у табл. 3.5 формантні показники швейцарських стандартних монофтонгів одержані Н.В. Жарьоновою [38, с. 128-130] шляхом інструментального аналізу підготовленого мовлення – читання публіцистичного тексту дикторами-швейцарцями.

Порівняння відображених у табл. 3.5 даних дозволяє виявити відсутність повної ідентичності результатів акустичного аналізу німецьких монофтонгів, здійсненого різними науковцями навіть у межах одного і того самого НВ німецької мови. Зазначений факт можна пояснити тим, що формантна структура голосного залежить від низки чинників, з-поміж яких, окрім його фонемної належності та фонетичної якості, вагому роль відіграють вплив контактуючих приголосних, індивідуальні артикуляційні навички мовця й анатомічна структура його мовленнєвого тракту [58, с. 132-133].

Водночас формантні частоти F1, F2, взяті за вихідні показники спектру наголошених голосних для німецького, австрійського та швейцарського НВ, не визначаються різкими розбіжностями з даними інших розвідок відповідних варіантів німецької мови, представлених у табл. 3.5. Це надає підстави вважати отримані середні значення формант F1 і F2 еталонними.

3.2.2.2 Модифікація голосних у підготовленому мовленні. Метою дослідження передбачено зіставлення нормативних показників частот голосних зі спектральними характеристиками наголошених голосних у німецькому, австрійському та швейцарському ПМ, до якого віднесено читання художнього тексту. Прагматично насичений художній текст сприятиме яскравому прояву якісних характеристик вокалізму та їхніх модифікацій навіть у сильній позиції. Такий порівняльний аналіз дозволить з'ясувати типовий для варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії ступінь варіативності вияву диференційних ознак голосних фонем, який корелює з підвищенням рівня спонтанності мовлення.

Табл. 3.6 містить результати інструментального аналізу спектральних характеристик голосних, реалізованих німцями, австрійцями та швейцарцями у наголошеній позиції ФС у ПМ.

Таблиця 3.6

Середні значення формант F1 і F2 наголошених голосних у ПМ дикторів НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у Гц)

Голосні	Форманти	НВН	НВА	НВШ
[a:]	F1	625	647	622
	F2	1280	1382	1127
[a]	F1	602	638	632
	F2	1323	1394	1098
[e:]	F1	378	371	357
	F2	2128	2125	2106
[ɛ:]	F1	390	382	491
	F2	2016	2009	1801
[ɛ]	F1	509	467	501
	F2	1812	1943	1825
[i:]	F1	340	340	318
	F2	2169	2139	2138
[ɪ]	F1	403	332	328
	F2	1852	2122	2083
[o:]	F1	434	438	388
	F2	916	865	838
[ɔ]	F1	540	541	531
	F2	1117	992	966
[u:]	F1	394	385	329
	F2	970	895	932
[ʊ]	F1	445	436	362
	F2	1069	985	954
[ø:]	F1	418	433	356
	F2	1530	1527	1563
[œ]	F1	481	459	487
	F2	1454	1487	1438
[y:]	F1	341	339	293
	F2	1730	1738	1839
[ʏ]	F1	416	390	326
	F2	1476	1534	1760

Оскільки аналіз акустичних параметрів голосних виявив спільні закономірності для дикторів НВ, що вивчаються, у таблиці наводяться середні показники формант F1 і F2, підсумовані для всіх дикторів кожного досліджуваного варіанта німецької мови. З метою більшої наочності, встановлена національна специфіка реалізації певних голосних, що детально описуватиметься надалі, проілюстрована за допомогою діаграм F1 – F2, відображених на рис. 3.3 – 3.16 .

Голосні [a:] – [a]. Аналіз спектральних характеристик довгого [a:] та короткого [a] наочно представлено на діаграмах F1 – F2 рис. 3.3 – 3.4. Розгляд даних рис. 3.3 дозволяє виявити певні тембральні розбіжності варіантів наголошеного довгого голосного [a:], реалізованих німцями, австрійцями та швейцарцями, зумовлені, насамперед, відмінностями за рядом. Так, алофони довгого [a:] НВ у Німеччині тяжіють до центру діаграми, варіюючи за показниками другої форманти F2 від 1154 Гц до 1392 Гц (середнє значення F2 становить 1280 Гц), що свідчить про належність довгого голосного низького підняття [a:] до голосних середнього (змішаного) ряду.

Притаманні мовленню австрійців реалізації довгого [a:] утворюють на діаграмі формантну область, яка частково збігається з акустичною зоною голосного [a:] НВ німецької мови у Німеччині. Водночас наявні в мовленні австрійців алофони довгого голосного [a:] набувають більш яскраво виражених "світлих" відтінків порівняно з німецьким [a:] унаслідок значного просунення язика вперед. Так, тембр австрійського довгого [a:] варіює за показниками другої форманти від центрального (F2 = 1249 Гц) до суттєво просунутого вперед "світлого" (F2 = 1528 Гц), середнє значення F2 австрійського довгого [a:] складає 1382 Гц.

Функціонування голосного [a:] НВ у Швейцарії виявляє суттєві розходження з німецькою і австрійською вимовою, а також кодифікованою нормою, згідно з якою швейцарський довгий [a:] належить до голосних змішаного ряду [210, с. 263]. Зафіксовані в мовленні освічених швейцарців реалізації довгого [a:] вирізняються більш напруженим заднім "темним" характером артикуляції, що відображається на діаграмі низькими показниками другої форманти (від 923 Гц до 1270 Гц), середнє значення якої складає $F2 = 1127$ Гц. Установлений факт дозволяє класифікувати швейцарський довгий [a:] як голосний заднього ряду і позначити його, відповідно до стандартів МФА, транскрипційним знаком [ɑ:].

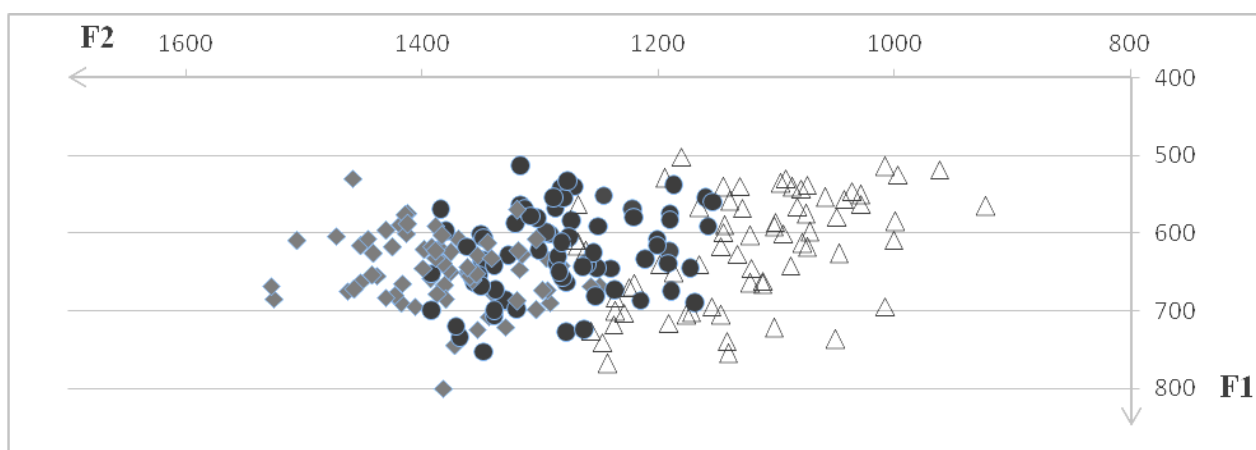


Рис. 3.3 Спектральні характеристики довгого наголошеного голосного [a:] НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Зіставлення показників першої форманти (див. табл. 3.6) довгого голосного [a:] НВ німецької мови у Німеччині ($F1 = 625$ Гц), [a:] Австрії ($F1 = 647$ Гц) та [ɑ:] Швейцарії ($F1 = 622$ Гц) не засвідчує помітних відмінностей досліджуваних голосних за ступенем підняття.

Спектральні характеристики наголошеного **короткого голосного низького підняття [a]** у ПМ німців, австрійців і швейцарців відбито на діаграмі $F1 - F2$ рис. 3.4. Аналіз даних наведеної діаграми дозволяє

простежити фактичний збіг акустичних зон наголошеного короткого голосного [a], реалізованого дикторами НВ німецької мови в Німеччині й Австрії. Типові для мовлення носіїв німецького НВ алофони короткого [a] відрізняються "світлим" ненапруженим характером вимовляння, що підтверджують показники другої форманти (від 1168 Гц до 1482 Гц), середнє значення якої становить 1323 Гц. Однак австрійський короткий [a] набуває більш "світлого" відтінку, що корелює з вищими показниками F2 (у межах від 1231 Гц до 1588 Гц), середнє значення якої складає 1394 Гц.

Встановлені в мовленні швейцарців реалізації короткого голосного [a] найбільше контрастують за рядом: низькі показники F2 (від 964 Гц до 1246 Гц, середнє значення F2 = 1098 Гц) свідчать про задній "темний" характер вимовляння швейцарського короткого [a]. Зазначене надає можливість віднести короткий [a] НВ у Швейцарії до голосних заднього ряду і транскрибувати його позначкою, прийнятою МФА для короткого заднього "темного" [ɑ].

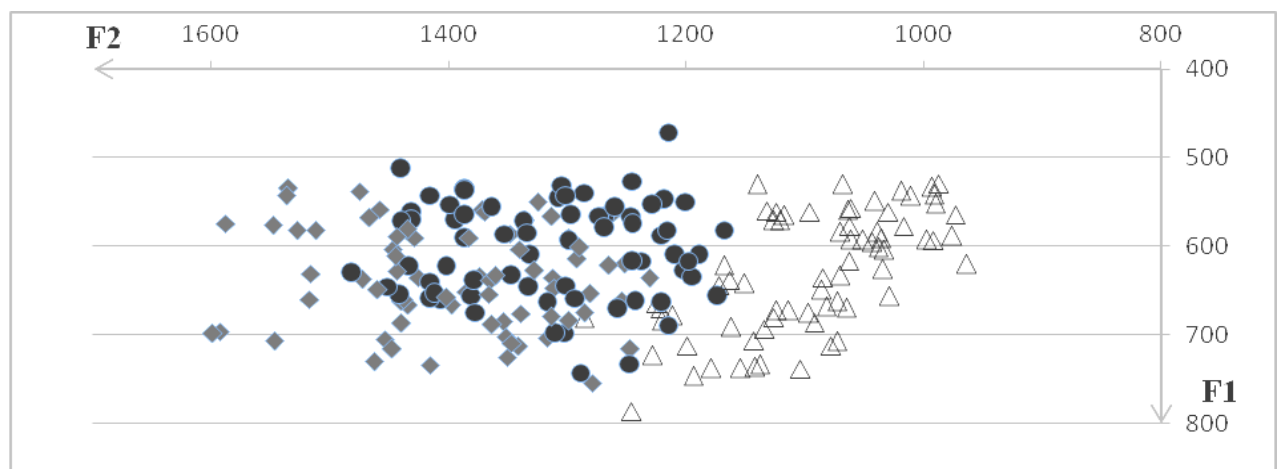


Рис. 3.4 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [a] НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Зіставлення показників першої форманти короткого голосного [a] НВ німецької мови в Німеччині (F1 = 602 Гц), [a] Австрії (F1 = 638 Гц) та [ɑ] Швейцарії (F1 = 632 Гц) не виявляє суттєвих розбіжностей досліджуваних голосних за ступенем відкритості (підняття).

Отримані результати акустичного аналізу короткого [a] унаочнено за допомогою сонаграм слова "Mann", відображених на рис. 3.5.

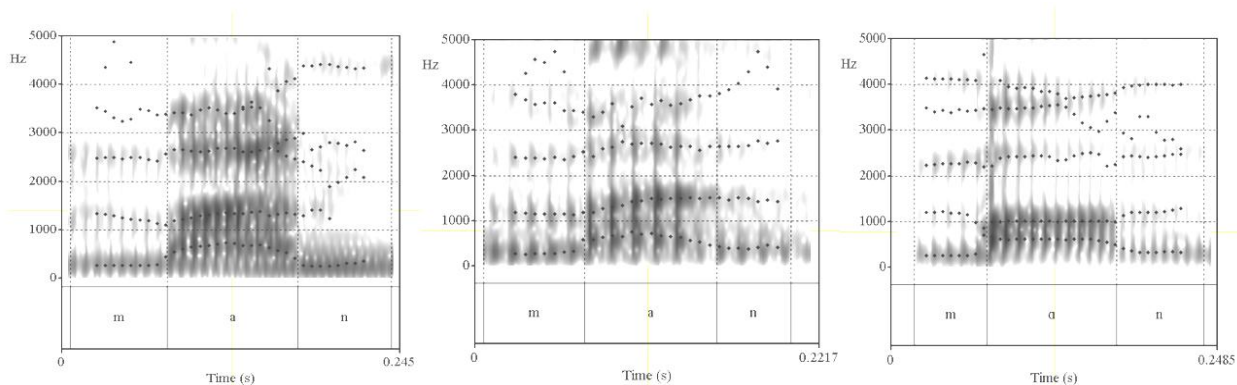


Рис. 3.5 Сонаграми слова "Mann" у ПМ диктора К. Г. (НВН – ліворуч), диктора К. Ш. (НВА – у центрі), та диктора З. В. (НВШ – праворуч)

Відповідно до даних сонаграм, короткий [a], реалізований дикторами трьох НВ, визначається близькими показниками першої форманти ($F1 = 614$ Гц для НВН, $F1 = 613$ Гц для НВА, $F1 = 592$ Гц для НВШ), які вказують на однаковий ступінь відкритості звука. Однак характеристики другої форманти голосного [a] виявляють значну варіативність, коливаючись від найнижчих частотних значень $F2 = 990$ Гц у мовленні швейцарця, які свідчать про значне відтягнення язика назад, до $F2 = 1287$ Гц у вимовлянні німця, які характеризують його як голосний центрального ряду, та до найвищих показників – $F2 = 1396$ Гц у мовленні австрійця, де голосний відзначається більш "світлим" тембральним відтінком.

Порівняння акустичних параметрів довгого та короткого голосних низького підняття [a:] – [a] НВ у Німеччині й Австрії, та [a:] – [a] НВ у Швейцарії, представлених у табл. 3.6, дозволяє простежити тенденцію до нейтралізації опозиції довгого і короткого монофтонгів низького підняття за якісною ознакою (тембром) у всіх трьох НВ німецької мови.

Так, короткі ненапружені "світлі" алофони голосного [a] німецького й австрійського НВ уподібнюються за тембром відповідному довгому [a:]. Короткий [a] і довгий [a:] НВ у Швейцарії характеризуються приблизно

однаковим "темним" тембром, зумовленим задньоязиковою артикуляцією голосних. Цей факт дає підстави вважати, що якість не є релевантною фонологічною ознакою для пари "світлих" голосних [a] – [a:] німецького й австрійського НВ і "темних" [ɑ] – [ɑ:] швейцарського НВ, а їхнє розрізнення здійснюється завдяки тривалості.

Таким чином, аналіз спектральних характеристик голосних [a:] – [ɑ] у німецькому, австрійському та швейцарському ПМ дозволив виявити тембральні розбіжності досліджуваних голосних, сутність яких становить більш "світлий" передній тембральний відтінок австрійських довгого [a:] і короткого [ɑ] порівняно із німецькими [a:] – [ɑ], що відзначаються центральним характером вимовляння. Натомість типові для мовлення швейцарців варіанти довгого [ɑ:] і короткого [ɑ] вирізняються "темним" тембром, що підтверджує їхню належність до голосних заднього ряду.

Окреслена специфіка реалізації голосних /ɑ:/ – /ɑ/ швейцарцями зумовлена, очевидно, артикуляційною базою верхньоалеманського діалекту, який утворює діалектну основу НВ німецької мови у Швейцарії. Дослідники Ю. Флейшер і С. Шмід [146, с. 247; 187, с. 97] визначають у системі голосних цюріхського діалекту – одного з верхньоалеманських діалектів, що обслуговують німецькомовну спільноту Швейцарії, довгу /r:/ і коротку /r/ фонемі заднього ряду низького підняття, які протиставляються лише за тривалістю. Позначення наведених фонем як /r:/ і /r/, запропоноване Ю. Флейшером і С. Шмідом за системою транскрипції МФА, вказує не лише на задній характер вимовляння, але й на лабіалізацію голосних [r:] – [r] цюріхського діалекту. Втім, вчені зазначають, що ступінь лабіалізації [r:] – [r] може варіювати індивідуально, корелюючи із соціальним станом і походженням мовця: мовцям із вищим

соціальним статусом з міської місцевості властиве менше округлення губ, або лабіалізація взагалі відсутня [188, с. 98].

Показники формант F1 і F2 наголошених [ɑ:] (F1 = 622 Гц, F2 = 1127 Гц) та [ɑ] (F1 = 632 Гц, F2 = 1098 Гц), встановлені в межах цього дослідження для мовлення носіїв швейцарського НВ німецької мови, свідчать про відсутність лабіалізації голосних. Огублення під час вимовляння наведених голосних призводило б до зниження значень не лише другої F2, але й першої форманти F1 [15, с. 64]. Однак, як зазначалося вище, швейцарські довгий [ɑ:] і короткий [ɑ] наближаються за показниками F1 до голосних [ɑ:] – [ɑ] НВ в Німеччині ([ɑ:] – F1 = 625 Гц; [ɑ] – F1 = 602 Гц) й НВ в Австрії ([ɑ:] – F1 = 647 Гц; [ɑ] – F1 = 638 Гц), розрізняючись із останніми лише за рядом. Цей факт дозволяє представити довгий і короткий голосні заднього ряду низького підняття НВ у Швейцарії, згідно стандартів МФА, за допомогою транскрипційних знаків [ɑ:] – [ɑ].

Висвітлені характеристики голосних, що підлягали ґрунтовному аналізу, можна пояснити, у першу чергу, історичними факторами розвитку системи фонем німецької мови в її національних варіантах. Певна географічна, національно-політична, економічна та культурна ізоляваність Швейцарії від решти німецькомовного ареалу сприяла тому, що впродовж багатьох століть верхньоалеманський діалект не зазнавав впливу більшості мовних інновацій франкського походження [121, с. 12]. Унаслідок цього структурі сучасного верхньоалеманського діалекту властиве збереження окремих реліктових фонетичних ознак, характерних для свн. періоду [83, с. 111].

Система голосних фонем свн. мови, представлена Л.Р. Зіндером, Т.В. Строевою [44, с. 115], засвідчує наявність короткої /ɑ/ і довгої /ɑ:/ фонем низького підняття, які в усіх групах німецьких діалектів належать до заднього

ряду. "Темні" /a/ – /a:/ зберігаються також у нвн. період, коли утворюється німецька національна мова [44, с. 147].

Згодом короткий [a] набуває "світлого" відтінку, в той час як довгий [a:] зберігає "темний" задньоязиковий характер у мовленні німців і австрійців, що підтверджується літературними даними, а також свідченнями орфоепічних словників 80-х років ХХ ст. [204, с. 23; 219, с. 17-18; 224, с. 33-35].

Результати експериментально-фонетичного дослідження дозволяють констатувати, що на сучасному синхронному зрізі довгий [a:] уподібнюється за тембром короткому "світлому" [a] в НВ німецької мови в Німеччині й Австрії. Однак для НВ у Швейцарії типові "темні" голосні заднього ряду [a:] – [a], що, очевидно, спричинено збереженням архаїчних рис його звукової будови.

Із зазначеного випливає, що при диференціації фонем /a:/ – /a/ у всіх досліджуваних варіантах німецької мови провідну роль відіграє тривалість голосного, а не якість, що підтверджує висновок О.І. Стеріополо щодо доцільності представити систему голосних німецької мови у вигляді трикутника, а не традиційного трапецоїда: "...вигляд трикутника точніше відображатиме системні зв'язки німецьких голосних, які реально функціонують у сучасному німецькому мовленні" [106, с. 387].

Голосний [ɛ:]. Національна варіативність німецького вокалізму досить яскраво виявляється у реалізації довгої широкої ненапруженої голосної /ɛ:/ у ПМ носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії, що засвідчують результати спектрального аналізу, представлені на діаграмі F1 – F2 рис. 3.6.

Розгляд даних діаграми дозволяє простежити фактичний збіг формантних областей наголошеного голосного [ɛ:] німецького та австрійського варіантів, алофони якого характеризуються зниженням показників першої форманти F1 (від 338 Гц до 466 Гц у мовленні німців, від 302 Гц до 493 Гц у мовленні австрійців), що визначає більш закрите вимовляння звука. Водночас

підвищення значень другої форманти F2 німецького (від 1712 Гц до 2225 Гц) і австрійського (від 1720 Гц до 2238 Гц) довгого [ε:] вказує на значне просунення язика вперед. Середні значення F1 та F2 голосного [ε:] НВ у Німеччині (F1 = 390 Гц, F2 = 2016 Гц) та Австрії (F1 = 382 Гц, F2 = 2009 Гц) підтверджують зміни широкого довгого [ε:] за ступенем підняття та рядом, унаслідок чого голосний "звужується" і просувається вперед, уподібнюючись за тембром до довгого вузького напруженого [ε:].

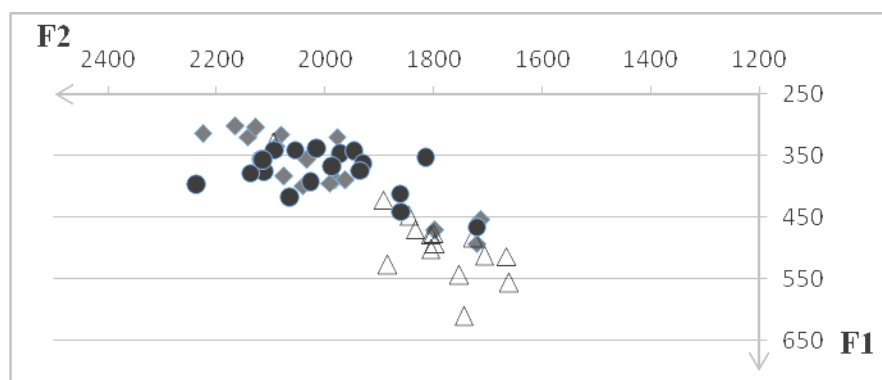


Рис. 3.6 Спектральні характеристики довгого наголошеного голосного [ε:]

НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Характеристики голосного [ε:] НВ у Швейцарії виявляють суттєві розходження з німецьким і австрійським вимовлянням. Реалізовані швейцарцями алофони широкого [ε:] відзначаються централізацією значень першої F1 (від 329 Гц до 610 Гц, середнє значення F1 = 491 Гц) та другої форманти F2 (у межах 1661 Гц – 2096 Гц, середнє значення F2 = 1801 Гц), що вказує на більший ступінь відкритості звука та відтягнення язика до центру, і свідчить про широкий ненапружений характер вимовляння довгого голосного [ε:].

Отже, результати експериментально-фонетичного дослідження дозволяють констатувати, що широкий ненапружений довгий варіант [ε:] зазнає змін за ступенем підняття і рядом, уподібнюючись за тембром вузькому напруженому [ε:] в НВ німецької мови в Німеччині й Австрії. Цей процес

призводить до злиття двох самостійних фонем /ɛ:/ та /e:/ в одну фонему /e:/ і дає підстави, услід за Л.Р. Зіндером, а також О.І. Стеріополо [47, с. 99; 106, с. 383], кваліфікувати голосні [ɛ:] та [e:] як факультативні варіанти однієї фонему /e:/.

Швейцарська стандартна вимова засвідчує послідовну реалізацію фонему /ɛ:/ як довгого широкого голосного [ɛ:], що підтверджує значну функціональну самостійність фонему /ɛ:/, а також збереження опозиції довгих вузької та широкої фонем /e:/ – /ɛ:/ в НВ у Швейцарії.

Окреслена специфіка реалізації голосної /ɛ:/ певною мірою пояснюється історичними закономірностями розвитку фонологічної системи німецької мови в її національних варіантах. Розрізнення довгого закритого голосного /ɛ:/, утвореного від старого спільногерманського, та відкритого /ɛ:/ (свн. æ), що виник унаслідок секундарного умлауту від â, було неоднорідним ще в свн. період [47, с. 96]. Протиставлення зазначених фонем зберігалось лише на півдні Німеччини і в середньофранкському діалекті, у той час як їхня опозиція в нижньонімецькому та певних центральних діалектах була втрачена. Водночас на межі цих ареалів існувала зона коливання в розподілі монофтонгів /ɛ:/ – /e:/ [44, с. 143-144].

Попри значну розмаїтість у вживанні голосних /ɛ:/ – /e:/, довгий відкритий /ɛ:/ було включено до німецької орфоепічної норми згідно правил орфографії, яка до середини 19 ст. була вже уніфікована. Кодифікатори вимагали реалізації довгого відкритого /ɛ:/ на місці <ä> й орієнтували на вимовляння графему <e> як довгого напруженого /e:/ [47, с. 96]. Відтак, засноване на орфографічних принципах [43, с. 121], виокремлення в нвн. мові

двох самостійних довгих фонем /ɛ:/ – /e:/ не мало ані історично-фонетичного підґрунтя, ані опори у вимовній дійсності.

Систематична реалізація широкого ненапруженого довгого голосного [ɛ:] швейцарцями зумовлена, очевидно, артикуляційною базою верхньоалеманського діалекту, у фонологічній системі якого наявне протиставлення широкої /ɛ:/ і вузької /e:/ довгих голосних фонем [146, с. 247].

Голосний [e:]. На відміну від довгого широкого ненапруженого [ɛ:], реалізація довгого вузького напруженого голосного [e:] у ПМ німців, австрійців і швейцарців не відзначається суттєвими розбіжностями, що корелюють із національним чинником. Зазначене підтверджується близькими середніми показниками формант досліджуваного голосного, які складають $F1 = 378$ Гц, $F2 = 2128$ Гц для НВ у Німеччині, $F1 = 371$ Гц, $F2 = 2125$ Гц – НВ в Австрії та $F1 = 357$ Гц, $F2 = 2106$ Гц – для НВ у Швейцарії.

Водночас широкий діапазон коливань частот $F1$ і $F2$ наголошеного [ɛ:], виявлений у мовленні носіїв усіх трьох НВ, свідчить про істотне алофонічне варіювання голосного й наявність поряд із нормативними напруженими закритими алофонами [ɛ:] суттєво децентралізованих за рядом відтінків [ɛ:], які піднімаються в зону довгого [i:], що уможливорює змішування алофонів фонем /e:/ та /i:/ за ступенем підняття.

Голосний [ɛ]. Аналіз спектральних характеристик короткого широкого голосного [ɛ], представлених на діаграмі $F1 - F2$ рис. 3.7, дозволяє констатувати, що для німецького та швейцарського НВ німецької мови типові спільні закономірності реалізації голосного [ɛ], у той час як його функціонування в австрійському ПМ виявляє певну національну специфіку.

Відповідно до даних рис. 3.7, формантні поля короткого [ɛ], реалізованого німцями і швейцарцями, фактично збігаються, варіюючи за показниками

F1 і F2 у межах F1 = 393 Гц – 648 Гц, F2 = 1601 Гц – 2079 Гц для НВН, F1 = 395 Гц – 663 Гц, F2 = 1625 Гц – 2017 Гц для НВШ. Наближення середніх значень F1 і F2 алофонів широкого [ɛ], встановлених у мовленні німців (F1 = 509 Гц, F2 = 1812 Гц) та швейцарців (F1 = 501 Гц, F2 = 1825 Гц), підтверджує відсутність тембрових розбіжностей досліджуваного голосного, який реалізується здебільшого як відкритий ненапружений [ɛ].

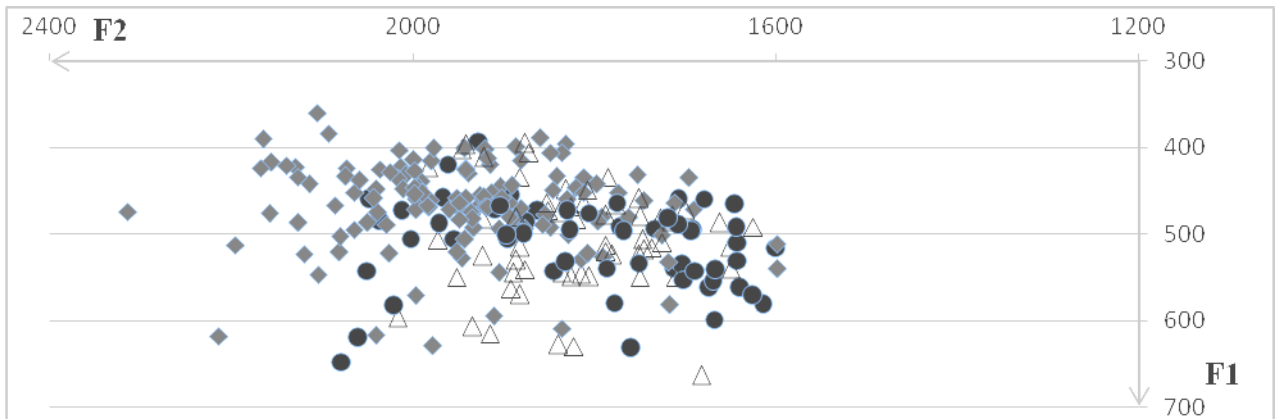


Рис. 3.7 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [ɛ] НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Проте значний діапазон модифікацій частот F1, F2 німецького і швейцарського наголошеного [ɛ] вказує на наявність окрім нормативних відкритих ненапружених варіантів [ɛ], підвищених за ступенем підняття і просунутих уперед за рядом алофонів, наближених за тембром до короткого закритого [e], які, однак, є поодинокими і зустрічаються лише після приголосного [j], наприклад, *jetzt* [jetʃt]. Натомість оточення сонорних приголосних сприяє появі знижених за підняттям варіантів [ɛ̃], приміром: *fr[ɛ̃]emd*, *schr[ɛ̃]cklich*.

Зафіксовані у ПМ австрійців алофони голосного [ɛ] утворюють на діаграмі акустичну зону (F1 = 360 Гц – 629 Гц, F2 = 1598 Гц – 2314 Гц), яка частково перехрещується з областю поширення F1 – F2 широкого [ɛ] НВ у Німеччині

та Швейцарії. Однак алофонічний ряд австрійського наголошеного [ɛ] представлений не лише відкритим ненапруженим [ɛ] і дещо зниженим за підняттям відтінком [ɛ̃], які є спільними для всіх трьох варіантів німецької мови. Значну частку реалізацій голосного [ɛ] (30 %), специфічних для НВ німецької мови в Австрії, складають підвищені за підняттям і значно децентралізовані за рядом алофони, тембральний відтінок яких уподібнюється закритому напруженому [e]. Зазначене яскраво ілюструється зниженням середнього значення першої форманти ($F1 = 467$ Гц) та підвищенням показників другої форманти ($F2 = 1943$ Гц) австрійського короткого [ɛ] порівняно з частотами $F1$, $F2$ досліджуваного голосного у ПМ німців ($F1 = 509$ Гц, $F2 = 1812$ Гц) і швейцарців ($F1 = 501$ Гц, $F2 = 1825$ Гц) (табл. 3.6). Аналогічне співвідношення виявлено і для еталонних значень першої та другої формант голосного [ɛ] німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови (див. табл. 3.5).

З історії розвитку фонологічної системи німецької мови відомо, що три короткі фонemi переднього ряду середнього підняття розрізнялися у свн. період за якісною ознакою: відкрите старе германське ē , утворене за примарним умлаутом закрите e , а також надвідкрите ä , яке виникло внаслідок секундарного умлауту. Згодом, у 18 ст. на переважній території Німеччини відбувається нейтралізація квалітативної опозиції цих фонем: будь-яке коротке <e> вимовляється відкрито ненапружено як [ɛ] незалежно від його етимологічного походження чи написання, що становить одне з правил сучасної нормованої вимови. Однак на півдні Німеччини та в окремих північнобаварських наріччях збереглася диференціація коротких відкритої /ɛ/ і закритої /e/ фонем, оскільки старе германське ē злилося з секундарним умлаутом ä [44, с. 141-143].

М. Шустер і Х. Шікола, а також С. Моосмюллер зазначають, що протиставлення відкритої /ɛ/ і закритої /e/ коротких голосних, засноване

на їхньому розбіжному етимологічному походженні, становить одну з типових рис віденського міського діалекту [171, с. 285; 220, с. 224-225]. Очевидно, саме вплив артикуляційної бази віденського діалекту зумовлює окреслену вище специфіку функціонування голосної /ε/ в австрійському мовленні, де коротка /ε/ може набувати поряд з відкритим ненапруженим алофоном [ε] якості закритого напруженого звука [e].

Голосний [i:]. Результати спектрального аналізу довгого наголошеного голосного високого підняття [i:] вказують на відсутність тембрових розбіжностей алофонів досліджуваного голосного у мовленні німців, австрійців і швейцарців. Так, встановлені для ПМ НВ у Німеччині середні показники формант F1 і F2 наголошеного [i:] (F1 = 340 Гц, F2 = 2169 Гц) наближаються до середніх значень частот довгого [i:], реалізованого австрійцями (F1 = 340 Гц, F2 = 2139 Гц) та швейцарцями (F1 = 318 Гц, F2 = 2138 Гц).

Помітною є певна централізація значень і першої, і другої формант голосного [i:] у читанні тексту порівняно зі спектральними характеристиками еталонного [i:] (F1 = 303 Гц, F2 = 2228 Гц для НВН, F1 = 293 Гц, F2 = 2162 Гц – НВА, F1 = 303 Гц, F2 = 2177 Гц – НВШ). Це може свідчити про якісні зміни голосного, що підтверджується широким діапазоном модифікацій частот F1 і F2 наголошеного [i:], зафіксованим у мовленні німців (F1 = 220 – 438 Гц, F2 = 1795 – 2545 Гц), австрійців (F1 = 253 – 472 Гц, F2 = 1820 – 2393 Гц) і швейцарців (F1 = 237 – 420 Гц, F2 = 1837 – 2372 Гц).

Встановлена варіативність акустичних параметрів довгого [i:], притаманна ПМ носіїв усіх трьох НВ німецької мови, демонструє наявність у наголошеній позиції не лише нормативних закритих напружених алофонів [i:], але й редукованих за ступенем підняття відтінків [i:] аналізованого голосного.

Голосний [ɪ]. Згідно з даними рис. 3.8, реалізація короткого наголошеного голосного високого підняття [ɪ] відзначається суттєвими тембровими відмінностями у ПМ носіїв німецької мови в Німеччині, з одного боку, й Австрії і Швейцарії, з іншого.

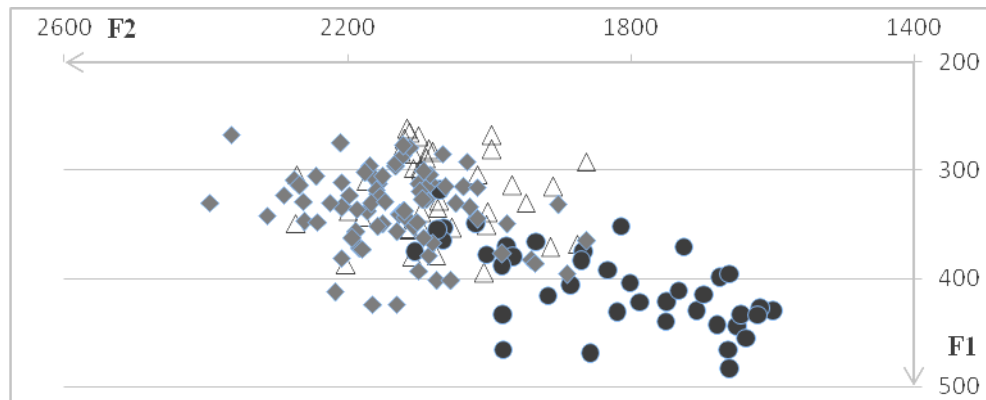


Рис. 3.8 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [ɪ] НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Притаманні вимові німців алофони короткого [ɪ] спрямовуються до центру трапеції, набуваючи значень першої форманти F1 від 318 Гц до 483 Гц, другої форманти F2 – від 1599 Гц до 2105 Гц (середні значення F1 = 403 Гц, F2 = 1852 Гц), що визначають відкритий ненапружений характер звука.

Натомість формантні поля короткого [ɪ] австрійського та швейцарського НВ займають на діаграмі F1 – F2 більш периферійне положення, фактично збігаючись за областю розсіювання частот (F1 = 267 – 424 Гц, F2 = 1862 – 2364 Гц у мовленні австрійців, F1 = 262 – 395 Гц, F2 = 1863 – 2394 Гц у вимові швейцарців). Таке розміщення акустичних зон зумовлюється вузьким напруженим характером вимовляння короткого [ɪ] австрійцями та швейцарцями, що позначається на нижчих середніх показниках F1 і вищих значеннях F2 аналізованого голосного (F1 = 332 Гц, F2 = 2122 Гц для НВА, F1 = 328 Гц, F2 = 2083 Гц – для НВШ).

Істотний контраст за тембром, властивий реалізації алофонів короткого [ɪ] німцями, з одного боку, та австрійцями і швейцарцями, з іншого,

простежується не лише на матеріалі читання тексту, але й в умовах ізольовано вимовленого слова. Це знаходить вияв у нижчих еталонних показниках першої форманти і вищих значеннях другої форманти австрійського ($F1 = 325$ Гц, $F2 = 2147$ Гц) та швейцарського ($F1 = 333$ Гц, $F2 = 2126$ Гц) короткого [ɪ] порівняно з німецьким ($F1 = 372$ Гц, $F2 = 1950$ Гц) (див. табл. 3.5). Певна централізація формантних частот короткого [ɪ] у ПМ німців ($F1 = 403$ Гц, $F2 = 1852$ Гц) порівняно з наведеними вище еталонними вказує на зміни голосного за ступенем підняття і рядом, більшу відкритість голосного зі зростанням ступеня спонтанності мовлення.

Проте в підготовленому читанні австрійців і швейцарців голосний [ɪ] відзначається стабільністю прояву диференційних ознак, залишаючись у межах свого основного алофона. Зазначена теза підтверджується незначними модифікаціями спектральних параметрів [ɪ] у ПМ ($F1 = 332$ Гц, $F2 = 2122$ Гц для австрійського НВ, $F1 = 328$ Гц, $F2 = 2083$ Гц для швейцарського НВ), які максимально наближаються до еталонних.

Щоб з'ясувати, якою мірою зберігається якісне протиставлення короткого [ɪ] та довгого [i:] голосних високого підняття у НВ німецької мови в Австрії та Швейцарії, доцільно зіставити акустичні зони аналізованих голосних на діаграмах $F1 - F2$ рис. 3.9.

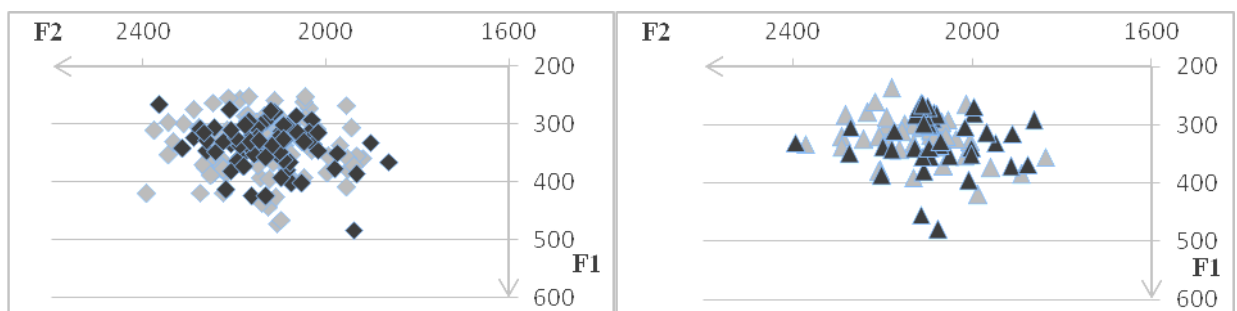


Рис. 3.9 Спектральні характеристики короткого [ɪ] та довгого [i:]

НВ німецької мови в \blacklozenge Австрії та \blacktriangle Швейцарії (у Гц)
 (\blacklozenge , \blacktriangle – короткий голосний; \blacklozenge , \blacktriangle – довгий голосний)

Дані рис. 3.9 ілюструють майже повне заміщення формантних областей алофонів наголошених короткого [ɪ] й довгого [i:], реалізованих австрійцями та швейцарцями на матеріалі читання тексту. Наведений факт свідчить про уподібнення за тембром короткого [ɪ] довгому [i:] в австрійському та швейцарському НВ німецької мови, що об'єктивно підтверджується результатами аналізу сонаграм, зокрема слів "*Boutique*" та "*Tisch*" у ПМ носія німецької мови в Швейцарії, представлених на рис. 3.10.

З даних сонаграм випливає, що формантні показники короткого голосного [ɪ] у слові "*Tisch*" (F1 = 281 Гц, F2 = 2086 Гц) фактично збігаються з частотними значеннями довгого напруженого голосного [i:] в слові "*Boutique*" (F1 = 258 Гц, F2 = 2133 Гц). Це свідчить про відсутність розрізнення відповідних голосних за тембром, оскільки короткий голосний артикулюється як закритий децентралізований напружений алофон, що дозволяє позначити його, відповідно до стандартів МФА, транскрипційним знаком [i].

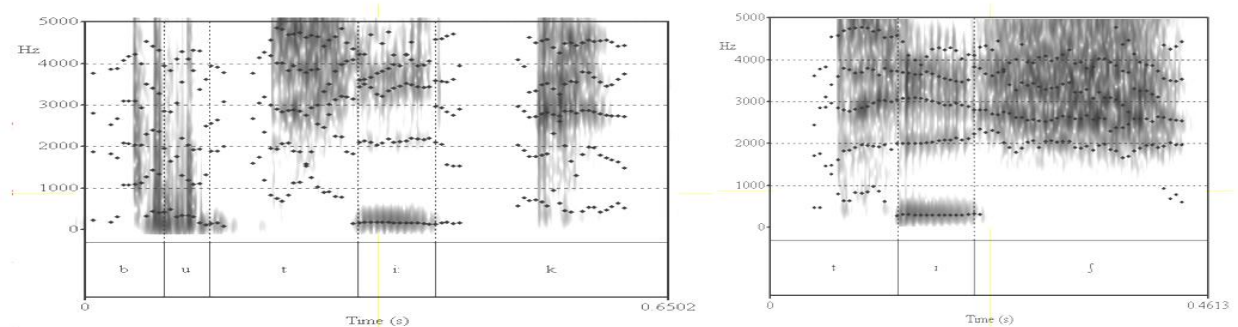


Рис. 3.10 Сонаграми слів "*Boutique*" (ліворуч) та "*Tisch*" (праворуч) у ПМ диктора З. В. (НВШ)

Таким чином, на основі інструментального аналізу виявлено нейтралізацію розрізнення короткого [ɪ] та довгого [i:] за тембром, а їхнє протиставлення зберігається завдяки тривалості, що складає специфічну рису австрійської та швейцарської вимови. Однак у мовленні німців відкритий ненапружений

короткий [ɪ] та закритий напружений довгий голосний [i:] чітко диференціюються за тембровими характеристиками.

Голосні [o:] – [u:]. Зіставлення еталонних формантних значень F1, F2 довгих лабіалізованих голосних заднього ряду [o:] та [u:], встановлених для німецького ([o:] – F1 = 404 Гц, F2 = 775 Гц; [u:] – F1 = 349 Гц, F2 = 846 Гц), австрійського ([o:] – F1 = 393 Гц, F2 = 693 Гц; [u:] – F1 = 326 Гц, F2 = 769 Гц) і швейцарського ([o:] – F1 = 382 Гц, F2 = 752 Гц; [u:] – F1 = 320 Гц, F2 = 837 Гц) варіантів німецької мови (див. табл. 3.5), не дозволяє зафіксувати значні темброві розбіжності цих голосних, умотивовані національним чинником.

Проте аналіз частотних характеристик наголошених [o:] та [u:] в озвученому тексті дає змогу виявити, що середні показники першої та другої формант цих голосних підвищуються більшою мірою у мовленні німців ([o:] – F1 = 434 Гц, F2 = 916 Гц; [u:] – F1 = 394 Гц, F2 = 970 Гц) та австрійців ([o:] – F1 = 438 Гц, F2 = 865 Гц; [u:] – F1 = 385 Гц, F2 = 895 Гц), що визначає більшу відкритість звуків та їхнє просунення до центру трикутника. Натомість у підготовленому читанні швейцарців еталонні формантні значення довгих [o:] й [u:] не зазнають суттєвої модифікації ([o:] – F1 = 388 Гц, F2 = 838 Гц; [u:] – F1 = 329 Гц, F2 = 932 Гц). Отримані дані вказують на певні відмінності за ступенем варіативності досліджуваних голосних у ПМ, що чітко простежується на діаграмах F1 – F2 рис. 3.11.

Відповідно до даних рис. 3.11, вузьким децентралізованим акустичним зонам довгих голосних [o:] та [u:] НВ у Швейцарії відповідають широкі області поширення формантних значень наголошених [o:], [u:] німецького й австрійського варіантів, алофони котрих помітно просуваються до центру трапеції як за рядом, так і за підняттям.

Відносно незначний діапазон коливань F1 – F2 голосних [o:] (F1 = 339 – 457 Гц, F2 = 674 – 1108 Гц) й [u:] (F1 = 268 – 376 Гц, F2 = 650 – 1162 Гц) НВ у Швейцарії вказує на більш напружений закритий характер артикуляції алофонів вузьких [o:], [u:], які зберігають диференційні ознаки "підняття", "ряд", "огублення".

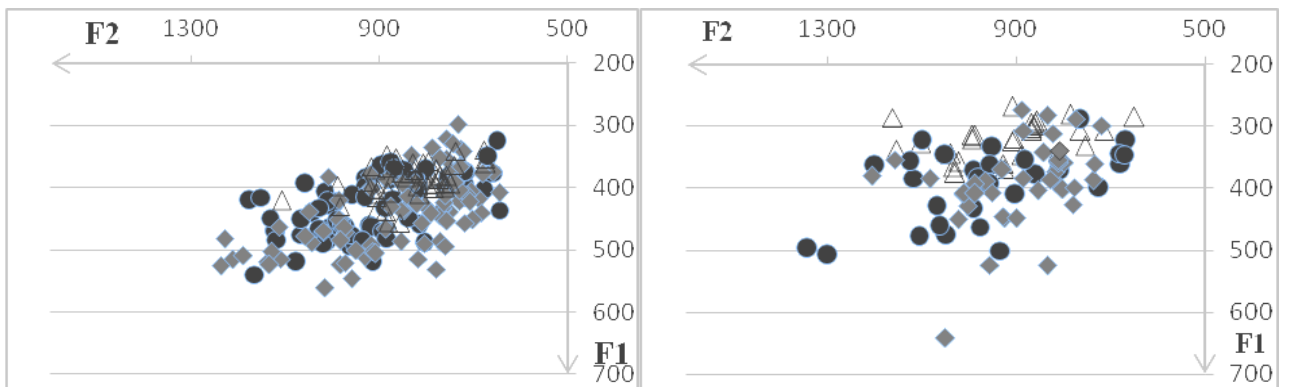


Рис. 3.11 Спектральні характеристики довгих наголошених голосних [o:] (ліворуч) та [u:] (праворуч) НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Однак високий ступінь варіативності частот F1 – F2 голосних [o:] та [u:] у межах їхніх мінімальних і максимальних значень, типовий для мовлення німців ([o:] – F1 = 327 – 540 Гц, F2 = 645 – 1177 Гц; [u:] – F1 = 288 – 506 Гц, F2 = 670 – 1344 Гц) і австрійців ([o:] – F1 = 299 – 561 Гц, F2 = 645 – 1238 Гц; [u:] – F1 = 273 – 642 Гц, F2 = 719 – 1206 Гц), підтверджує наявність не лише нормативних вузьких напружених варіантів [o:], [u:], але й знижених за підняттям, частково делябілізованих відтінків [o:], [u:] досліджуваних голосних.

Отже, результати спектрального аналізу дозволили встановити редуцію алофонів довгих [o:] та [u:] за підняттям і рядом та часткову втрату ними огубленості в німецькому й австрійському ПМ.

Порівняння описаних вище та відбитих на площинах F1 – F2 рис. 3.11 діапазонів спектру голосних [o:] – [u:] в межах кожного НВ виявляє значне зближення акустичних зон цих голосних, що свідчить про можливе змішування алофонів різних фонем /o:/ та /u:/ за підняттям.

Голосний [ɔ]. Представлена на діаграмі F1 – F2 рис. 3.12 спектральна картина короткого наголошеного голосного заднього ряду [ɔ] відображає певну національну специфіку реалізації цього голосного у німецькому, австрійському та швейцарському ПМ.

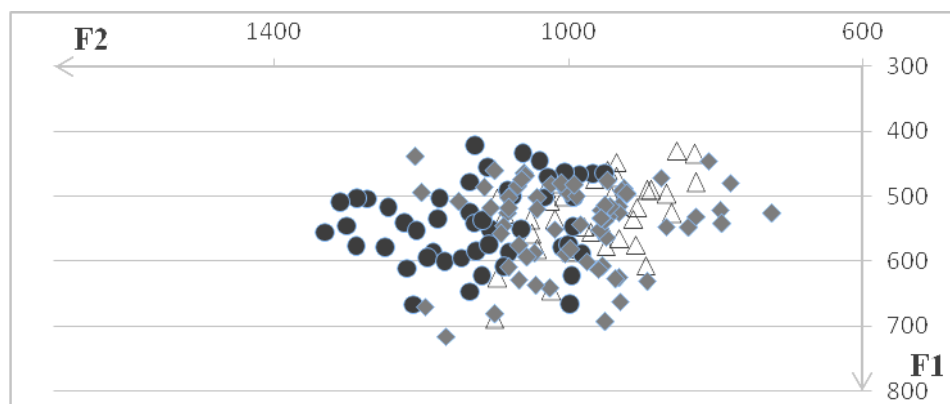


Рис. 3.12 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [ɔ] НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Як впливає з даних рис. 3.12, реалізовані німцями варіанти короткого [ɔ] утворюють на діаграмі формантне поле, яке тяжіє до центру трапеції, варіюючи за значеннями F1 від 422 Гц до 667 Гц, F2 – від 951 Гц до 1331 Гц. Значні коливання показників обох формант підтверджують набуття голосним як нормативних відкритих ненапружених алофонів [ɔ], так і знижених за підняттям частково делабіалізованих відтінків [ɔ̟].

Акустичні зони австрійського (F1 = 439 – 716 Гц, F2 = 723 – 1208 Гц) та швейцарського короткого [ɔ] (F1 = 430 – 689 Гц, F2 = 827 – 1101 Гц) певною мірою децентралізуються за рядом, перехресшуючись із областю розсіювання

F1 і F2 голосного [ɔ] НВ у Німеччині. Це вказує на наявність алофонів, спільних для усіх трьох варіантів німецької мови: відкритих ненапружених [ɔ], а також знижених за підняттям [ɔ̞] відтінків наголошеного [ɔ]. Водночас специфічними саме для австрійського та швейцарського НВ німецької мови є більш відтягнуті назад напружені алофони [ɔ̠] досліджуваного голосного.

Незначні алофонічні розбіжності за рядом наголошеного короткого [ɔ] у ПМ німців, австрійців і швейцарців підтверджуються нижчими середніми показниками F2 австрійського (F2 = 992 Гц) та швейцарського [ɔ] (F2 = 966 Гц) порівняно із німецьким (F2 = 1117 Гц). Водночас зіставлення середніх значень першої форманти (табл. 3.6) наголошеного [ɔ] НВ у Німеччині (F1 = 540 Гц), Австрії (F1 = 541 Гц) та Швейцарії (F1 = 531 Гц) не засвідчує помітних відмінностей досліджуваного голосного за ступенем підняття. Подібна закономірність розподілу частот виявлена і на матеріалі ізольовано вимовленого слова (табл. 3.5).

Отже, отримані дані дозволяють констатувати, що короткий голосний заднього ряду [ɔ] виявляє певну варіативність тембрових характеристик в австрійському та швейцарському ПМ, набуваючи і ненапруженого відтінку [ɔ], і якості більш напруженого "темного" варіанта [ɔ̠]. Окреслені закономірності реалізації голосного [ɔ] можна, очевидно, пояснити впливом специфіки фонологічних протиставлень віденського і цюріхського діалектів. Як зазначають дослідники віденського міського діалекту М. Шустер і Х. Шікола, а також цюріхського діалекту – Й. Флайшер, С. Шмід, вокалічні системи цих різновидів німецької мови нараховують закриті напружені коротку і довгу голосні фонemi заднього ряду середнього підняття /o/ – /oː/, які розрізняються виключно на основі тривалості [146, с. 247; 220, с. 228].

Голосний [u]. Формантна картина короткого лабіалізованого голосного високого підняття [u], унаочнена на діаграмі F1 – F2 рис. 3.13, відбиває певні розбіжності, притаманні його реалізації у мовленні німців, австрійців і швейцарців.

Відповідно до даних рис. 3.13, алофони короткого [u] німецького НВ спрямовуються до центру площини F1 – F2, варіюючи за значеннями F1 від 368 Гц до 579 Гц, за частотами F2 – від 922 Гц до 1308 Гц. Середні показники формант голосного F1 = 445 Гц, F2 = 1069 Гц вказують на відкритий ненапружений характер артикуляції звука.

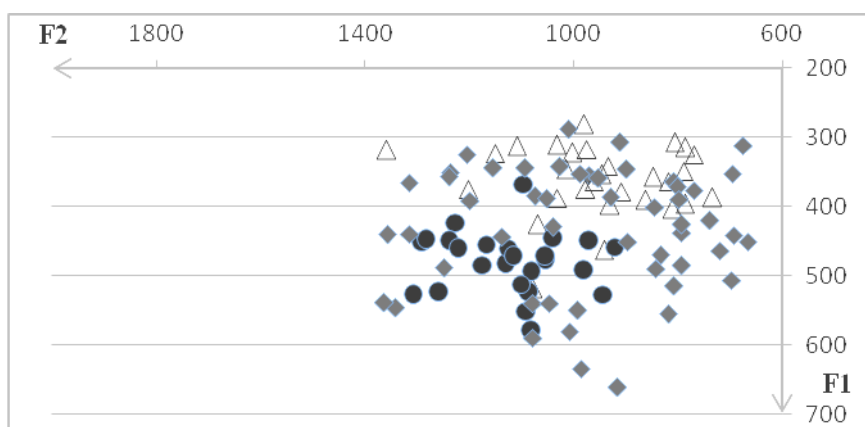


Рис. 3.13 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [u] НВ варіантів німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Акустична зона швейцарського короткого [u] помітно просувається вгору й дещо відтягнута назад (F1 = 281 – 519 Гц, F2 = 735 – 1358 Гц), та лише частково зближується з областю розсіювання частот [u] німецького НВ. Наведені дані підтверджують закрите напружене вимовляння звука, яке ілюструється нижчими середніми формантними показниками голосного F1 = 362 Гц, F2 = 954 Гц. Цей факт дозволяє відобразити аналізований голосний транскрипційним знаком [u], прийнятим МФА для позначення напруженого закритого короткого голосного заднього ряду високого підняття.

Формантна область наголошеного [u], реалізованого австрійцями, відрізняється більш широким діапазоном спектру (F1 = 289 – 662 Гц, F2 = 667 –

1364 Гц), перехрещуючись із зонами поширення F1, F2 як відкритого [u] німецького НВ, так і специфічного для НВ у Швейцарії закритого короткого [u]. Зазначене підтверджує значну алофонічну варіативність голосного, який може набувати якості і відкритого ненапруженого алофона [u], і закритого напруженого відтінку [u].

Середні формантні показники наголошеного [u] в мовленні німців і [u] швейцарців наближаються до еталонних, демонструючи стабільність прояву розрізнявальних ознак голосного, який реалізується в межах свого основного алофона. Натомість короткий [u] відзначається у ПМ австрійців помітною централізацією значень обох формант (F1 = 436 Гц, F2 = 985 Гц), що може свідчити про наявність зниженого за підняттям, частково делабіалізованого відтінку [ʊ] голосного.

Голосні [ø:] – [y:]. Вивчення акустичних параметрів довгих лабіалізованих голосних переднього ряду [ø:], [y:] в ПМ німців, австрійців і швейцарців засвідчує певний вплив національної варіативності на реалізацію цих голосних.

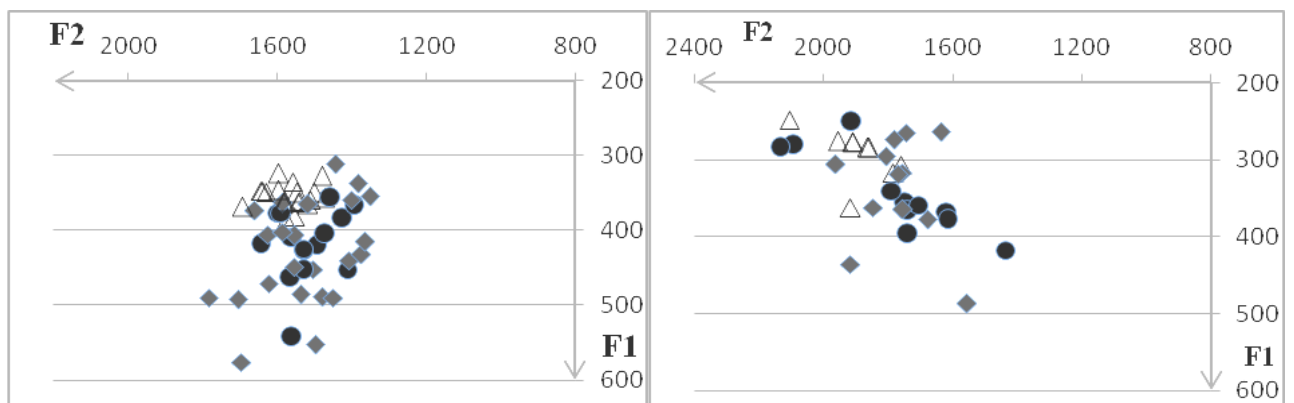


Рис. 3.14 Спектральні характеристики довгих наголошених голосних [ø:]

(ліворуч) та [y:] (праворуч) НВ німецької мови в ● Німеччині,

◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Згідно даних рис. 3.14, алофони наголошених [ø:], [y:] НВ у Швейцарії утворюють на площині F1 – F2 досить вузькі формантні поля, які відзначаються незначними коливаннями показників F1 ([ø:] – F1 = 324 – 388 Гц; [y:] – F1 = 248 – 362 Гц) і F2 ([ø:] – F2 = 1472 – 1691 Гц; [y:] – F2 = 1760 – 2107 Гц). Встановлений факт вказує на закриті напружене вимовляння швейцарцями варіантів довгих [ø:], [y:], які максимально зберігають розрізнувальні ознаки, реалізуючись у межах свого основного алофона.

ПМ німців і австрійців характеризується розширеним діапазоном модифікацій голосних [ø:], [y:], що впливає зі значних областей розсіювання частот F1 – F2 алофонів довгих [ø:] та [y:] німецького й австрійського НВ, які істотно варіюють і за підняттям, і за рядом, спрямовуючись до центру діаграми F1 – F2. Так, у мовленні німців формантні показники голосного [ø:] коливаються в межах F1 = 356 Гц – 541 Гц, F2 = 1392 Гц – 1642 Гц, а для голосного [y:] складають – F1 = 250 Гц – 418 Гц, F2 = 1436 Гц – 2134 Гц. Варіювання частотних значень австрійського [ø:] сягає F1 = 312 Гц – 576 Гц, F2 = 1350 Гц – 1783 Гц; для голосного [y:] становить – F1 = 264 Гц – 487 Гц, F2 = 1556 Гц – 1963 Гц.

Це явище свідчить про наявність у вимові дикторів німецького й австрійського НВ поряд із нормативними закритими напруженими алофонами [ø:], [y:] редукованих за ступенем підняття, частково делабіалізованих відтінків [ø:], [y:] досліджуваних голосних.

Встановлені для підготовленого читання швейцарців середні показники формант F1 і F2 голосних [ø:] (F1 = 356 Гц, F2 = 1563 Гц) та [y:] (F1 = 293 Гц, F2 = 1839 Гц) наближаються до еталонних ([ø:] F1 = 352 Гц, F2 = 1584 Гц; [y:] F1 = 293 Гц, F2 = 1897 Гц). Однак голосні [ø:], [y:] характеризуються

збільшенням показників F1 і зменшенням значень F2 у ПМ німців ([ø:] – F1 = 418 Гц, F2 = 1530 Гц; [y:] – F1 = 341 Гц, F2 = 1730 Гц) і австрійців ([ø:] – F1 = 433 Гц, F2 = 1527 Гц; [y:] – F1 = 339 Гц, F2 = 1738 Гц) порівняно з еталонними, що визначає поступову централізацію звуків. Зазначене підтверджує виявлений контраст за ступенем варіативності голосних [ø:], [y:], суть якого складає більш закрите напружене вимовляння наголошених [ø:], [y:] швейцарцями, у той час як реалізовані німцями й австрійцями алофони голосного частково втрачають огубленість, напруженість і закритість.

Голосний [œ]. Розгляд спектральних характеристик короткого лабіалізованого голосного переднього ряду [œ] дає підстави стверджувати, що наголошеному [œ] притаманні спільні закономірності функціонування в усіх трьох НВ німецької мови.

Близькі середні показники формант німецького (F1 = 481 Гц, F2 = 1454 Гц), австрійського (F1 = 459 Гц, F2 = 1487 Гц) та швейцарського [œ] (F1 = 487 Гц, F2 = 1438 Гц) свідчать про відсутність тембрових розбіжностей досліджуваного голосного: алофони короткого [œ] відзначаються у вимові німців, австрійців і швейцарців стабільністю прояву диференційних ознак, реалізуючись у межах свого основного артикуляторного варіанта – відкрито ненапружено.

Встановлений факт суперечить наявним у лінгвістичній літературі відомостям щодо варіативності якісних характеристик голосного [œ] НВ у Швейцарії, який може набувати не лише відкритого ненапруженого відтінку [œ], але й закритого напруженого алофона [ø] [210, с. 262].

З метою перевірки зазначеної тези доцільно зіставити області поширення формантних частот довгого [ø:] та короткого [œ], визначені для швейцарського ПМ і представлені на діаграмі F1 – F2 рис. 3.15.

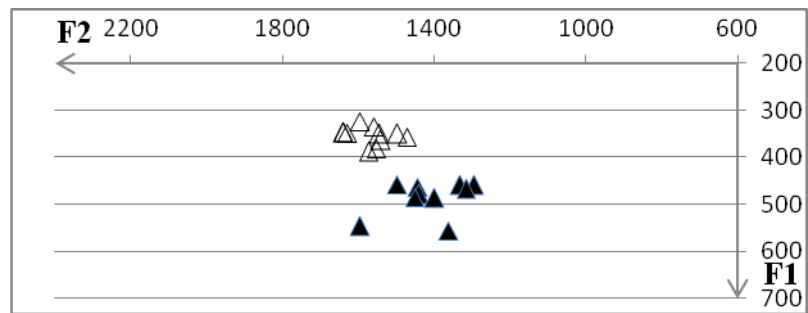


Рис. 3.15 Спектральні характеристики короткого [œ] та довгого [ø:]

НВ німецької мови у Швейцарії (у Гц)

(▲ – короткий голосний, △ – довгий голосний)

Дані рис. 3.15 наочно ілюструють, що зафіксовані у мовленні освічених швейцарців реалізації короткого [œ] вирізняються відкритим ненапруженим характером вимовляння, чітко протиставляючись за якісною ознакою закритим напруженим варіантам наголошеного довгого голосного [ø:].

Голосний [ʏ]. Спектральна картина короткого лабіалізованого голосного високого підняття [ʏ], відображена на діаграмі F1 – F2 рис. 3.16, засвідчує певну національну специфіку його реалізації у мовленні дикторів зі швейцарського й австрійського ареалів.

Відповідно до даних рис. 3.16, формантне поле швейцарського короткого [ʏ] (F1 = 250 – 420 Гц, F2 = 1530 – 1951 Гц) локалізується на периферії площини F1 – F2, що спричинено екстремальнішим відхиленням язика від нейтрального положення. Акустичні зони німецького (F1 = 335 – 502 Гц, F2 = 1143 – 1777 Гц) й австрійського наголошеного [ʏ] (F1 = 281 – 552 Гц, F2 = 1119 – 1823 Гц) спрямовані до центру трапеції і за підняттям, і за рядом. Зазначене вказує на більш закриту, просунуту вперед артикуляцію короткого [ʏ] носіями НВ німецької мови у Швейцарії. Це підтверджується нижчими середніми показниками першої форманти (F1 = 326 Гц) і вищими значеннями другої форманти швейцарського [ʏ] (F2 = 1760 Гц) порівняно

із частотними параметрами короткого [ʏ] австрійського ($F1 = 390$ Гц, $F2 = 1534$ Гц) та німецького ($F1 = 416$ Гц, $F2 = 1476$ Гц) НВ, яким властиве більш відкрите ненапружене вимовляння досліджуваного голосного.

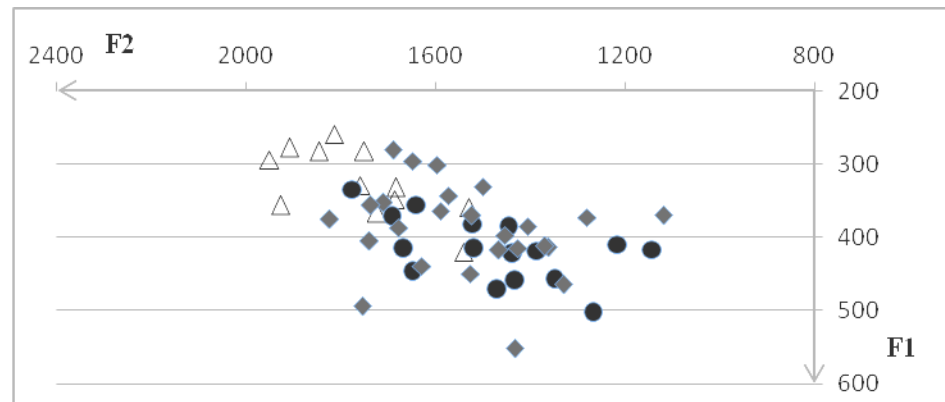


Рис. 3.16 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [ʏ] НВ німецької мови в ● Німеччині, ◆ Австрії та △ Швейцарії (у Гц)

Отримані дані дозволяють відобразити досліджуваний голосний швейцарського НВ транскрипційним знаком [y], прийнятим МФА на позначення короткого закритого напруженого голосного переднього ряду високого підняття.

Водночас помітним є часткове перехрещення областей розсіювання частот алофонів голосного [ʏ], реалізованих дикторами австрійського та швейцарського НВ. Цей факт підтверджує наявність алофонів, спільних для ПМ австрійців і швейцарців: закритих напружених відтінків голосного [y].

Таким чином, дослідження реалізації голосних високого ступеня підняття /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/ у ПМ дикторів трьох НВ дозволяє констатувати, що у НВ німецької мови в Німеччині відмінності голосних високого підняття за тривалістю (довгий – короткий) супроводжуються їхніми якісними (тембральними) розходженнями (закритий / напружений [i:], [y:], [u:] – відкритий / ненапружений [ɪ], [ʏ], [ʊ]).

Проте в австрійському та швейцарському НВ протиставлення голосних високого підняття за тривалістю не корелює з розбіжностями їхніх тембральних характеристик, оскільки короткі голосні /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/ реалізуються в мовленні швейцарців закрито напружено як [i], [y], [u], уподібнюючись за тембром до довгих [i:], [y:], [u:]. У мовленні австрійців коротка /ɪ/ вирізняється закритим напруженим вимовлянням [i], у той час як голосні /ʏ/, /ʊ/ набувають поряд із відкритими ненапруженими алофонами [ʏ], [ʊ] закритих напружених відтінків [y], [u].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що дистинктивна ознака "якість" (тембр) може виявитися нерелевантною для диференціації довгих [i:], [y:], [u:] і коротких, але закритих напружених [i], [y], [u] голосних високого підняття австрійського та швейцарського НВ німецької мови. При цьому їхнє розрізнення зберігається на основі тривалості, яку слід визнати диференційною ознакою для наведених голосних.

Детально описана специфіка реалізації коротких голосних високого підняття у мовленні австрійців і швейцарців, спричинена, вочевидь, фонетичною інтерференцією [18], яка зумовлюється впливом артикуляційної бази південнонімецьких діалектів на стандартне німецьке мовлення інформантів. Так, С. Моосмюллер зазначає, що у віденському діалекті коротка /ɪ/ реалізується як напружений препалатальний голосний [i] [171, с. 285]. У фонологічній системі цюріхського діалекту відсутні короткі відкриті ненапружені голосні /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/ [146], внаслідок чого швейцарці послідовно замінюють їх у стандартному німецькому мовленні закритими напруженими короткими [i], [y], [u], наявними у вокалічній системі діалектного субстрату.

Система голосних цюріхського діалекту нараховує 21 фонему, з яких лише сім голосних /ɛ:/, /ɛ/, /æ:/, /æ/, /œ:/, /œ/, /ə/ є ненапруженими широкими, протиставленими 14 напруженим вузьким монофтонгам /i:/, /i/, /e:/, /e/, /y:/, /y/,

/ø/, /ø/, /u:/, /u/, /o:/, /o/, /v:/, /v/ [146, с. 247]. Ймовірно, через переважання у системі вокалізму діалекту закритих напружених голосних, швейцарське стандартне мовлення відзначається більш напруженим характером артикуляції звуків, зокрема довгих лабіалізованих голосних [y:], [u:], [ø:], [o:].

3.2.2.3 Модифікація голосних перед алофонами фонемі /r/. Всебічне дослідження реалізації системи вокалізму сучасної німецької мови зумовлює необхідність опису фонетичних характеристик голосних у позиції перед приголосною /r/ у ПМ носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії. Оскільки результати слухового аналізу реалізації голосних перед фонемою /r/ цілком підтвердилися даними інструментального аналізу, уявляється доцільним детально висвітлити їхні об'єктивні характеристики.

З метою вивчення ступеня впливу відтінків сонорної /r/ на темброві характеристики попередніх голосних доцільно встановити акустичні параметри F1 і F2 голосних перед алофонами фонемі /r/ та зіставити їх з еталонними показниками спектру відповідних голосних.

Середні значення F1 і F2 довгих наголошених голосних, реалізованих німцями, австрійцями та швейцарцями перед варіантами фонемі /r/, представлено у табл. 3.7. Колонка з даними перед вокалізованим [ʁ] містить значення формант у початковій і кінцевій фазах довгих голосних перед [ʁ], формантна картина яких є акустично неоднорідною і суттєво змінюється залежно від стадії вимовляння, що наочно ілюструється сонаграмами рис. 3.17.

На основі даних табл. 3.7 побудовано діаграму F1 – F2 (рис. 3.2.2.3а Додаток Б), яка відображає ступінь модифікації спектральних характеристик довгих голосних перед алофонами сонорної /r/ відносно еталонних показників їхнього спектру, отриманих на матеріалі ізолювано вимовлених слів.

Спектральні характеристики довгих наголошених голосних
 перед алофонами фонемі /r/ у ПМ носіїв німецької мови
 в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у Гц)

Голосні	НВ	Форма нти	Алофони фонемі /r/				
			ʀ/ʁ/ʀ̥	x/χ	r/ʀ/ʀ̥/ʀ̥̥	ʁ	()
1	2	3	4	5	6	7	8
[a:]	НВН	F1	627	–	–	–	640
		F2	1278	–	–	–	1264
	НВА	F1	–	648	–	–	626
		F2	–	1353	–	–	1350
	НВШ	F1	–	–	640	–	–
		F2	–	–	1133	–	–
[e:]	НВН	F1	–	–	–	402 – 555	577
		F2	–	–	–	1944 – 1508	1755
	НВА	F1	–	–	–	414 – 565	–
		F2	–	–	–	1930 – 1572	–
	НВШ	F1	–	–	370	367 – 558	–
		F2	–	–	2136	2108 – 1667	–
[ɛ:]	НВН	F1	–	–	–	442 – 508	513
		F2	–	–	–	1895 – 1604	1790
	НВА	F1	–	–	–	430 – 526	449
		F2	–	–	–	1881 – 1641	1763
	НВШ	F1	–	–	543	–	–
		F2	–	–	1795	–	–
[i:]	НВН	F1	–	–	–	320 – 484	–
		F2	–	–	–	2243 – 1485	–
	НВА	F1	–	–	–	313 – 454	–
		F2	–	–	–	2129 – 1599	–
	НВШ	F1	–	–	328	–	349
		F2	–	–	2124	–	2135
[u:]	НВН	F1	–	–	–	371 – 500	441
		F2	–	–	–	934 – 1238	1065
	НВА	F1	–	–	–	354 – 494	387
		F2	–	–	–	899 – 1253	1016
	НВШ	F1	–	–	346	–	–
		F2	–	–	880	–	–
[o:]	НВН	F1	–	–	–	449 – 610	–
		F2	–	–	–	979 – 1286	–

Продовження табл. 3.7

1	2	3	4	5	6	7	8
[o:]	НВА	F1	–	–	–	517 – 584	584
		F2	–	–	–	900 – 1248	1118
	НВШ	F1	–	–	412	–	–
		F2	–	–	848	–	–
[y:]	НВН	F1	–	–	–	389 – 412	398
		F2	–	–	–	1597 – 1492	1464
	НВА	F1	–	–	–	383 – 429	385
		F2	–	–	–	1782 – 1624	1686
	НВШ	F1	–	–	326	–	349
		F2	–	–	1834	–	1753
[ø:]	НВН	F1	–	–	–	384 – 567	418
		F2	–	–	–	1604 – 1305	1524
	НВА	F1	–	–	–	393 – 533	–
		F2	–	–	–	1612 – 1360	–
	НВШ	F1	–	–	358	–	–
		F2	–	–	1557	–	–

Голосний [a:]. У фонетичній літературі представлений погляд, згідно з яким елізія приголосного [r] після голосного [a:] спричиняє зміну його якісних характеристик, і на місці фонемного сполучення /a:r/ реалізується голосний з більш "темним" тембром: *Naar* [a:] [159, с. 166].

Проте об'єктивні параметри F1, F2 голосного [a:] вказують на стабільність його тембрових ознак як перед консонантними, так і перед елідованими варіантами фонем /r/ у мовленні дикторів усіх трьох НВ німецької мови. Зокрема, формантні показники F1, F2 довгого [a:], реалізованого німцями й австрійцями перед щілинними алофонами [ʏ], [ʊ], [ʉ], [x], [χ] приголосної /r/ та перед її елідованими сегментами [()], практично збігаються і відповідають еталонним значенням голосного [a:] (F1 = 670 Гц, F2 = 1234 Гц для НВН, F1 = 675 Гц, F2 = 1342 Гц – для НВА). Водночас у мовленні австрійців варіанти голосного [a:] відзначаються перед алофонами

приголосної /r/ більш "світлим" тембровим відтінком, ніж у мовленні німців, що впливає з їхніх вищих показників другої форманти.

Аналіз ПМ швейцарців дозволив установити 100% реалізацію альвеолярних алофонів [r]/[r̥]/[r̥̥] після довгого голосного низького підняття [a:]. При цьому довгий [a:] швейцарського НВ набуває перед консонантними алофонами фонемі /r/ значень формант F1, F2, близьких до еталонних (F1 = 654 Гц, F2 = 1095 Гц), які свідчать про "темний" тембр звука [a:].

Таким чином, дослідження спектральних характеристик голосного [a:] в позиції перед фонемою /r/ дає змогу стверджувати, що реалізація голосного [a:] визначається не стільки алофонічною варіативністю приголосної /r/, скільки впливом національної специфіки функціонування довгого [a:], а саме: голосний [a:] відзначається центральним характером вимовляння німцями, вирізняється більш "світлим" тембром у ПМ австрійців та має "темний" тембр унаслідок задньоязикової артикуляції швейцарцями, що детально висвітлено у п. 3.2.2.2.

Голосний [ɐ:]. Вживання нескладового [ɐ] після довгого вузького напруженого [e:] викликає помітні зміни формантних частот у фінальній стадії вимовляння голосного, що властиво мовленню представників усіх трьох НВ німецької мови. Зокрема, значення F1 підвищуються до 555 – 565 Гц, у той час як показники F2 суттєво знижуються до 1508 – 1667 Гц, наближаючись до частотних параметрів вокалізованого [ɐ] (F1 = 600 Гц, F2 = 1400 Гц). Встановлене явище вказує на акустичну неоднорідність голосного [e:], дифтонгоїдний характер його звучання перед вокалізованим [ɐ].

Однак, як видно з даних табл. 3.7, модифікації зазнає не лише кінцева, але й початкова фаза артикуляції довгого [e:] перед [ɐ], у якій зафіксовано підвищення значень F1 і зниження показників F2 голосного [e:] порівняно

з його еталонними характеристиками ($F1 = 361$ Гц, $F2 = 2202$ Гц у мовленні німців; $F1 = 352$ Гц, $F2 = 2162$ Гц – австрійців; $F1 = 349$ Гц, $F2 = 2187$ Гц – швейцарців). Отримані дані підтверджують централізацію голосного [e:] у початковій стадії реалізації перед нескладовим [ɐ], що доводить можливість появи на місці фонемного сполучення /eɪ/ двох низхідних дифтонгів – як [e:ɐ], так і [ɛ:ɐ], як наочно ілюструють сонаграми слів "*leer*" [le:ɐ] та "*sehr*" [zɛ:ɐ].

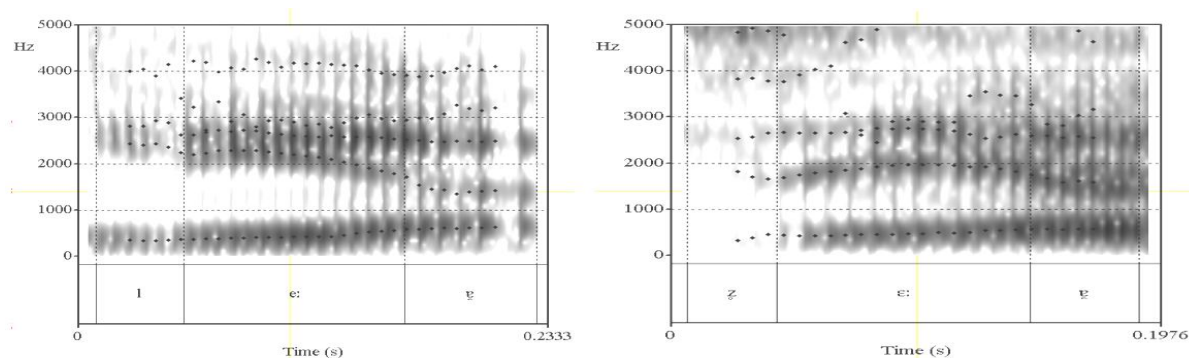


Рис. 3.17 Сонаграми слів "*leer*" (ліворуч) та "*sehr*" (праворуч) у ПМ диктора К. Ц. (НВА)

Так, у слові "*leer*" наголошений [e:] у початковій частині перед [ɐ] визначається показниками формант $F1 = 364$ Гц, $F2 = 2218$ Гц, які свідчать про дифузність звука. Натомість централізація значень $F1$ і $F2$ довгого [e:] у слові "*sehr*" ($F1 = 412$ Гц, $F2 = 1721$ Гц) вказує на зміни голосного за підняттям і за рядом, унаслідок чого довгий [e:] "розширюється", наближаючись за тембром до довгого широкого ненапруженого [ɛ:].

Елізія вокалізованого [ɐ] після довгого [e:], виявлена в мовленні німців, спричиняє редукцію попереднього голосного за ступенем підняття і рядом, що підтверджується суттєвим збільшенням значень $F1$ ($F1 = 577$ Гц) і зменшенням показників $F2$ ($F2 = 1755$ Гц) звука. Натомість позиція перед консонантними алофонами [r]/[ʀ] фонемі /r/ в мовленні дикторів-швейцарців сприяє

збереженню стабільності формантних характеристик довгого вузького напруженого [ɛ:] (F1 = 370 Гц, F2 = 2136 Гц).

Голосний [ɛ:]. Відзначена у п. 3.2.2.2 тенденція до зміни довгого широкого ненапруженого [ɛ:] за ступенем підняття і рядом у німецькому й австрійському ПМ, у результаті якої голосний [ɛ:] уподібнюється за тембром довгому вузькому напруженому [ɛ:], нівелюється в позиції перед вокалізованим варіантом [ɣ] фонемі /r/ або його елізією [r̥].

Під впливом вокалізованого [ɣ] на місці фонемного сполучення /ɛ:r/ реалізується широкий варіант [ɛ:] із нескладовим [ɣ] – [ɛ:ɣ], що підтверджується збільшенням показників першої і зменшенням значень другої форманти в початковій фазі артикуляції звука порівняно з еталонними параметрами F1 і F2 голосного [ɛ:] (F1 = 405 Гц, F2 = 1990 Гц – для НВН, F1 = 390 Гц, F2 = 1975 Гц – НВА). Кінцева стадія вимовляння голосного [ɛ:] перед вокалізованим [ɣ] відзначається подальшою централізацією частот обох формант F1 і F2, що вказує на дифтонгізацію голосного.

Випадіння вокалізованого [ɣ] сприяє появі якісної редукції голосного [ɛ:] і за підняттям, і за рядом: збільшення показників F1 (до 513 Гц у мовленні німців, до 449 Гц у мовленні австрійців) визначає більшу відкритість голосного, а зменшення значень F2 (до 1790 Гц у вимовлянні німців, до 1763 Гц в австрійському вимовлянні) зумовлено зміщенням голосного за рядом до центру трикутника.

Акустичні параметри довгого [ɛ:] (F1 = 543 Гц, F2 = 1795 Гц), реалізованого швейцарцями перед передньоязиковими алофонами [r], [r̥] фонемі /r/, дозволяють охарактеризувати його як широкий відкритий ненапружений голосний. Наближення формантних частот голосного [ɛ:] перед

вібрантами [r], [r̥] до еталонних значень F1 і F2 довгого [ɛ:] в мовленні швейцарців (F1 = 524 Гц, F2 = 1804 Гц) свідчить про стабільність тембрових характеристик голосного.

Голосний [i:]. Результати спектрального аналізу довгого вузького напруженого [i:] перед вокалізованим [ɣ] у мовленні німців і австрійців підтверджують набуття голосним [i:] дифтонгоїдного характеру в досліджуваній позиції. Так, у початковій фазі взаємне розміщення формант F1 і F2 довгого [i:] перед [ɣ] відповідає нормативним показникам його спектру (F1 = 303 Гц, F2 = 2228 Гц для НВН; F1 = 293 Гц, F2 = 2162 Гц – для НВА), що визначає дифузність голосного.

Проте кінцева стадія артикуляції звука визначається спрямуванням до компактності. Зазначене впливає з підвищення значень F1 (до 454 – 484 Гц) і зменшення показників F2 (до 1485 – 1599 Гц), які вказують на більшу відкритість і централізацію голосного за рядом.

У позиції перед консонантними варіантами [r], [r̥], [ʀ], [ʀ̥] фонеми /r/, а також їх елізією [r̥] довгий вузький напружений голосний [i:] реалізується в мовленні швейцарців у межах свого основного алофона, отримуючи значення формант F1 і F2, близькі до еталонних (F1 = 303 Гц, F2 = 2177 Гц).

Голосні [u:] та [o:]. Спектральна картина довгих напружених лабіалізованих голосних [u:] та [o:] перед вокалізованим [ɣ] відзначається акустичною неоднорідністю в німецькому й австрійському ПМ. Зокрема, довгі [u:] та [o:] перед [ɣ] стають більш відкритими у своїй фінальній частині, суттєво знижуючись за ступенем підняття і просуваючись вперед, що ілюструється значним підвищенням показників F1 (для [u:] – до 494 – 500 Гц; для [o:] – до 584 – 610 Гц) і F2 (для [u:] – до 1238 – 1253 Гц; для [o:] – до 1248 – 1286 Гц).

Проте якщо у початковій стадії вимовляння довгого [u:] перед [ɣ] показники формант F1 і F2 не відхиляються істотно від його еталонних характеристик (F1 = 349 Гц, F2 = 846 Гц для НВН; F1 = 326 Гц, F2 = 769 Гц для НВА), то F1 і F2 довгого [o:] перед [ɣ] помітно підвищуються порівняно з нормативними формантними частотами голосного [o:] (F1 = 404 Гц, F2 = 775 Гц для НВН; F1 = 393 Гц, F2 = 693 Гц для НВА). Зазначене свідчить про переважну стабільність диференційних ознак голосного [u:] в його початковій частині, на відміну від довгого [o:], який знижується за ступенем підняття, просувається вперед і частково делабіалізується вже у початковій фазі артикуляції.

Реалізація довгих лабіалізованих [u:] та [o:] перед елідованим [ɣ] визначається помітною модифікацією голосних, які редукуються і за ступенем підняття, і за рядом, частково делабіалізуючись. Це підтверджується значною централізацією показників F1 і F2 голосних перед випадінням нескладового [ɣ] у мовленні німців ([u:] – F1 = 441 Гц, F2 = 1065 Гц) і австрійців ([u:] – F1 = 387 Гц, F2 = 1016 Гц; [o:] – F1 = 584 Гц, F2 = 1118 Гц).

Відповідність акустичних параметрів довгих напружених голосних [u:] (F1 = 346 Гц, F2 = 880 Гц) та [o:] (F1 = 412 Гц, F2 = 848 Гц) перед приголосними [r], [r] еталонним частотним характеристикам цих голосних у мовленні швейцарців ([u:] – F1 = 320 Гц, F2 = 837 Гц; [o:] – F1 = 382 Гц, F2 = 752 Гц) вказує на стабільність їхньої артикуляції в аналізованій позиції.

Голосні [y:] та [ø:]. Згідно з даними табл. 3.7 і діаграми F1 – F2 на Дод. Б, значення F1 у початковій частині довгого лабіалізованого [y:] перед нескладовим [ɣ] (F1 = 389 Гц для НВН; F1 = 383 Гц – для НВА) показують чітко виражене підвищення відносно еталонних формантних показників

голосного у мовленні німців ($F1 = 312$ Гц, $F2 = 1789$ Гц) і австрійців ($F1 = 305$ Гц, $F2 = 1780$ Гц). Із зазначеного випливає, що довгий [y:] знижується у своїй початковій частині в напрямі голосних середнього підняття.

Натомість реалізація нескладового [ɣ] після довгого лабіалізованого голосного [ø:] не призводить до модифікації звуку в початковій фазі, частотні характеристики якого відповідають еталонним ($F1 = 365$ Гц, $F2 = 1596$ Гц для НВН; $F1 = 385$ Гц, $F2 = 1580$ Гц для НВА).

Фінальна частина вимовляння обох довгих лабіалізованих голосних переднього ряду [y:] та [ø:] перед вокалізованим [ɣ] відзначається більшою відкритістю, що простежується за значним діапазоном варіювання значень $F1$ і $F2$ (див. табл. 3.7). Це вказує на дифтонгоїдний характер звучання довгих [y:] та [ø:] перед [ɣ] у мовленні німців і австрійців.

Підвищення показників $F1$ і зменшення частот $F2$ лабіалізованого [y:] ($F1 = 398$ Гц, $F2 = 1464$ Гц для НВН; $F1 = 385$ Гц, $F2 = 1686$ Гц для НВА; $F1 = 349$ Гц, $F2 = 1753$ Гц для НВШ) перед елізією нескладового [ɣ], виявлене в мовленні дикторів усіх трьох НВ німецької мови, дозволяє констатувати, що голосний [y:] втрачає напруженість, знижуючись за ступенем підняття, просуваючись за рядом до центру трикутника й частково делабіалізуючись.

Максимальною стабільністю артикуляції вирізняються алофони голосних [y:] та [ø:], реалізованих швейцарцями перед приголосними варіантами [r], [r̥], [r̥] фонеми /r/, спектральні характеристики яких наближені до еталонних ([y:] – $F1 = 293$ Гц, $F2 = 1897$ Гц; [ø:] – $F1 = 352$ Гц, $F2 = 1584$ Гц).

Таким чином, результати інструментального аналізу ПМ німців, австрійців і швейцарців дозволили встановити ступінь впливу алофонів фонему /r/ на спектральні характеристики попередніх довгих вузьких напружених голосних:

1) реалізація консонантних варіантів сонорної /r/ після усіх довгих напружених голосних, типова для мовлення швейцарців, сприяє стабільності їхніх формантних показників F1 і F2, максимально наближених до еталонних;

2) вокалізований [ɐ], який має місце після усіх довгих наголошених голосних (крім [a:]) у мовленні німців і австрійців, зумовлює дифтонгоїдний характер їхнього вимовляння: довгі голосні стають більш відкритими у своїй фінальній частині, наближаючись за формантними значеннями F1 – F2 до частотних параметрів вокалізованого [ɐ]. Встановлений факт надає підстави, услід за О.І. Стеріополо, розглядати цей процес як тенденцію до появи у майбутньому як в німецькому, так і в австрійському НВ німецької мови нових фонем – низхідних дифтонгів [i:ɐ], [y:ɐ], [e:ɐ], [ɛ:ɐ], [u:ɐ], [o:ɐ].

Необхідно відзначити, що ступінь модифікації початкової фази довгих голосних перед нескладовим [ɐ] корелює з їхніми інгерентними властивостями, а саме: найбільш істотних змін зазнають довгі голосні середнього ступеня підняття [e:], [ɛ:], [o:], які знижуються за підняттям і просуваються за рядом до центру трикутника. Менш суттєві модифікації за підняттям виявлено у голосних високого ступеня підняття [i:], [y:], [u:], формантні показники F2 яких близькі до еталонних значень їхнього спектру;

3) елізія вокалізованого [ɐ] спричиняє редуцію попередніх довгих голосних сегментів [e:], [ɛ:], [u:], [o:], [y:] за підняттям і за рядом: голосні переднього ряду [e:], [ɛ:], [y:] відтягуються назад, у той час як голосні заднього ряду [u:], [o:] просуваються вперед до центру трикутника, лабіалізовані голосні [u:], [o:], [y:] частково втрачають огубленість. Зазначене підтверджується значною централізацією показників F1 і F2 цих голосних перед випадінням нескладового [ɐ] у мовленні німців і австрійців;

4) вивчення спектральних характеристик довгого голосного [a:] перед алофонами фонем /r/ дозволило встановити, що специфічні для німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови розбіжності за тембром голосного [a:] зберігаються незалежно від характеру алофонічної варіативності наступної приголосної /r/. Зокрема, як перед консонантними варіантами сонорної /r/, так і перед їх елізією голосний [a:] зберігає центральний характер звучання у мовленні німців, вирізняється більш "світлим" тембром у мовленні австрійців та має специфічний "темний" тембр [ɑ:], який вказує на їхню належність до голосних заднього ряду в швейцарському вимовлянні.

Дослідження реалізації *коротких* голосних вимагає розгляду ступеня впливу відтінків приголосної /r/ не лише на їхні тембральні, але й темпоральні характеристики, зміни яких, відповідно до даних аудитивного аналізу, чітко корелюють із характером алофонічної варіативності фонем /r/.

Результати вимірювання показників абсолютної тривалості коротких наголошених голосних (у мс) перед різними алофонами сонорної /r/ у ПМ дикторів трьох НВ німецької мови наведено у табл. 3.8. Для порівняння у таблиці також представлені еталонні значення їхньої тривалості в ізольовано прочитаних словах.

Табличні дані містять результати аналізу темпоральних характеристик лише кардинальних голосних, оскільки лабіалізовані голосні переднього ряду [œ] та [ʏ], з огляду на їхню дистрибутивну обмеженість, недостатньо представлені в експериментальному матеріалі роботи перед фонемою /r/ у наголошеній позиції ФС.

Аналіз табличних даних дозволяє встановити, що тривалість коротких голосних у препозиції з консонантними алофонами фонем /r/ залишається стабільною, максимально наближаючись до їхніх еталонних темпоральних характеристик як перед передньоязиковими варіантами [r/r̥/ɾ̥]

у ПМ швейцарців, так і перед велярними [ɣ/x] й увулярними відтінками [ʋ/ʁ/ʀ/χ] у вимовлянні німців і австрійців.

Таблиця 3.8

Тривалість наголошених коротких голосних перед алофонами фонем /r/
у ПМ носіїв німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА)
та Швейцарії (НВШ) (у мс)

Голосні	НВ	Еталонна тривалість	Алофони фонем /r/					
			ʋ/ʋ/ʁ	x/χ	ʀ	r/r/ʀ/ɹ	ʁ	()
[a]	НВН	90	86	–	–	–	–	139
	НВА	93	91	84	87	–	–	144
	НВШ	92	–	–	–	90	–	–
[ɛ]	НВН	82	–	–	–	–	120	114
	НВА	91	83	–	86	–	118	123
	НВШ	84	–	–	–	79	–	89
[ɪ]	НВН	75	82	–	–	–	80	84
	НВА	69	78	–	–	–	75	80
	НВШ	71	–	–	–	69	–	–
[ʊ]	НВН	69	–	–	–	–	98	104
	НВА	62	65	–	–	–	103	101
	НВШ	63	–	–	–	71	–	–
[ɔ]	НВН	86	79	–	–	–	–	138
	НВА	94	82	90	–	–	139	142
	НВШ	91	–	–	–	87	–	–

Натомість вживання вокалізованого [ʁ] чи його елізія [()] зумовлюють значне збільшення тривалості алофонів попередніх фонологічно коротких

голосних /a/, /ε/, /ʊ/, /ɔ/ до появи довгих відкритих ненапружених відтінків [a:], [ε:], [ʊ:], [ɔ:], квантитативні характеристики яких фактично збігаються із тривалістю фонологічно довгих голосних відкритих складів [a:], [ε:], [ʊ:], [ɔ:] у ПМ (див. табл. 3.2). Виняток становить короткий голосний високого підняття [ɪ], тривалість якого залишається константною незалежно від характеру алофонічної варіативності наступної сонорної /r/.

З метою вивчення *тембральних* параметрів коротких голосних, реалізованих німцями, австрійцями та швейцарцями перед алофонами фонемі /r/, вивчалися їхні середні значення F1 і F2, представлені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Спектральні характеристики коротких наголошених голосних перед алофонами фонемі /r/ у підготовленому мовленні носіїв німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у Гц)

Голосні	НВ	Форманти	Алофони фонемі /r/					
			ʏ/ʋ/ʉ	x/χ	ʀ	r/ɾ/ɽ/ɹ	ʁ	ʊ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
[a]	НВН	F1	628	–	–	–	–	651
		F2	1281	–	–	–	–	1265
	НВА	F1	685	710	697	–	–	644
		F2	1298	1346	1338	–	–	1282
	НВШ	F1	–	–	–	624	–	–
		F2	–	–	–	1058	–	–
[ε]	НВН	F1	–	–	–	–	573 – 627	680
		F2	–	–	–	–	1714 – 1279	1428
	НВА	F1	478	–	495	–	519 – 638	611
		F2	2005	–	2012	–	1899 – 1333	1587
	НВШ	F1	–	–	–	530	–	561
		F2	–	–	–	1752	–	1747
[ɪ]	НВН	F1	395	–	–	–	430	418
		F2	1920	–	–	–	1800	1850

Продовження табл. 3.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9
[ɪ]	НВА	F1	350	–	–	–	400	380
		F2	2110	–	–	–	2020	2057
	НВШ	F1	–	–	–	370	–	–
		F2	–	–	–	2000	–	–
[ʊ]	НВН	F1	–	–	–	–	470 – 528	480
		F2	–	–	–	–	1000 – 1263	990
	НВА	F1	380	–	–	–	425 – 493	420
		F2	850	–	–	–	920 – 1277	934
	НВШ	F1	–	–	–	371	–	–
		F2	–	–	–	940	–	–
[ɔ]	НВН	F1	578	–	–	–	–	536
		F2	1055	–	–	–	–	1065
	НВА	F1	534	540	–	–	494 – 575	556
		F2	897	910	–	–	1135 – 1333	950
	НВШ	F1	–	–	–	497	–	–
		F2	–	–	–	960	–	–

У стовпчику з даними перед вокалізованим [ɤ] наведено показники формант у початковій і кінцевій фазах коротких голосних перед нескладовим [ɤ], формантна картина яких варіюється залежно від стадії вимовляння звука. На основі даних табл. 3.9 побудовано діаграму F1 – F2 (див. рис. 3.2.2.3б Додаток Б), яка відображає ступінь модифікації акустичних характеристик коротких голосних перед алофонами фонемі /r/ порівняно з еталонними показниками їхнього спектру.

Голосний [a]. Інструментальний аналіз підтвердив висновок слухового аналізу, згідно якого переважним типом реалізації сонорної /r/ після короткого [a] у мовленні німців і австрійців є елізія приголосного, у той час як для мовлення швейцарців типовим є 100% збереження консонантних передньоязикових

алофонів [r], [r̥], [r̥̥], [r̥̥̥]. Натомість нескладовий варіант [r̥̥̥̥] відсутній у позиції після короткого [a], що можна пояснити схожістю формантної структури голосного [a] і вокалізованого [ḁ] [116].

З даних табл. 3.9 простежується, що взаємне розміщення F1 і F2 короткого наголошеного [a] перед приголосними алофонами фонем /r/, а також подовженого [a:], утвореного внаслідок їхньої елізії [()̥], фактично відповідає еталонним значенням спектру голосного [a] в мовленні дикторів усіх трьох НВ німецької мови (F1 = 670 Гц, F2 = 1297 Гц для НВН; F1 = 656 Гц, F2 = 1364 Гц – для НВА; F1 = 664 Гц, F2 = 1135 Гц – для НВШ).

Водночас помітним є значний контраст за F2 відтінків короткого [a], реалізованих перед сонорною /r/ німцями й австрійцями, з одного боку, та швейцарцями, з іншого, що наочно ілюструється сонаграмами слова "warten" на рис. 3.18.

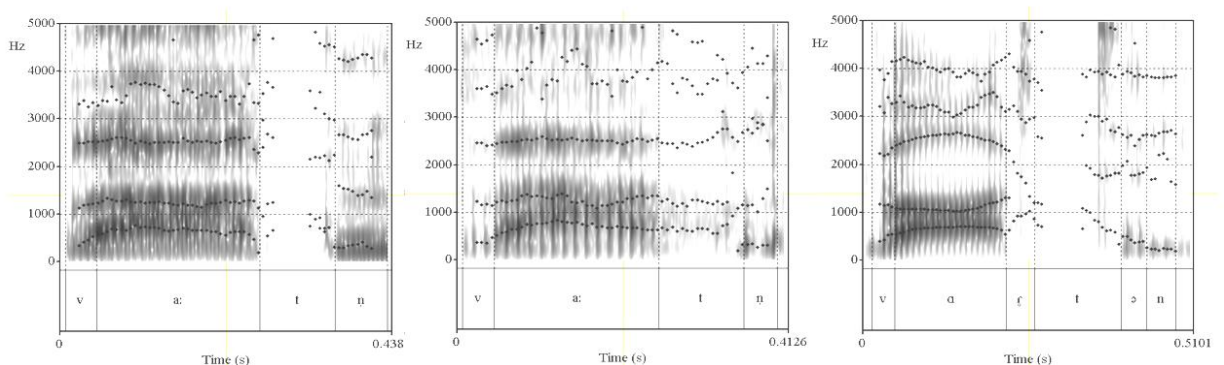


Рис. 3.18 Сонаграми слова "warten" у ПМ диктора К. Г. (НВН – ліворуч), диктора К. Ш. (НВА – у центрі), диктора М. П. (НВШ – праворуч)

Так, значення F2 алофонів короткого [a] у мовленні диктора-німця (F2 = 1229 Гц) і австрійця (F2 = 1251 Гц) істотно перевищують частотні показники другої форманти голосного у мовленні швейцарця (F2=1076 Гц). Наведені дані свідчать про "світлий" ненапружений характер вимовляння голосного [a] носіями німецької мови у Німеччині та Австрії. Проте низькі значення F2 швейцарського короткого [a] вказують на відтягнення язика назад під час артикуляції звука, що визначає його "темний" тембр [a].

Встановлений факт підтверджує стабільність тембрових характеристик голосного [a] перед приголосною /r/ в межах кожного досліджуваного НВ німецької мови, які детерміновані, насамперед, національною специфікою реалізації короткого [a], а не особливостями алофонічної варіативності фонемі /r/.

Голосний [ɛ]. Короткий наголошений голосний середнього підняття [ɛ], реалізований перед приголосними алофонами сонорної /r/ – [ʁ], [ʀ], [ʁ], [r], [r], [r], наближається за формантними показниками F1 і F2 до акустичних параметрів короткого [ɛ] в ізолювано вимовлених словах (F1 = 461 Гц, F2 = 2056 Гц для НВА; F1 = 530 Гц, F2 = 1810 Гц для НВШ). Це доводить стабільність артикуляції голосного в аналізованій позиції.

Вокалізований [ɐ] після короткого [ɛ] в мовленні німців і австрійців спричиняє зміни попереднього голосного за рядом у початковій фазі, що ілюструється зниженням значень другої форманти (до F2 = 1714 Гц для НВН; F2 = 1899 Гц для НВА) порівняно з еталонними (F2 = 1835 Гц для НВН; F2 = 2056 Гц для НВА).

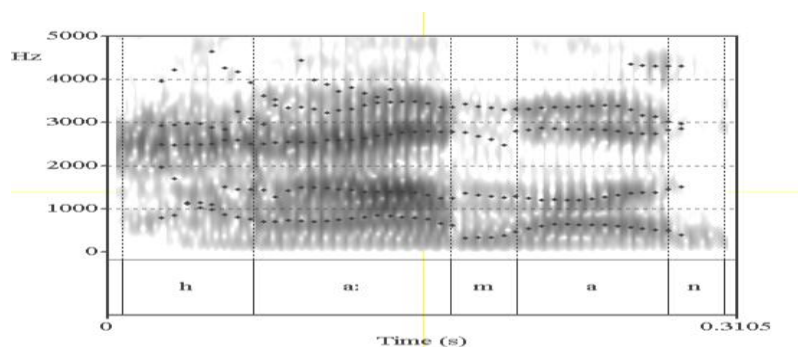


Рис. 3.19 Сонаграма слова "Hermann" у ПМ диктора К. Г. (НВН)

Кінцева стадія артикуляції голосного [ɛ] перед нескладовим [ɐ] відзначається подальшою централізацією показників обох формант, що вказує на більшу відкритість звука у фінальній частині, підтверджує дифтонгоїдний характер його звучання.

Під впливом елізії вокалізованого сегмента, поряд зі збільшенням тривалості короткого [ɛ] → [ɛ:], поширеною є якісна редукція голосного. Так, голосний [ɛ:] просувається за рядом до центру трикутника, що позначається зменшенням частотних показників F2, які складають F2 = 1428 Гц у мовленні німців, F2 = 1587 Гц – в австрійському вимовлянні. Крім того, широкий [ɛ:] істотно знижується в напрямі голосних низького підняття, набуваючи значень F1 = 680 Гц у мовленні німців, F1 = 611 Гц – австрійців, що уможливорює змішування алофонів фонем /ɛ/ та /a/ за підняттям. Зазначене яскраво ілюструється сонаграмою слова "*Hermann*" на рис. 3.19, де на місці фонемного сполучення /ɛr/ реалізується довгий відкритий ненапружений голосний [a:], який визначається значеннями формант F1 = 741 Гц, F2 = 1384 Гц.

Голосний [ɪ]. Спектральні характеристики короткого голосного високого підняття [ɪ] перед увулярним щілинним алофоном [ʁ] фонemi /r/ наближені до еталонних значень спектру короткого [ɪ] у мовленні німців (F1 = 372 Гц, F2 = 1950 Гц) і австрійців (F1 = 325 Гц, F2 = 2147 Гц). Проте позиція перед багатударним вібрантом [r] та одноударним флєпом [r] у мовленні дикторів-швейцарців сприяє втраті голосним [ɪ] дифузності, що знаходить вияв у наближенні частотних показників першої і другої формант порівняно з еталонними (F1 = 333 Гц, F2 = 2126 Гц).

Встановлене явище свідчить про часткову лабіалізацію голосного [ɪ], яка виникає внаслідок регресивної акомодатії перед губними і губно-зубними приголосними [110, с. 92]. Часткова огубленість короткого [ɪ] має місце також перед вокалізованим [ɤ] і його елізією в німецькому й австрійському ПМ, зумовлюючи зниження голосного за ступенем підняття та зміщення артикуляції за рядом до центру трикутника. Зазначене підтверджується

підвищенням показників F1 до 380 – 430 Гц, і зменшенням частот F2 голосного [ɪ] до 1800 – 2057 Гц в аналізованій позиції порівняно з нормативними акустичними параметрами короткого [ɪ].

Голосний [ʊ]. Середні показники F1 і F2 короткого наголошеного голосного заднього ряду [ʊ] перед задньоязиковим щілинним [ʋ] (F1 = 380 Гц, F2 = 850 Гц), а також перед передньоязиковими вібрантами [r], [r] (F1 = 371 Гц, F2 = 840 Гц), не відхиляються істотно від спектральних параметрів голосного в ізольовано прочитаних словах (F1 = 354 Гц, F2 = 794 Гц для НВА; F1 = 369 Гц, F2 = 880 Гц для НВ у Швейцарії), що підтверджує збереження їхніх тембрових характеристик.

Поява нескладового [ɤ] після наголошеного [ʊ], типова для мовлення німців і австрійців, зумовлює зниження попереднього голосного [ʊ] за ступенем підняття в початковій фазі, що прослідковується за підвищенням значень F1 (до 425 – 470 Гц) порівняно з еталонними, на тлі стабільності показників F2 звука (у межах 920 – 1000 Гц). Кінцева стадія вимовляння короткого [ʊ] перед [ɤ] характеризується подальшою централізацією частот обох формант F1 і F2, яка визначає більшу відкритість голосного у кінцевій частині.

Формантна структура подовженого алофона [ʊ:], реалізованого дикторами німецького й австрійського НВ німецької мови перед елідованим [ɤ], відзначається підвищеними показниками F1 (до 420 – 480 Гц), що вказує на зниження голосного за ступенем підняття і часткову втрату огубленості [ʊ:].

Голосний [ɔ]. З даних табл. 3.9 помітно, що спектральні характеристики короткого лабіалізованого голосного заднього ряду [ɔ] перед консонантними відтінками фонемі /r/ переважно відповідають його еталонним акустичним параметрам (F1 = 564 Гц, F2 = 997 Гц для НВН; F1 = 513 Гц, F2 = 837 Гц для НВА;

$F1 = 518$ Гц, $F2 = 956$ Гц для НВШ). Отримані дані вказують на те, що в аналізованій позиції короткий [ɔ] реалізується в межах свого основного алофона в мовленні дикторів усіх трьох НВ німецької мови.

Утворені в результаті елізії приголосної /r/ подовжені [ɔ:] алофони голосного [ɔ], зафіксовані в німецькому й австрійському ПМ, також вирізняються стабільністю диференційних ознак "підняття", "ряд", "лабіалізація", що підтверджується наближенням їхніх частот $F1$ і $F2$ до нормативних значень спектру короткого [ɔ]. Отже, збільшення тривалості голосного [ɔ] не призводить до варіювання його тембрових характеристик: алофон [ɔ:] є довгим відкритим і ненапруженим.

Взаємне розміщення $F1$ і $F2$ наголошеного [ɔ], реалізованого австрійцями перед нескладовим [ɐ] ($F1 = 494$ Гц, $F2 = 1135$ Гц), дозволяє простежити підвищення показників $F2$ у початковій фазі голосного [ɔ], що свідчить про часткову делабіалізацію звука [ɔ:].

Таким чином, підсумовуючи результати акустичного аналізу реалізації *коротких* голосних перед сонорною /r/ в німецькому, австрійському та швейцарському підготовленому мовленні, можна дійти таких висновків:

1) максимальною стабільністю диференційних ознак вирізняються алофони коротких голосних, реалізованих перед приголосними варіантами фонем /r/, темпоральні та спектральні характеристики яких наближені до еталонних;

2) реалізація вокалізованого [ɐ] сприяє подовженню та дифтонгоїдному вимовлянню попередніх коротких голосних (крім [ɪ]), а його елізія призводить до появи довгих широких ненапружених алофонів фонологічно коротких голосних;

3) позиція перед нескладовим [ɐ] чи його елізією викликає зміни тембрових характеристик попередніх коротких голосних, ступінь варіативності яких корелює з їхніми інгерентними властивостями, а саме: найбільш істотних

модифікацій зазнає короткий голосний середнього підняття [ɛ], який централізується за рядом і суттєво знижується у напрямі голосних низького підняття, що уможлиблює змішування алофонів фонем /ɛ/ та /a/ за підняттям. Менш істотні зміни за рядом притаманні реалізації наголошеного [ɔ] перед нескладовим [ʁ], які свідчать про часткову делабіалізацію звука [ɔ].

Короткий лабіалізований голосний [ʊ] виявляє тенденцію до зниження за ступенем підняття й часткової втрати огубленості як перед вокалізованим [ʁ], так і перед його елізією. Натомість голосний переднього ряду [ɪ] частково лабіалізується, редукуючись за ступенем підняття і просуваючись за рядом до центру трикутника.

Голосний низького підняття /a/ визначається стабільністю тембрових характеристик перед алофонами приголосної /r/: короткий [a] набуває "світлого" тембрового відтінку в мовленні німців і австрійців, однак має "темний" тембр [ɑ] унаслідок задньоязикової артикуляції швейцарцями.

Висновки до розділу 3

Аналіз артикуляційних та акустичних характеристик голосних у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців дозволив установити межі алофонічної варіативності голосних фонем та ієрархію їхніх стабільних / варіативних диференційних ознак.

Диференційна ознака "якість" голосних характеризується відносною стабільністю вияву в німецькому національному варіанті німецької мови, охоплюючи протиставлення шести довгих закритих напружених голосних /i:/, /y:/, /e:/, /ø:/, /u:/, /o:/ шести коротким відкритим ненапруженим /ɪ/, /ʏ/, /ɛ/, /œ/, /ʊ/, /ɔ/.

Виняток складають довга /a:/ і коротка /a/, які відзначаються однаковим тембром.

Однак в австрійському і швейцарському національних варіантах німецької мови дистинктивна ознака "якість" реалізується нестабільно, що проявляється у значній варіативності тембральних характеристик коротких голосних /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/, /ɛ/, /ɔ/, які набувають якості закритих напружених алофонів [i], [y], [u], [e], [ɔ] у мовленні австрійців, відтінків [i], [y], [u], [ɔ] – у вимовлянні швейцарців. Цей факт свідчить про послаблення ступеня вияву диференційної ознаки "якість" (тембр) голосних аж до її повної нейтралізації, що має місце при диференціації довгих і коротких фонем /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/, /o:/ – /ɔ/ у швейцарському стандартному мовленні, монофтонгів /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/, /e:/ – /ɛ/, /o:/ – /ɔ/ – у мовленні австрійців. При цьому при розрізненні вказаних пар фонем провідну роль відіграє дистинктивна ознака "тривалість", що зумовлюється впливом на стандартну вимову віденського та цюріхського діалектів, у вокалічних системах яких квантитативна ознака є релевантною.

У наголошеній позиції фонетичного слова довгі та короткі голосні чітко диференціюються за тривалістю в підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців, що підтверджує стабільність вияву диференційної ознаки "тривалість" у всіх трьох національних варіантах німецької мови.

Зміни за підняттям характеризують реалізацію довгого відкритого ненапруженого голосного [ɛ:] в німецькому й австрійському національних варіантах німецької мови, що призводить до його уподібнення за тембром довгому вузькому напруженому [e:] і сприяє злиттю двох самостійних фонем /ɛ:/ та /e:/ в одну фонему /ɛ:/. Проте в мовленні швейцарців аналізований голосний послідовно реалізується як довгий широкий ненапружений [ɛ:], що підтверджує збереження опозиції фонем /e:/ – /ɛ:/ у національному варіанті німецької мови в Швейцарії.

Ослаблення опозиції за підняттям сприяє більш відкритому вимовлянню довгих наголошених голосних [i:], [u:] та більш закритій реалізації довгих [e:], [o:] у підготовленому мовленні носіїв усіх трьох національних варіантів, що уможлиблює часткове змішування алофонів зазначених фонем за ступенем підняття.

Певна варіативність вияву дистинктивної ознаки "ряд" встановлена під час вивчення характеристик голосних низького підняття [a:] – [a], які відзначаються більш "світлим" переднім тембральним відтінком у мовленні австрійців порівняно з голосними [a:] – [a] німецького національного варіанта, які вирізняються центральним характером вимовляння. Разом з тим зафіксовані у мовленні освічених швейцарців варіанти довгого [a:] і короткого [a] набувають "темного" тембру, що підтверджує їхню належність до голосних заднього ряду.

Диференційна ознака "лабіалізація" довгих голосних /y:/, /u:/, /ø:/, /o:/ характеризується певною варіативністю вияву в підготовленому мовленні німців і австрійців, де поряд з основними алофонами [y:], [u:], [ø:], [o:] встановлені частково делабіалізовані варіанти [y:], [u:], [ø:], [o:] аналізованих фонем. Однак у мовленні дикторів-швейцарців голосні [y:], [u:], [ø:], [o:] максимально стабільно реалізують диференційні ознаки "підняття", "ряд", "лабіалізація".

Дослідження характеристик голосних перед приголосною /r/ показує, що максимальною стабільністю вияву диференційних ознак визначаються алофони коротких і довгих голосних перед консонантними алофонами фонем /r/. Вокалізований [ɐ] зумовлює дифтонгоїдний характер звучання всіх довгих голосних (крім [a:]) у мовленні німців і австрійців. Установлений факт надає підстави, услід за О.І. Стеріополо, розглядати цей процес як тенденцію до появи в майбутньому як у німецькому, так і в австрійському НВ німецької мови нових фонем – низхідних дифтонгів [i:ɐ], [y:ɐ], [e:ɐ], [ɛ:ɐ], [u:ɐ], [o:ɐ].

Реалізація вокалізованого [ɐ], а також його елізія сприяють збільшенню тривалості попередніх коротких голосних, що призводить до появи довгих широких ненапружених алофонів [a:], [ɔ:], [u:], [ɛ:] фонологічно коротких голосних /a/, /ɔ/, /u/, /ɛ/. Позиція перед нескладовим [ɐ] чи його елізією викликає зміни тембрових характеристик голосних, ступінь варіативності яких корелює з їхніми інгерентними властивостями. Найбільш істотних модифікацій зазнають голосні середнього ступеня підняття – довгі [e:], [ɛ:], [o:] редукуються за підняттям і рядом; короткий [ɛ] централізується за рядом і суттєво знижується у напрямі голосних низького підняття, що уможливорює змішування алофонів фонем /ɛ/ та /a/ за підняттям.

Таким чином, у німецькому національному варіанті німецької мови розрізнення голосних за якістю (тембром) та рядом є більш константним (окрім фонем /a:/ – /a/) порівняно з дистинктивними ознаками голосних "підняття" і "ступінь лабіалізації", які характеризуються значною варіативністю вияву навіть у сильній позиції. Диференційна ознака "ряд" визначається максимальною стабільністю вияву в австрійському національному варіанті на тлі певного ослаблення опозиції голосних за тембральним забарвленням, ступенем підняття й участю губ. У підготовленому мовленні швейцарців найбільш стабільно реалізуються розрізнявальні ознаки голосних "лабіалізація" та "ряд", у той час як протиставлення голосних за якістю (тембром) і ступенем підняття може частково нейтралізуватися.

Викладені особливості реалізації диференційних ознак голосних зумовлені, головним чином, історичними факторами розвитку системи фонем німецької мови в її національних варіантах, а також впливом специфіки фонологічних протиставлень віденського і цюрихського діалектів.

Основні положення цього розділу відображено у чотирьох одноосібних публікаціях автора [96; 99; 100; 194] та в одній статті, написаній у співавторстві [114].

РОЗДІЛ 4

МОДИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПРИГОЛОСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

4.1 Модифікаційні процеси зімкнених фонем

4.1.1 Модифікація дзвінких ненапружених зімкнених /b/, /d/, /g/. Дослідження фонетичних характеристик ненапружених зімкнених фонем /b/, /d/, /g/ у наголошеній позиції ФС, а також ненаголошених складах дозволяє встановити спільні закономірності модифікацій, представлених спірантизацією та оглушенням їхніх алофонів у мовленні дикторів усіх трьох НВ німецької мови.

Табл. 4.1 містить відомості щодо алофонічної варіативності проривних /b/, /d/, /g/ в абсолютному початку фонетичного слова після паузи перед голосним, у передвокальній позиції після глухих шумних і сонорних приголосних, а також в інтервокальній позиції. Як впливає з табличних даних, ступінь прояву спірантизації та оглушення варіантів фонем /b/, /d/, /g/ корелює з позиційно-комбінаторними умовами їхньої реалізації.

Суть спірантизації складає ослаблення зімкненого елемента приголосного, типове, головним чином, для дзвінких проривних, які характеризуються більш слабким зімкненням порівняно з глухими шумними [123, с. 81].

У ПМ носіїв усіх трьох НВ німецької мови алофони білабіальної /b/ та велярної /g/ зазнають інтенсивної спірантизації, яка призводить до повної втрати ними зімкненого елемента, внаслідок чого на місці проривних [b], [g] можлива поява щілинних звуків [v], [ʏ]. Натомість для відтінків альвеолярної /d/ характерне більш напружене зімкнення, тому передньоязиковий [d] переважно не модифікується повністю у щілинний, а послаблюється до зниженого

алофона [ɖ], близького за звучанням до одноударного вібранта [ɾ]. Зазначена особливість реалізації приголосного [d] підтверджується також експериментальними даними інших дослідників [88, с. 137; 123, с. 83; 169, с. 20].

Таблиця 4.1

Реалізація дзвінких ненапружених зімкнених фонем /b/, /d/, /g/ у мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція	АП перед голосними	передвокальна після приголосних		інтервокальна
		Алофони		глухих шумних	сонорних	
1	2	3	4	5	6	7
/b/	НВН	b	–	–	87,2	62,9
		ɸ	100	100	12,8	2,9
		v	–	–	–	34,2
	НВА	b	–	6,7	73,7	63,7
		ɸ	100	93,3	26,3	10,9
		v	–	–	–	25,4
	НВШ	b	–	–	78,6	48,4
		ɸ	100	100	21,4	25,8
		v	–	–	–	25,8
/d/	НВН	d	5,9	–	96,2	70,7
		ɖ	94,1	95,7	3,8	3,6
		ɗ	–	–	–	25,7
		()	–	4,3	–	–
	НВА	d	–	4,8	89,7	75,4
		ɖ	100	95,2	6,9	7,7
		ɗ	–	–	–	16,9
		()	–	–	3,4	–
	НВШ	d	5	–	76,7	68,2
		ɖ	95	96,9	23,3	18,2

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7
/d/	НВШ	ɖ	–	–	–	13,6
		()	–	3,1	–	–
/g/	НВН	g	–	–	100	69,4
		g̃	100	100	–	5,5
		ɣ	–	–	–	25,1
	НВА	g	–	–	85,7	72,2
		g̃	100	100	14,3	2,8
		ɣ	–	–	–	22,2
		ɣ̃	–	–	–	2,8
	НВШ	g	–	–	78,3	57,9
		g̃	100	100	21,7	13,2
		ɣ	–	–	–	23,7
		ɣ̃	–	–	–	5,2

Вживання спірантів на місці зімкнених [b], [d], [g] спостерігається в інтервокальній позиції приголосних унаслідок їхнього уподібнення до оточуючих голосних, насамперед, у високочастотних синсемантичних словах, а також ненаголошених складах повнозначних слів: *a[vɐ] wir sind ganz braun geworden, ich ha[v]e nämlich einmal ge'träumt, ich 'glau[v]e, wie[dɐ] zu Hause, 'all[ɐ]dings, o[dɐ] 'Himbeere, hat dir doch 'imm[v] [ɣ]eschmeckt.*

Спірантизоване вимовляння алофонів білабіальної /b/ та альвеолярної /d/ більш поширене у мовленні дикторів німецького НВ (/b/ – 34,2%; /d/ – 25,7%) порівняно з мовленням австрійців (/b/ – 25,4%; /d/ – 16,9%) і швейцарців (/b/ – 25,8%; /d/ – 13,6%), що, очевидно, зумовлюється впливом нижньонімецьких діалектів.

Проте спірантизація алофонів задньоязикової /g/ з'являється у мовленні дикторів досліджуваних НВ фактично з однаковою частотою: 25,1% – у вимовлянні німців, 25% – австрійців, 28,9% – швейцарців.

Поряд із дзвінким фрикативним [ɣ], на місці задньоязикової /g/ зустрічається оглушений щілинний [ɣ̥], який складає незначний відсоток реалізацій приголосної австрійцями (2,8%) та швейцарцями (5,2%).

Описані вище модифікації підтверджуються даними аналізу сонаграм, зокрема ФС *"zu bellen"* та слова *"aber"*, наведених на рис. 4.1.

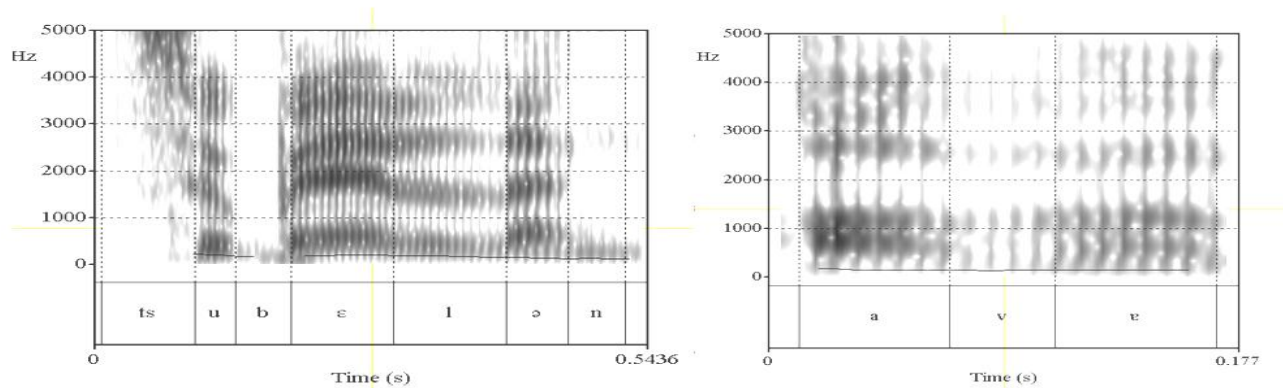


Рис. 4.1 Сонаграми ФС *"zu bellen"* (ліворуч) та слова *"aber"* (праворуч) у ПМ диктора Ф. А.-Ф. (НВН)

Сонаграма ліворуч відображає нормативну реалізацію фонемі /b/ у позиції між двома голосними як дзвінкого зімкненого алофона [b], акустична картина якого складається з двох частин: під час дзвінкого зімкнення в області низьких частот реєструється основний тон голосу, на який під час вибухової фази накладаються складові імпульсного шуму. Спірантизований приголосний, представлений на сонаграмі праворуч, характеризується появою шумових складових на ділянці, яка відповідає інтервалу зімкнення, що призводить до певної розмитості спектру звука. Наявність ЧОТ, а також відсутність фази прориву свідчать про вимовляння білабіальної /b/ як дзвінкого лабіодентального щілинного [v].

Дослідження реалізації фонем /b/, /d/, /g/ з позиції вияву дзвінкості у німецькому, австрійському та швейцарському ПМ дозволило встановити певні відхилення від літературних даних і відомостей орфоепічних джерел, відповідно до яких проривні /b/, /d/, /g/ вимовляються в усіх фонетичних

позиціях як глухі ненапружені [b̥], [d̥], [g̥] у мовленні австрійців та набувають поряд із дзвінками алофонами [b], [d], [g] глухих слабких відтінків [b̥], [d̥], [g̥] у мовленні швейцарців (див. п. 1.4.2 – 1.4.3).

Аналіз експериментального матеріалу показав, що в усіх трьох НВ німецької мови майже 100% глухе вимовляння алофонів ненапружених /b/, /d/, /g/ як [b̥], [d̥], [g̥] має місце лише у початковій позиції ФС після паузи через інертність голосових зв'язок, а також після глухих шумних приголосних унаслідок прогресивної асиміляції за глухістю, наприклад: [b̥]is _ man _ alles _ er zähl_t _ hat, [d̥]as _ ver'spreche _ ich, [g̥]ibt _ es _ nicht _ einmal _ Witze, auf _ [d̥]as _ [g̥]ute _ Schwarz[b̥]rot.

Однак між голосними та в оточенні сонорних спостерігається переважання дзвінких реалізацій приголосних /b/, /d/, /g/ над глухими. Зокрема, у зазначених позиціях відсоток дзвінких алофонів білабіальної /b/ варіює в межах 87,2 – 97,1% у мовленні німців, 73,7 – 89,1% – у вимовлянні австрійців, 74,2 – 78,6% – у мовленні швейцарців. Частка дзвінких відтінків альвеолярної /d/ коливається в межах 96,2 – 96,4% для НВ у Німеччині, 89,6 – 92,3% – НВ в Австрії, 76,7 – 81,8% – НВ у Швейцарії. Частота появи дзвінких варіантів велярної /g/ є також максимальною відносно глухих і сягає 94,5% – 100% для дикторів-німців, 85,7 – 94,4% – австрійців, 78,3 – 81,6% – швейцарців.

Отримані дані дають змогу встановити, що мовлення носіїв швейцарського НВ відзначається найвищим ступенем оглушення алофонів ненапружених фонем /b/, /d/, /g/ в інтервокальній позиції, а також між голосними і сонорними порівняно з двома іншими групами інформантів. Так, коефіцієнт глухого ненапруженого алофона [b̥] губно-губної /b/ складає в аналізованих позиціях у мовленні швейцарців 21,4 – 25,8%, варіанта [d̥]

передньоязикової /d/ дорівнює 18,2 – 23,3%, алофонів [ḡ]/[ḡ̃] задньоязикової /g/ становить 18,4 – 21,7%.

Наведений факт можна пояснити впливом цюріхського діалекту, у фонологічній системі якого відсутні дзвінки проривні /b/, /d/, /g/, а клас зімкнених фонем представлений парами глухих гоморганних шумних /b/ – /p/, /d/ – /t/, /ḡ/ – /k/, протиставлених виключно на основі напруженості та аспірованості [146, с. 244]. Відтак, диференційна ознака "участь голосу" не є релевантною у системі приголосних діалекту, що може зумовлювати високий ступінь втрати дзвінкості алофонами зімкнених фонем у швейцарському НВ німецької мови.

За частотою появи оглушених слабких алофонів [b̥] (10,9 – 26,3%), [d̥] (6,9 – 7,7%), [ḡ̃] (5,6 – 14,3%) фонем /b/, /d/, /g/ на місці нормативних дзвінких [b], [d], [g] ПМ австрійців займає проміжне становище між наведеними вище показниками швейцарського НВ та мовленням німців, де відсоток глухих ненапружених алофонів є найнижчим і становить для білабіального [b̥] – 2,9 – 12,8%, альвеолярного [d̥] – 3,6 – 3,8%, велярного [ḡ̃] – 5,5%. Отже, мовлення дикторів німецького НВ характеризується відносною стабільністю вияву диференційної ознаки "участь голосу" алофонами ненапружених зімкнених фонем /b/, /d/, /g/.

4.1.2 Модифікація глухих напружених зімкнених /p/, /t/, /k/. Вивчення алофонічної варіативності глухих напружених зімкнених фонем /p/, /t/, /k/ у наголошеній позиції ФС підготовленого мовлення німців, австрійців і швейцарців дозволило встановити ступінь вияву аспірації, а також таких модифікаційних явищ, як одзвінчення, спірантизація та елізія їхніх варіантів у різних позиційно-комбінаторних умовах, що відображено в табл. 4.2.

Реалізація глухих напружених зімкнених фонем /p/, /t/, /k/ у мовленні носіїв
НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція Алофони	АП перед голосними	передвокальна після приголосних		інтервокальна	поствокальна перед приголосними	АК
				глухих шумних	сонорних			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
/p/	НВН	p ^h	100	–	88,5	100	–	90,4
		p	–	100	11,5	–	77,1	9,6
		p ^ʀ	–	–	–	–	11,1	–
		p ⁿ	–	–	–	–	4	–
		b̥	–	–	–	–	7,8	–
	НВА	p ^h	52,8	–	45,8	43,4	–	46,5
		p	47,2	100	54,2	56,6	80,2	53,5
		p ^ʀ	–	–	–	–	10	–
		p ⁿ	–	–	–	–	3,8	–
		b̥	–	–	–	–	6	–
	НВШ	p ^h	93,5	–	86,3	100	–	82
		p	6,5	100	13,7	–	79,7	18
		p ^ʀ	–	–	–	–	11,1	–
		p ⁿ	–	–	–	–	4	–
		b̥	–	–	–	–	5,2	–
/t/	НВН	t ^h	100	12,7	95,5	100	–	100
		t	–	87,3	4,5	–	37,8	–
		t ^ʀ	–	–	–	–	4,2	–
		t ⁿ	–	–	–	–	11,1	–
		d̥	–	–	–	–	18	–
		()	–	–	–	–	28,9	–
	НВА	t ^h	72,4	8,8	68,5	75	–	75,6
		t	27,6	91,2	31,5	25	52,2	24,4

Продовження табл. 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
/t/	НВА	t ^r	–	–	–	–	5,2	–
		t ⁿ	–	–	–	–	6,9	–
		ḡ	–	–	–	–	14,5	–
		()	–	–	–	–	21,2	–
	НВШ	t ^h	96	10,3	90	87,5	–	88,9
		t	4	89,7	10	12,5	45,5	11,1
		t ^r	–	–	–	–	4,6	–
		t ⁿ	–	–	–	–	11,8	–
		ḡ	–	–	–	–	12,8	–
		()	–	–	–	–	25,3	–
/k/	НВН	k ^h	100	15,6	100	100	–	100
		k	–	84,4	–	–	71,7	–
		k ^r	–	–	–	–	8,3	–
		k ⁿ	–	–	–	–	4,2	–
		ḡ	–	–	–	–	8,3	–
		()	–	–	–	–	7,5	–
	НВА	k ^h	100	10,5	100	92,3	–	90,5
		k	–	89,5	–	7,7	71,7	9,5
		k ^r	–	–	–	–	6,9	–
		k ⁿ	–	–	–	–	4	–
		ḡ	–	–	–	–	4,8	–
		ç	–	–	–	–	2	–
		ʎ	–	–	–	–	2,3	–
		()	–	–	–	–	8,3	–
	НВШ	k ^h	100	13,4	100	100	–	100
		k	–	86,6	–	–	75	–
		k ^r	–	–	–	–	7,2	–
		k ⁿ	–	–	–	–	3,5	–
		ḡ	–	–	–	–	4,2	–
		ç	–	–	–	–	2,5	–
		()	–	–	–	–	7,6	–

Аналіз характеристик напружених фонем /p/, /t/, /k/ підтверджує залежність інтенсивності аспірації глухих зімкнених від звукового оточення, що відзначається у фонетичній літературі [8, с. 114; 123, с. 89; 159, с. 156; 167, с. 19]. Відповідно до отриманих результатів, обмеження аспірації приголосних [p], [t], [k] аж до її цілковитої відсутності має місце у передвокальній позиції після глухих шумних приголосних, насамперед, апікальних щілинних /s/, /ʃ/, наприклад: *['sp]äter _ vielleicht, das _ ['p]ublikum, sehr _ ['sp]ortlich, zwei _ ['ʃt]ündchen, das _ ['k]annst _ du _ doch*. Як впливає з табличних даних, у мовленні носіїв усіх трьох НВ аналізована позиція характеризується 100% появою неаспірованого алофона [p] білабіальної /p/, переважанням непридихових відтінків [t] (87,3% для НВН; 91,2% – НВА; 89,7% – НВШ) і [k] (84,4% – НВН; 89,5% – НВА; 86,6% – НВШ) дентальної /t/ і велярної /k/ фонем.

Повна втрата аспірації варіантами зімкнених /p/, /t/, /k/ зафіксована також у поствокальній позиції перед наступним приголосним – щілинним, проривним чи сонорним, наприклад: *einfach _ 'nich[ts] _ tun, er _ 'ha[t] _ [ʃ]on, völlig _ per'ple[ks], ein _ 'Al[pt]raum, ge'nü[kʰ] _ es _ nicht, keine _ 'Lus[t] _ gehabt*. У сполученні з наступним зімкненим подальше послаблення артикуляції алофонів фонем /p/, /t/, /k/ призводить до втрати ними вибухової фази й реалізації імплзивних відтінків [p[̣]], [t[̣]], [k[̣]], коефіцієнт яких варіює в межах 4,2% – 11,1%: *'gi[p[̣]ʰ] _ es, 'blei[p[̣]ʰ] _ er, können _ Sie _ 'mi[t[̣] k[̣]]ommen, ge'sa[k[̣]ʰ]*.

Перед ліквідною /l/ спостерігається не лише непридихове вимовляння варіантів [p], [t], [k], але й можливе часткове оглушення наступного латерального до [l]: *Lie[p[̣]l]ing, 'schre[k[̣]l]ich, sie _ will _ 'we[k[̣]l]aufen*. У препозиції з сонорними /m/, /n/, /ŋ/ зникнення придиху може супроводжуватись фаукальним розімкненням алофонів [p[̣]], [t[̣]], [k[̣]], які складають незначний

відсоток уживання (у межах 3,5% – 11,8%) в усіх трьох НВ, наприклад: *die* [p^h], *in* [t^h], *alle* [k^h], *zu* [t^h].

Враховуючи описані вище комбінаторні умови, в яких спостерігається обмеження аспірації, доцільно розглянути ступінь вияву придиху зімкнених /p/, /t/, /k/ у позиціях, що сприяють реалізації напружених аспірованих алофонів [p^h], [t^h], [k^h], а саме: передвокальній позиції абсолютного початку ФС і після сонорних, інтервокальній позиції перед наголошеним голосним, а також абсолютному кінці ФС після наголошеного голосного.

Відображені в табл. 4.2 дані дозволяють констатувати, що в зазначених позиціях мовлення німців і швейцарців визначається високим відсотком придихових відтінків [p^h] губно-губної /p/ (88,5% – 100% у НВН; 82% – 100% у НВШ) та [t^h] передньоязикової /t/ фонем (95,5% – 100% у НВН; 87,5% – 100% у НВШ), приміром: *['p^h]etra, und gehen ka['p^h]utt, macht eine ['p^h]ause, sie beko[m] ['p^h]anik, ho[p^h], ['t^h]ennislehrer, den ganzen ['t^h]ag, in die Disko ['t^h]ek "Ti" ['t^h]anik" gegangen, alles schön und "gu[t^h]*. Натомість мовлення дикторів-австрійців характеризується дещо зниженою частотою появи аспірованих алофонів аналізованих фонем, яка дорівнює для білабіального [p^h] від 43,3% до 52,8% та становить для дентального варіанта [t^h] 68,5% – 75,6%.

Проте велярна фонема /k/ відзначається максимальним виявом аспірації, що властиво всім досліджуваним НВ німецької мови: придиховий алофон [k^h] з'являється у 100% випадків у мовленні німців і швейцарців, сягає 90,5% – 100% реалізацій у вимовлянні австрійців, наприклад: *['k^h]affee u[n] ['k^h]uchen, auf meinen ['k^h]opf, ein einfaches Lo ['k^h]al, leise Mu 'si[k^h]*.

Представлені дані аудитивного аналізу об'єктивно підтверджуються результатами аналізу сонаграм, зокрема відображеного на рис. 4.2 ФС *"wie peinlich"* у вимовлянні дикторів трьох НВ німецької мови.

Сонаграми ліворуч та праворуч унаочнюють реалізацію білабіальної фонемі /p/ в інтервокальній позиції як аспірованого напруженого алофона [p^h],

в акустичній картині якого вслід за фазою розімкнення приголосного локалізуються високочастотні неперіодичні коливання тривалістю 164 мс у ПМ німця, 206 мс – у мовленні швейцарця. Натомість представлений у центрі спектральний зріз непридихового відтінку [p] в мовленні австрійця вирізняється відсутністю аспіративного шуму, оскільки безпосередньо після вибухової фази зімкненого [p] реалізується дифтонг [ae].

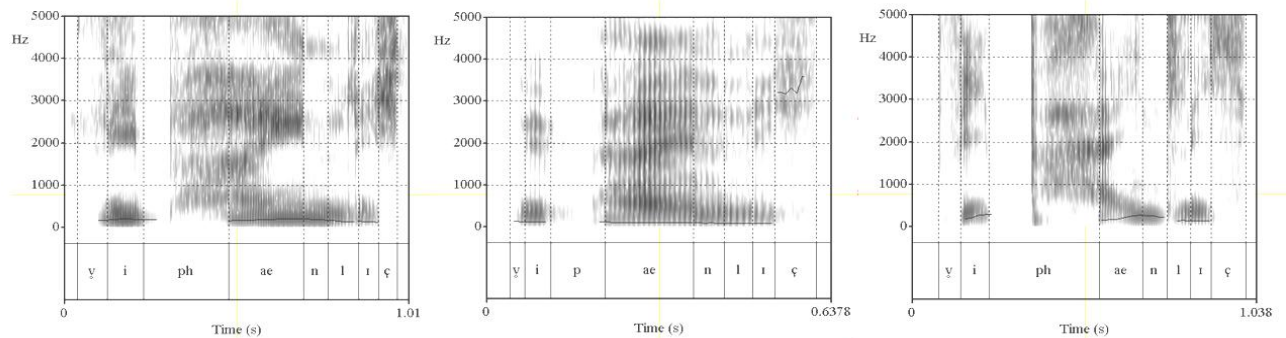


Рис. 4.2 Сонаграми ФС "wie₁peinlich" у ПМ диктора К. Г. (НВН – ліворуч), диктора К. Ш. (НВА – у центрі) та диктора М. П. (НВШ – праворуч)

Аналіз фонетичних характеристик напружених зімкнених /p/, /t/, /k/ фонем показує, що найширший діапазон модифікацій спостерігається наприкінці складу в позиції між голосним і сонорним чи шумним приголосним, де не лише зникає аспірація, але й відбувається одзвінчення, а також можливі спірантизація та елізія їхніх алофонів.

В усіх досліджуваних НВ німецької мови процес одзвінчення найбільшою мірою притаманний алофонам дентальної фонемі /t/, яка послаблюється до ненапруженого відтінку [d̥] у 18% випадків у мовленні німців, 14,5% – в австрійському вимовлянні, 12,8% – у мовленні швейцарців, наприклад: *'sieh[d̥]_[h]erbert, abso'lu[d̥]_nicht_zufrieden, und_'geh[d̥]_langsam.* Одзвінчення варіантів проривних /p/, /k/ до ненапружених [b̥], [g̥] виявляється менш інтенсивно: частота появи алофонів [b̥] і [g̥] складає 7,8% та 8,3%

відповідно для німецького НВ, 6% і 4,8% – для НВА, 5,2% та 4,2% – НВШ: *hat_sich_die_Li[b̥m]_angemalt, 'Lie[b̥]ling, und_da_'sa[g̊]t_Hermann.*

Ослаблення зімкненого елемента глухих проривних, що призводить до їхньої спірантизації, виступає обмеженим явищем у наголошеній позиції ФС. Уживання палатального щілинного [ç] (2% для НВА; 2,5% для НВШ) на місці зімкненої /k/ становить специфічну рису вимовляння австрійцями і швейцарцями слова "sechs": *so_um_'se[ç]s_Uhr.* Водночас у мовленні австрійців встановлені поодинокі випадки спірантизації алофонів велярної /k/ до фрикативного [ç] (2,3%), наприклад, *er_ist_heute_schon_den_ganzen_Ta[ç]_so_unruhig.*

У препозиції з наступним приголосним, особливо проривним, спостерігається випадіння алофонів зімкнених фонем, яке є найбільш типовим для передньоязикової фонемі /t/. У мовленні представників усіх трьох НВ дентальна /t/ визначається високим відсотком елідованих алофонів (28,9% у НВН, 21,2% – у НВА, 25,3% – у НВШ), наприклад: *keine_'Lus(t)_gehabt, zwei_'Stün(t)chen, es_ist_'nich(t)_nur_die_Torte.* Менш інтенсивний вияв елізії притаманний реалізації задньоязикової /k/ (7,5% для НВН; 8,3% для НВА; 7,6% для НВШ): *ist_'kran(k)_geworden, 'den(k)t_Waldemar.*

Отже, з-поміж напружених зімкнених фонем алофони дентальної /t/ виявляють найвищий ступінь одзвінчення та елізії, що можна пояснити, услід за С.І. Гусевою, високою частотою вживання цієї приголосної у мовленні, внаслідок чого аналізована зімкнена визначається меншою інформативністю та більшою мірою зазнає послаблення і випадіння [123, с. 90].

Таким чином, дослідження реалізації зімкнених /p/, /t/, /k/ дозволяє встановити відносну стабільність вияву аспірації алофонами аналізованих фонем у ПМ дикторів-німців і швейцарців, у той час як мовлення австрійців характеризується дещо зниженим відсотком уживання придихових відтінків фонем /p/, /t/. Встановлені модифікації, представлені спірантизацією,

одзвінченням і випадінням алофонів приголосних /p/, /t/, /k/, свідчать про певну варіативність вияву диференційних ознак "спосіб творення" та "участь голосових зв'язок" напружених зімкнених фонем.

4.2 Модифікаційні процеси щілинних фонем

4.2.1 Модифікація дзвінких ненапружених щілинних фонем /v/, /z/. Слуховий та акустичний види аналізу реалізації лабіодентальної /v/ і дентальної /z/ ненапружених щілинних фонем у наголошеній позиції ФС показали, що основною модифікацією, якої зазнають алофони фрикативних /v/, /z/ у ПМ носіїв трьох НВ німецької мови, є втрата дзвінкості, яка може бути як частковою, так і повною. Однак оскільки у системі фонетичної транскрипції МФА ці відтінки не розмежовуються, в пропонованому дослідженні частково оглушені ненапружені алофони позначено як [v̥], [z̥], а повністю оглушені ненапружені варіанти – [v̥^f], [z̥^s].

Лабіодентальна ненапружена щілинна фонема /v/. Дані табл. 4.3 відображають розподіл алофонів щілинної /v/ в абсолютному початку ФС після паузи перед голосним, у передвокальній позиції після глухих шумних і сонорних приголосних, а також в інтервокальній позиції.

Аналіз табличних даних дозволяє встановити певну залежність вияву дзвінкості алофонами фонемі /v/ від позиційно-комбінаторних чинників, що типово для підготовленого мовлення носіїв усіх трьох НВ німецької мови.

Так, частка дзвінкого ненапруженого алофона [v] є максимальною у позиції після сонорного приголосного перед голосним та між голосними у мовленні німців (95,7% та 100% відповідно), австрійців (100% та 93,5%) і швейцарців (100% і 86,7%). Разом з тим у зазначених позиціях можлива поява повністю глухого ненапруженого відтінку [v̥^f], який складає 6,5% для австрійського НВ, 4,3% – для НВ у Німеччині та 13,3% – для НВ німецької

мови у Швейцарії, наприклад: *an* _ˌ*d[ə]* _ˌ*ʔ[ʏ]**land*, *gehen* _ˌ*ʔ[ʏ]**ieder*, *das* _ˌ*neue* _ˌ*ʔ[ʏ]**ohnmobil*, *wie* _ˌ*ʔ[ʏ]**ar* _ˌ*es*, *w[a]* _ˌ*ʔ[ʏ]**underbar*.

Таблиця 4.3

Реалізація щілинної фонemi /v/ у мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція Алофони	АП перед голосними	передвокальна після приголосних		інтервокальна
				глухих шумних	сонорних	
/v/	НВН	v	62,5	10,5	95,7	100
		v̥	8,3	21,1	–	–
		v̥ ^f	29,2	68,4	4,3	–
	НВА	v	74	25	100	93,5
		v̥	–	15	–	–
		v̥ ^f	26	60	–	6,5
	НВШ	v	60	21,8	100	86,7
		v̥	–	–	–	–
		v̥ ^f	40	78,2	–	13,3

Виявлена модифікація об'єктивно підтверджується даними сонаграм слова "*braver*", представлених на рис. 4.3.

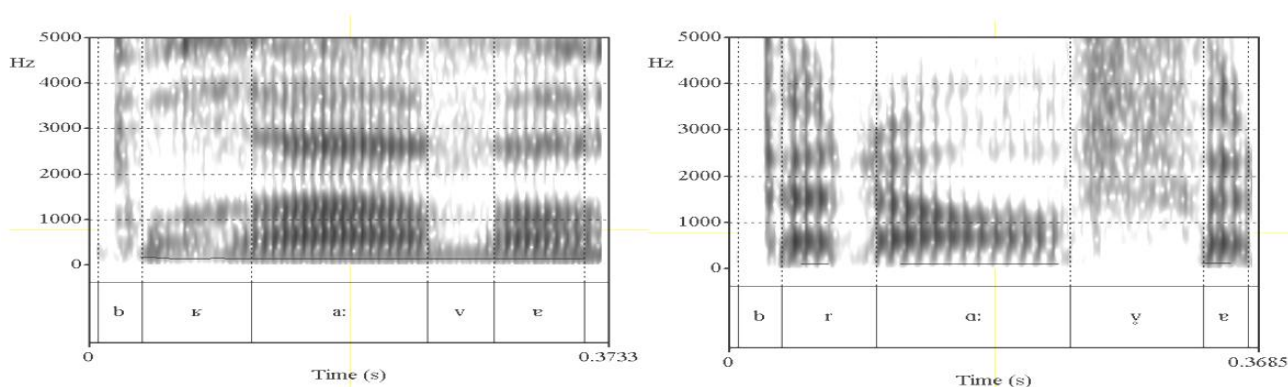


Рис. 4.3 Сонаграми слова "*braver*" у ПМ диктора К. Г. (НВН – ліворуч) та диктора З. В. (НВШ – праворуч)

Сонаграма ліворуч відображає нормативну реалізацію лабіодентальної /v/ у слові *"braver"* як дзвінкого ненапруженого алофона [v], акустична картина якого містить період основного тону, ускладнений шумовими складовими, які рівномірно розподілені по всьому спектру приголосного. Повністю оглушений варіант [v^f] губно-зубної /v/, унаочнений на сонаграмі праворуч, визначається відсутністю ЧОТ на всій ділянці спектру, а також певним посиленням інтенсивності фрикативного шуму, що вказує на глухий характер вимовляння консонантного сегмента.

У позиції абсолютного початку ФС після паузи спостерігається збільшення коефіцієнта вживання оглушених варіантів, головним чином, повністю оглушеного відтінку [v^f] приголосної /v/, на який припадає 29,2% у мовленні німців, 26% – в австрійському вимовлянні, та 40% – у мовленні швейцарців.

Максимальна втрата дзвінкості алофонами фонемі /v/ має місце внаслідок прогресивної асиміляції за глухістю після глухих шумних приголосних, де загальна частка оглушених відтінків сягає 89,5% у мовленні німців, 75% – австрійців, 78,2% – швейцарців, приміром: *'z[y]ei 'Stündchen, nicht [y]ahr, findet [y]aldemar, 'Sch[y]arzbrot, denkt [y]aldemar, aber ich [y]arne euch, muss ich [y]arten, ich [y]eiß.*

Таким чином, ненапружена лабіодентальна фонема /v/ характеризується певною варіативністю вияву диференційної ознаки "участь голосу" у підготовленому мовленні носіїв усіх трьох досліджуваних НВ німецької мови. При цьому ступінь модифікації алофонів щілинної /v/ значною мірою залежить від позиційно-комбінаторних умов її реалізації: позиції абсолютного початку фонетичного слова та після глухих шумних приголосних сприяють найвищому ступеню оглушення варіантів губно-зубної /v/.

Дентальна ненапружена щілинна фонема /z/. Табл. 4.4 містить дані щодо дистрибуції алофонів щілинної /z/ в абсолютному початку ФС після паузи

перед голосним, у передвокальній позиції після глухих шумних і сонорних приголосних, а також в інтервокальній позиції.

Таблиця 4.4

Реалізація щілинної фонемі /z/ у мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція Алофони	АП перед голосними	передвокальна після приголосних		інтервокальна
				глухих шумних	сонорних	
/z/	НВН	z	33,3	5,5	93,3	79,2
		z̥	6,7	5,6	–	1,9
		z̥ ^s	60	76,7	6,7	18,9
		s	–	12,2	–	–
	НВА	z	–	–	12,9	31,5
		z̥	–	–	6,5	8,1
		z̥ ^s	100	85,7	80,6	60,4
		s	–	14,3	–	–
	НВШ	z	–	–	9,4	14,7
		z̥	–	–	3,1	2
		z̥ ^s	100	83,9	87,5	83,3
		s	–	16,1	–	–

Згідно з табличними даними, найвищий відсоток дзвінких реалізацій [z] дентальної /z/ притаманний мовленню дикторів німецького НВ (93,3% перед голосними після сонорних, 79,2% – в інтервокальній позиції). Проте навіть у вимові представників півночі Німеччини диференційна ознака "участь голосу" щілинної /z/ виявляється нестабільно, що підтверджується значною часткою повністю оглушеного слабкого відтінку [z̥^s], встановленого у позиції між голосними (18,9%), в якій нормативно передбачено дзвінке ненапружене

вимовляння алофонів фрикативної /z/ [210, с. 81], наприклад: *sowie* [z̥]o, *ihr* Fri [z̥]eur, *zu* Hau [z̥]e, *und* bö [z̥]e, *macht* eine Pau [z̥]e.

Позиція абсолютного початку ФС після паузи перед голосним характеризується істотним збільшенням коефіцієнта частково [z̥] (6,7%) і повністю оглушеного [z̥^s] (60%) алофонів, у той час як на дзвінкий ненапружений варіант [z] припадає лише 33,3% реалізацій, приміром: [z̥]o geht das, [z̥]ieh mal, [z̥]agen alle.

Втрата дзвінкості алофонами передньоязикової зубної /z/ відбувається найбільш інтенсивно (94,5%) в результаті прогресивної асиміляції за глухістю до глухих шумних приголосних у передвокальній позиції, де повністю оглушений ненапружений варіант [z̥^s] вимовляється німцями у 76,7% випадків, а дзвінкий ненапружений [z] складає найнижчий відсоток уживання – 5,5%. Унаслідок уподібнення до попередніх напружених щілинних поряд з оглушенням має місце посилення алофонів фонемі /z/ до повністю глухого напруженого відтінку [s], частота появи якого становить 12,2%, наприклад: *es* [s]ind, *ach* [s]o, *auf* [s]ie, *wenn* es [s]ein muss.

Отже, розгляд алофонічного варіювання фонемі /z/ у мовленні носіїв німецького НВ дозволяє встановити, що в інтервокальній позиції та в оточенні сонорних приголосних превалює дзвінкий ненапружений алофон [z], у той час як позиція абсолютного початку ФС, а також після глухих шумних приголосних відзначається переважанням повністю оглушеного ненапруженого відтінку [z̥^s]. Отримані дані свідчать про те, що втрата дзвінкості алофонами дентальної /z/ у ПМ дикторів-німців значною мірою зумовлюється впливом позиційно-комбінаторних чинників.

Дослідження фонетичних характеристик алофонів щілинної /z/ у мовленні дикторів австрійського і швейцарського НВ німецької мови дає змогу встановити високий ступінь оглушення її відтінків. Так, вимовляння

дзвінкого ненапруженого алофона [z] австрійцями не перевищує 31,5% випадків в інтервокальній позиції, 12,9% – після сонорних приголосних, а мовлення дикторів зі швейцарського ареалу характеризується найменшим відсотком уживання дзвінкого ненапруженого алофона [z], частка якого складає 14,7% реалізацій між голосними й сягає лише 9,4% в оточенні сонорних приголосних.

Найбільш поширеною реалізацією передньоязикової зубної фонemi /z/ в австрійському та швейцарському ПМ є повністю оглушений ненапружений алофон [z^s], який з'являється з максимальною частотою (в межах 60,4 – 100% у мовленні австрійців; 83,3 – 100% – у мовленні швейцарців) в усіх досліджуваних фонетичних позиціях: [z^s]o _ geht _ das, fast _ [z^s]echs, jeman[t] _ [z^s]agt _ wieder, auf _ dem _ [z^s]ofa _ liegen, ein _ [z^s]über, sowie [z^s]o, zu _ Hau[z^s]e _ bleiben, wenn _ alles _ ge [z^s]agt _ ist, be [z^s]onders _ langweilig.

Одержані висновки аудитивного аналізу підтверджуються акустичними характеристиками ФС "so geht das" та слова "böse", представлених на рис. 4.4.

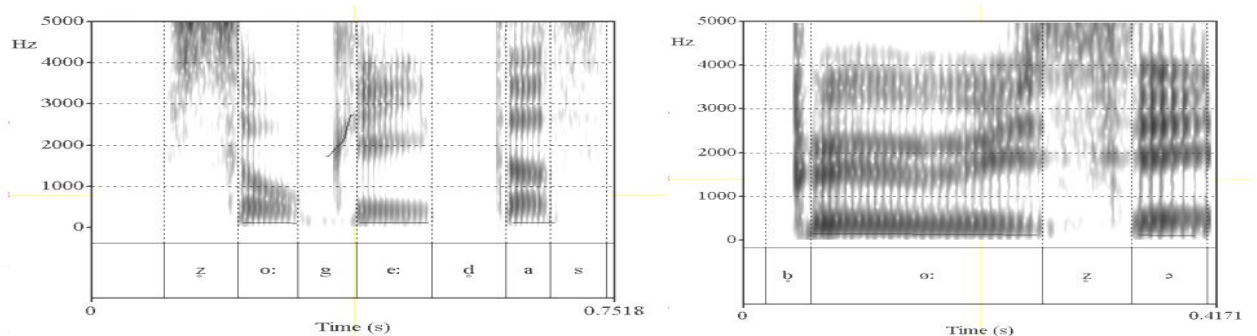


Рис. 4.4 Сонаграми ФС "so geht das" (ліворуч) та слова "böse" (праворуч)

у ПМ диктора К. Г. (НВА)

Розгляд показників наведених сонаграм дозволяє констатувати відсутність періоду основного тону, а також посилення шумових складових у високочастотному діапазоні спектру приголосних, що свідчить про повну втрату дзвінкості та вимовляння на місці ненапруженої дентальної фонemi /z/

повністю оглушеного алофона [z̥] як в абсолютному початку ФС *"so geht das"* після паузи, так і в інтервокальній позиції у слові *"böse"*.

Відтак, отримані дані вказують на те, що відсутність основного тону становить інгерентну ознаку алофонів ненапруженої фонемі /z/ австрійського та швейцарського НВ німецької мови, яка стабільно проявляється незалежно від їхньої позиції у фонетичному слові та звукового оточення. Цей факт дозволяє визнати глухий ненапружений щілинний [z̥] типовим алофоном дентальної фрикативної фонемі /z/ НВ німецької мови в Австрії та Швейцарії.

4.2.2 Модифікація глухих напружених щілинних фонем /f/, /s/, /ʃ/. Дані таблиці 4.5 відображають розподіл алофонів глухих напружених щілинних фонем /f/, /ʃ/ у позиціях абсолютного початку ФС, після глухих шумних і сонорних приголосних перед голосними, в інтервокальній позиції, після голосних перед наступним приголосним, а також в абсолютному кінці ФС. Оскільки фонема /s/ у німецькій мові не вживається в передвокальній позиції, фонетичні характеристики варіантів приголосної /s/ розглядалися лише в інтервокальній позиції та після голосних.

Відповідно до табличних даних, глухі напружені щілинні фонемі /f/, /s/, /ʃ/ характеризуються відносною стабільністю вияву диференційних ознак у мовленні носіїв усіх трьох НВ німецької мови. Так, лабіодентальна /f/ та палатоальвеолярна /ʃ/ реалізуються у 100% випадків як основний алофон в позиціях абсолютного початку ФС і після глухих шумних приголосних, наприклад: *['f]ast die gleichen, natürlich mit ['f]otos, ['ʃ]päter vielleicht, ['ʃ]timmt's Herbert, un[t] ['ʃ]reit.*

У поствокальній позиції перед наступним приголосним і в абсолютному кінці ФС також зафіксовано 100% нормативне вимовляння алофонів глухих

напружених фрикативних /f/, /s/, /ʃ/, приміром: *es_ist_ein_Ge'schä[ff]t, immer_so_bra[f], keine_Lu[s]t_gehabt, ich_wei[s], dort_unter_dem_Ti[ʃ]*.

Таблиця 4.5

Реалізація щілинних фонем /f/, /s/, /ʃ/ у мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція Алофони	АП перед голосними	передвокальна після приголосних		інтервокальна	поствокальна перед приголосними	АК
				глухих шумних	сонорних			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
/f/	НВН	f	100	100	98,6	93,6	100	100
		ɸ	–	–	–	4,1	–	–
		v	–	–	1,4	2,3	–	–
	НВА	f	100	100	97,5	95,5	100	100
		ɸ	–	–	2,5	3,3	–	–
		v	–	–	–	1,2	–	–
	НВШ	f	100	100	97,8	95,9	100	100
		ɸ	–	–	2,2	2,6	–	–
		v	–	–	–	1,5	–	–
/s/	НВН	s	–	–	–	96	100	100
		ʒ	–	–	–	3,2	–	–
		z	–	–	–	0,8	–	–
	НВА	s	–	–	–	96,5	100	100
		ʒ	–	–	–	2,2	–	–
		z	–	–	–	1,3	–	–
	НВШ	s	–	–	–	100	100	100
		ʒ	–	–	–	–	–	–
		z	–	–	–	–	–	–

Продовження табл. 4.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
/ʃ/	НВН	ʃ	100	100	100	100	–	100
		ʃ̥	–	–	–	–	–	–
	НВА	ʃ	100	100	99,7	99,5	–	100
		ʃ̥	–	–	0,3	0,5	–	–
	НВШ	ʃ	100	100	100	100	–	100
		ʃ̥	–	–	–	–	–	–

Натомість в інтервокальній позиції та в оточенні сонорних поряд з нормативними глухими сильними відтінками [f], [s], [ʃ] фонем /f/, /s/, /ʃ/ зустрічаються їхні ленізовані варіанти – частково одзвінчені алофони [v], [z], [ʒ], а на місці лабіодентальної /f/ і дентальної /s/ можлива поява повністю дзвінких щілинних [v], [z]: *und dann ru[v] ich*.

Послаблення артикуляції алофонів губно-зубної /f/, яке призводить до їхнього часткового одзвінчення до [v̥], чи повного одзвінчення до [v], знаходить максимальний прояв в інтервокальній позиції у мовленні носіїв усіх досліджуваних НВ німецької мови. Як зазначає Л.Р. Зіндер, саме інтервокальна позиція є найбільш сприятливою для одзвінчення приголосних, де, з одного боку, діє інерція артикуляційних рухів, а з іншого, – артикуляційні органи налаштовуються на вимовляння наступного голосного [46, с. 277]. Коефіцієнт частково одзвінченого [v̥] і повністю дзвінкого [v] алофонів складає у цій позиції в мовленні німців 4,1% і 2,3% відповідно, в австрійському вимовлянні – 3,3% і 1,2%, у мовленні дикторів-швейцарців – 2,6% та 1,5%, наприклад, *auf Sa[v̥]ari sind*.

Ленізація алофонів передньоязикової /s/ до частково одзвінченого відтінку [z̥] та до дзвінкого фрикативного [z] встановлена виключно в інтервокальній позиції у мовленні дикторів німецького (3,2% і 0,8% відповідно) й австрійського (2,2% та 1,3%) НВ: *mu[z̥] ich nicht, die[z] ist*. Проте

у вимовлянні швейцарців дентальна фрикативна /s/ реалізується у 100% випадків згідно з орфоепічною нормою як глухий напружений щілинний алофон [s].

Алофони палатоальвеолярної щілинної /ʃ/ відзначаються максимальною стабільністю артикуляції у мовленні носіїв усіх досліджуваних НВ німецької мови. Записи експериментального матеріалу містять лише поодинокі випадки часткового одзвінчення варіанта фрикативної /ʃ/ до [ʒ] у мовленні австрійців, що зумовлюється комбінаторним впливом оточуючих голосних (0,5%) і сонорних приголосних (0,3%): [ʊn] [ʒ]reit, [ʊn] [ʒ]aut, w[a:'ʒ]einlich.

Таким чином, глухі напружені щілинні /f/, /s/, /ʃ/ характеризуються незначною варіативністю вияву диференційної ознаки "участь голосу". Зазначене підтверджується частковою лєнізацією їхніх алофонів до напівдзвінких [v], [z], [ʒ], а також повним одзвінченням варіантів фрикативних /f/, /s/ до [v], [z], яке відбувається на тлі загальної тенденції до послаблення артикуляції у носіїв німецького, австрійського та швейцарського НВ варіантів німецької мови.

4.3 Модифікаційні процеси сонорних фонем

4.3.1 Модифікація латеральної фонемі /l/. Вивчення фонетичних характеристик фонемі /l/ у наголошеній позиції ФС в мовленні носіїв трьох НВ німецької мови дозволило встановити вплив як позиційно-комбінаторних чинників, так і національної варіативності на реалізацію сонорної /l/.

Відповідно до даних табл. 4.6, інтервокальна позиція сприяє збереженню стабільності вияву диференційних ознак приголосної /l/, яка у 100% випадків реалізується нормативно в німецькому й австрійському ПМ. Однак у передвокальній і поствокальній позиціях спостерігається розширення алофонічного ряду латеральної /l/ за рахунок збільшення кількості модифікацій,

які охоплюють вокалізацію [ɫ], веляризацію [ɮ], палаталізацію [ɮʲ], часткове оглушення [ɫ] варіантів бічної /l/, а також їхню елізію [ʌ]. Характер цих модифікаційних явищ та ступінь їхнього прояву неоднаковою мірою притаманні трьом різним НВ німецької мови.

Таблиця 4.6

Реалізація латеральної фонемі /l/ в мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	Позиція	Алофони	НВН	НВА	НВШ
/l/	передвокальна	l	87,2	83,4	75,2
		ɫ	–	–	10,1
		ɮʲ	2,2	4,8	2,3
		ɫ̥	10,6	11,8	12,4
	інтервокальна	l	100	100	63,2
		ɫ	–	–	36,8
	поствокальна	l	59,5	75,7	25,2
		ɫ	35,1	16,2	11,1
		ɫ	–	–	58,3
		ɮʲ	1,7	3,3	2,6
		ʌ	3,7	4,8	2,8

Вокалізація алофонів латеральної /l/ має місце в поствокальній позиції у мовленні носіїв усіх досліджуваних НВ німецької мови, однак найбільше поширена у вимові німців, де вокалізований варіант [ɫ] сягає 35% реалізацій приголосної: *er 'zäh[ɫ]t hat, 'a[ɫ]so, ich 'wi[ɫ] nicht mitkommen, fange an zu 'be[ɫ], komm 'Wa[ɫ]di*. Встановлений факт дозволяє визнати вокалізацію алофонів сонорної /l/ після голосних характерною рисою мовлення носіїв німецької мови в Німеччині.

Веляризовані алофони [ɮ] фонемі /l/ зафіксовані виключно у мовленні швейцарців. Веляризація [ɮ] наявна в усіх фонетичних позиціях, проте

відбувається особливо інтенсивно в інтервокальному (36,8%) і поствокальному (58,3%) положеннях, насамперед, в оточенні голосних заднього ряду, до яких, як з'ясовано в п. 3.2.2.2, у швейцарському НВ німецької мови належать і довга, і коротка голосні низького підняття [ɑ:] – [ɑ]: *diese* ^ʰ[t]eute, *alle* ^ʰRe'ga[t]e, *findet* ^ʰWa[t]demar, *er* ^ʰwo[t]te, *dies* ^ʰist ^ʰein ^ʰA[t]btraum, *sehr* ^ʰsto[t]z ^ʰauf ^ʰmich.

Отримані дані аудитивного аналізу узгоджуються з результатами спектрального аналізу, унаочненими сонаграмами слова "Waldemar" на рис. 4.5.

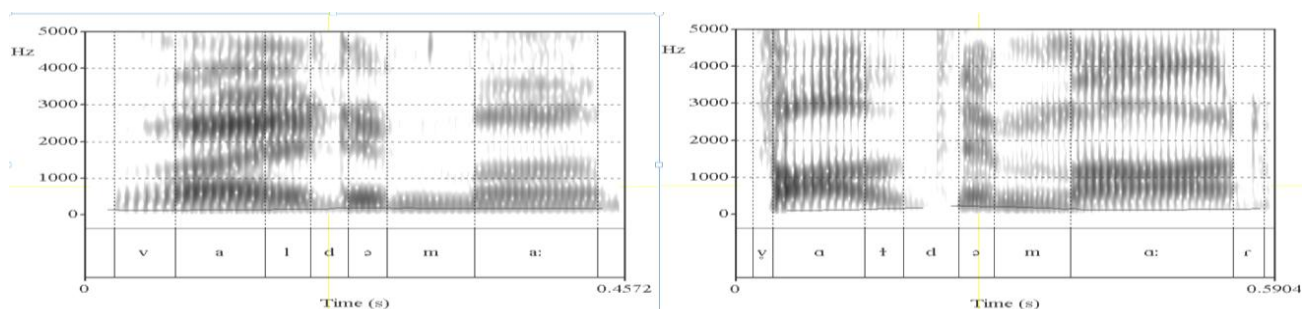


Рис. 4.5 Сонаграми слова "Waldemar" у ПМ диктора К. Г. (НВН) (ліворуч) та диктора М. П. (НВШ) (праворуч)

Сонаграма ліворуч відображає реалізацію бічної фонемі /l/ у слові "Waldemar" як основного алофона [l], перша форманта якого знаходиться в області низьких частот $F1 = 462$ Гц, значення другої форманти дорівнює $F2 = 1918$ Гц, що відповідає нормативним показникам спектру приголосного ($F1 = < 500$ Гц, $F2 = 1800 - 2000$ Гц за К. Махелетт [167, с. 27]). Веляризований варіант [ɫ] сонорної /l/, представлений на сонаграмі праворуч, характеризується суттєвим зниженням значень другої форманти $F2 = 1212$ Гц, тоді як показники $F1$ приголосного $F1 = 431$ Гц наближаються до еталонних.

Палаталізація відтінків [lʲ] латеральної /l/ зумовлюється, головним чином, комбінаторним впливом голосних переднього ряду [i:], [ɪ], [y:], [ʏ], наприклад: *'vie* [lʲ] *zu viel, das Publikum 'brü* [lʲ] *t, ich 'wi* [lʲ] *nicht mitkommen, 'lʲ* *iebling.* Палаталізовані алофони [lʲ] складають незначний відсоток (у межах 1,7 – 4,8%) вживання приголосної /l/ в усіх досліджуваних НВ німецької мови.

Унаслідок прогресивної асиміляції за глухістю до глухих шумних приголосних алофони бічної /l/ можуть частково втрачати дзвінкість, приміром: *unser* – *K[l̥]aus*, *pl[̥]ötzlich*, *kl[̥]uger* – *Hund*, *und* – *[l̥]egt*, *ganz* – *[l̥]angsam*, *perp[̥]lex*, *endlich* – *[l̥]eise*. Оглушений ненапружений алофон [l̥] поширений у мовленні представників усіх трьох НВ німецької мови: модифікований [l̥] становить 10,6% реалізацій сонорної /l/ у передвокальній позиції в мовленні німців, 11,8% – в австрійському та 12,4% – у швейцарському вимовлянні.

Виявлене коартикуляційно-асимілятивне явище підтверджується даними сонаграми ФС *"und_ich_liege"* на рис. 4.6, що ілюструє часткове оглушення латерального [l̥] під впливом попереднього глухого напруженого палатального щілинного приголосного [ç].

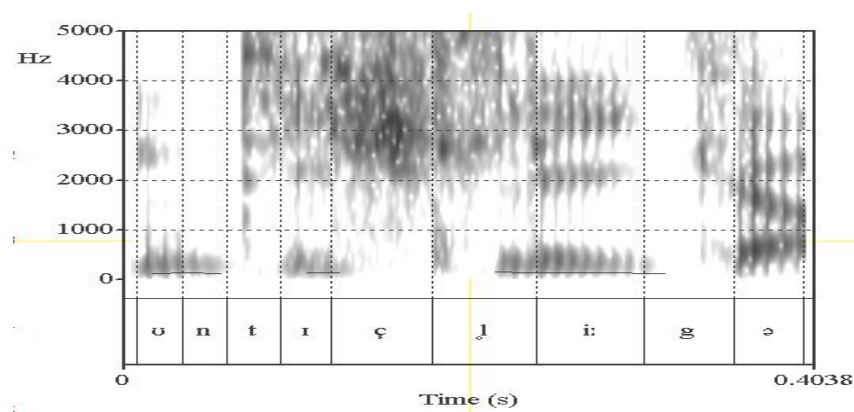


Рис. 4.6 Сонаграма фонетичного слова *"und_ich_liege"*

у ПМ диктора К. Ш. (НВА)

Розгляд спектральної картини оглушеного алофона [l̥] сонорної /l/ дозволяє простежити відсутність формантної структури та періоду основного тону, а також появу шумових складових на ділянці спектру, частка якої перевищує половину тривалості звука. Наведені акустичні характеристики вказують на глухе вимовляння латерального [l̥] в початковій фазі артикуляції після глухого напруженого щілинного [ç].

Елізія відтінків фонемі /l/, зафіксована лише після голосних, визначається певною обмеженістю у наголошеному складі фонетичного слова досліджуваних НВ німецької мови (в межах 2,8% – 4,8%).

Отже, аналіз фонетичних характеристик відтінків фонемі /l/ у ПМ дикторів німецького, австрійського та швейцарського НВ німецької мови дає змогу встановити високий ступінь варіативності вияву диференційних ознак "спосіб творення" та "участь голосових зв'язок" сонорної /l/. Зазначене підтверджується такими модифікаційними процесами, як вокалізація [ɫ], палаталізація [ɫʲ], часткове оглушення [ɫ̥] й випадіння варіантів бічної /l/, що властиві мовленню носіїв усіх досліджуваних НВ німецької мови. При цьому вокалізація алофонів сонорної /l/ після голосних є визначальною рисою вимови дикторів-німців, у той час як веляризація відтінків [ɫ] фонемі /l/ відображає специфіку НВ німецької мови у Швейцарії.

4.3.2 Модифікація щілинної фонемі /r/. Як зазначалося в п. 1.4, відповідно до даних орфоепічного словника "Deutsches Aussprachewörterbuch" (2009), алофонічне варіювання увулярної щілинної фонемі /r/ відзначається ідентичністю в усіх трьох НВ німецької мови, однак функціональне навантаження її факультативних реалізацій виявляє певну національну специфіку: головним орфоепічним варіантом фонемі /r/ в німецькому стандартному мовленні є дзвінкий увулярний фрикативний [ʀ] [210, с. 85], у той час як провідний алофон приголосної /r/ австрійського НВ представлений увулярним вібрантом [R] [210, с. 244], а найбільш поширеною консонантною реалізацією сонорної /r/ у мовленні швейцарців є передньоязиковий дрижачий [r] [210, с. 266].

Слуховий та акустичний види аналізу реалізації фонемі /r/ у ПМ німців, австрійців і швейцарців дозволили виявити діапазон алофонічної варіативності сонорної /r/ у передвокальній, інтервокальній та поствокальній позиціях

наголошених складів, а також установити певні розбіжності кодифікованої орфоепічної норми з реальною вимовною дійсністю. Фонема /r/ представлена в експериментальному матеріалі низкою таких відтінків:

- передньоязиковий альвеолярний багатуударний вібрант [r];
- передньоязикові альвеолярні одноударні [57; 70] дзвінкий [r] та оглушений [r̥] вібранти;
- передньоязиковий альвеолярний глухий щілинний [ɹ̥];
- увулярний дрижачий [ʀ];
- увулярний щілинний дзвінкий [ʀ], його частково оглушений [ʀ̥] і глухий [χ] кореляти;
- задньоязиковий (велярний) щілинний дзвінкий [ʁ], його частково оглушений [ʁ̥] та глухий [x] відповідники;
- вокалізований складотворний [ʁ̥] і нескладовий [ʁ̥];
- елізія звука [ʁ̥].

Таблиця 4.7 містить дані щодо розподілу окреслених алофонів щілинної /r/ в інтервокальній позиції, перед та після наголошених голосних в оточенні шумних і сонорних приголосних та в абсолютному кінці (АК) ФС. Враховуючи дистрибутивні обмеження сполучень дрижачої /r/ з сонорними на початку і в кінці складу в німецькій мові, модифікації фонему /r/ в оточенні сонантів розглядаються на межі складів або на стику лексичних одиниць, які належать до одного ФС, наприклад: *Hermann, dann rufe ich*.

Як випливає з табличних даних, домінуючим способом творення алофонів фонему /r/ як у німецькому, так і в австрійському НВ німецької мови є щілинний характер вимовляння. Так, щілинні відтінки складають від 89% до 100% усіх реалізацій сонорної /r/ у передвокальній та інтервокальній позиціях у мовленні німців, сягають 83%–100% у мовленні австрійців. Натомість вібрантна артикуляція відзначається обмеженістю, оскільки увулярний

дрижачий [r] лише поодиноким зустрічається під синтагматичним наголосом, не перевищуючи 2,3% реалізацій приголосної /r/ в німецькому й австрійському варіантах вимовляння. Найбільша частка передньоязикового багатударного вібранта [r], зафіксованого в мовленні австрійців, дорівнює 3,3%.

Таблиця 4.7

Реалізація щільної фонемі /r/ в мовленні носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Фонема	НВ	Позиція Алофони	передвокальна після приголосних			інтервокальна	поствокальна перед приголосними			АК	
			шумних		сонорних		шумними		сонорними		
			глухих	дзвінких			глухими	дзвінкими			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
/r/	НВН	к	0,8	43,5	75	55,6	6,6	–	1,6	–	
		ч	–	22,1	25	34,4	–	–	–	2,4	
		к̥	3,3	10,7	–	1,2	4,9	–	–	–	
		ч̥	–	6,2	–	–	–	–	–	–	
		х	18,7	–	–	4,4	–	–	–	–	
		х	72,3	6,5	–	1,1	1,6	–	–	–	
		к	0,8	2,3	–	1,1	–	–	–	–	
		к̥	–	–	–	–	–	23	64,3	42,2	90,2
		()	4,1	8,7	–	2,2	63,9	35,7	56,2	7,4	
	НВА	к	12,2	50	54,5	78,3	25,3	12,5	14,4	–	
		ч	11	16,7	36,4	11,7	–	–	–	–	
		к̥	6,1	–	–	1,7	2,4	–	–	–	
		ч̥	–	10	–	–	–	–	–	–	
		х	12,2	–	–	–	8,4	–	–	–	
		х	47,6	6,7	9,1	3,3	6	–	–	1,8	
г		1,2	3,3	–	–	–	–	–	–		
к	1,2	–	–	–	–	1,2	–	2,3	–		

Продовження табл. 4.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
/r/	НВА	ɐ	–	–	–	–	26,5	50	40	87,7
		()	8,5	13,3	–	5	30,2	37,5	43,3	10,5
	НВШ	r	63	55,2	66,7	–	2,1	27,3	2,2	–
		r̥	24,7	44,8	33,3	100	23,4	63,6	70,5	23,8
		ʀ	2,5	–	–	–	63,8	9,1	9,1	33,3
		ʀ̥	8,6	–	–	–	8,5	–	–	33,3
		ʁ	–	–	–	–	–	–	–	4,8
		()	1,2	–	–	–	2,2	–	18,2	4,8

Навіть у сильній фонетичній позиції приголосної /r/ – перед наголошеним голосним, має місце елізія консонантних сегментів, яка становить 8,7% реалізацій щільної після дзвінких шумних приголосних у німецькому НВ, 13,3% – в австрійському НВ, наприклад: *und Bruno* ['b()u:ɲo], *kein Brot* ['b()o:t].

Поствокальна позиція характеризується максимальним виявом вокалізації [ɐ] та елізії [()] алофонів фонемі /r/ на тлі суттєвого зменшення кількості її консонантних реалізацій. Вокалізований алофон [ɐ] набуває найбільшого поширення після довгих голосних в абсолютному кінці ФС (90,2% для НВН, 87,7% – для НВА), приміром: *sind leer* [le:ɐ], *noch ein Tor* [to:ɐ], *ihr Friseur* [fxi'zø:ɐ]. Натомість поствокальна позиція перед наступним приголосним сегментом сприяє збільшенню частки елідованих алофонів сонорної /r/ (до 63,9% у мовленні німців, до 43,3% – в австрійському вимовлянні): *na wartet* ['va:(o)tət], *kein Wort* ['vɔ:(o)t], *zuerst* [tsu'e:(o)st].

Фрикативні алофони приголосної /r/ варіюють за місцем артикуляції між задньоязиковими (велярними) [ʁ], [ʁ̥], [x] відтінками, загальний коефіцієнт яких у перед- та інтервокальній позиціях становить 41,9% у мовленні німців, 38,1% – у мовленні австрійців, наприклад: *von seiner Frau* ['fxaɔ], *so brav* [bʁa:f], *ganz braun* ['bʁaʊn], та увулярними варіантами [ʁ], [ʁ̥], [χ] (53,3%

і 53,8% відповідно), як-от: *in einem Raum* ['kaʊm], *man freut sich*, *ist krank* ['kʁaŋk]. Значний відсоток вживання велярних алофонів [ʁ], [ʁ̥], [x], типовий і для дикторів-німців, і австрійців, зумовлюється, з одного боку, комбінаторним впливом голосних переднього ряду і передньоязикових приголосних, з іншого, пов'язаний зі збільшенням ступеня проточності під час вимовляння звуків через загальне ослаблення артикуляції [88, с. 121-122].

Отриманий висновок узгоджується з даними аналізу сонаграм, зокрема слів "*brüllt*" та "*Doris*", представлених на рис. 4.7.

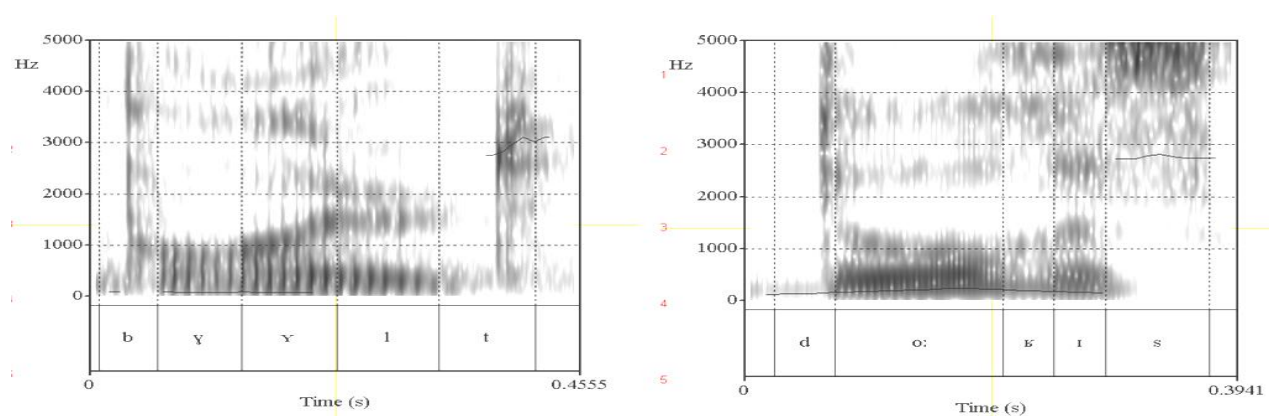


Рис 4.7 Сонаграми слів "*brüllt*" (ліворуч) та "*Doris*" (праворуч)
у ПМ диктора К. Г. (НВН)

Розгляд даних сонаграм дозволяє встановити реалізацію в обох словах дзвінких щілинних варіантів фонемі /r/, розрізнявальними акустичними ознаками яких слугують наявність високочастотних шумових складових і періоду основного тону в спектрі звуків. Однак фрикативний шум виражений більш інтенсивно в увулярному алофоні [ʁ] порівняно з велярним [ʁ], в акустичній картині якого шумові складові значно послаблені, у той час як низькочастотні коливання основного тону проявляються більш чітко.

З-поміж велярних відтінків щілинної /r/ превалує задньоязиковий глухий фрикативний [x], найбільш поширений після глухих шумних приголосних (72,3% для НВН; 47,6% – для НВА), приміром: *meine Freunde* ['fxʊndə], *kein Traum* ['txaʊm]. Водночас найбільш розповсюдженим увулярним алофоном

є дзвінкий щілинний [ʋ], на який припадає 55,6% усіх реалізацій фонемі /r/ в інтервокальній позиції у мовленні німців, 78,3% – у мовленні австрійців, наприклад: *bei* *Doris* [bae 'do:ʋis], *ins* *Büro* [by'ʋo:].

Максимальною нестабільністю вияву характеризується диференційна ознака фонемі /r/ "участь голосу". Зазначене підтверджується такими модифікаційними явищами сонорної /r/ в німецькому й австрійському ПМ, як часткове оглушення дзвінких приголосних [ʋ], [ʁ] до напівдзвінких ненапружених алофонів [ʋ̥], [ʁ̥], або повна втрата ними дзвінкості до появи глухих напружених варіантів [χ], [x]. Слід зазначити, що розподіл дзвінких [ʋ], [ʁ], частково оглушених [ʋ̥], [ʁ̥] і глухих алофонів [χ], [x] значною мірою детермінований комбінаторними умовами реалізації щілинної /r/. Так, частота вживання дзвінких алофонів [ʋ], [ʁ] після дзвінких шумних становить 71,8% в німецькому НВ, 66,7% – в австрійському НВ і є найбільшою в інтервокальній позиції (90%) та після сонорних приголосних (100% і 90,9% відповідно).

Натомість після глухих проривних і щілинних переважають частково оглушені [ʋ̥], [ʁ̥] та глухі напружені увулярний [χ] і велярний [x] алофони, загальна частка яких дорівнює 65,9% у мовленні австрійців і сягає 94,3% у мовленні німців. Цей факт дозволяє стверджувати, що процес оглушення дзвінких алофонів, головним чином, зумовлюється прогресивною асиміляцією за глухістю. Разом із тим глухі напружені увулярний [χ] та велярний [x] зустрічаються навіть в інтервокальній позиції, де відсоток їхнього вимовляння складає 5,5% у німецькому НВ, 3,3% – в австрійському НВ, приміром: *in* *die* *Runde* ['χundə], *nimmt* *den* *Hörer* ['hø:xə] *ab*, *zu* *Doris* ['do:χis].

Виявлені модифікації чітко корелюють з результатами спектрального аналізу, унаочненими сонаграмами слів "*Freunde*" та "*Doris*" на рис. 4.8. Дані сонаграм ілюструють розміщення шумових складових у високочастотному діапазоні спектру приголосних, а також відсутність ЧОТ, що підтверджує повну

втрату дзвінкості й реалізацію на місці сонорної /r/ глухих напружених щілинних: після глухого фрикативного [f] у слові "*Freunde*" з'являється вулярний алофон [χ], який визначається більшою інтенсивністю шумових складових порівняно з веллярним відтінком [x], наявним в інтервокальній позиції у слові "*Doris*".

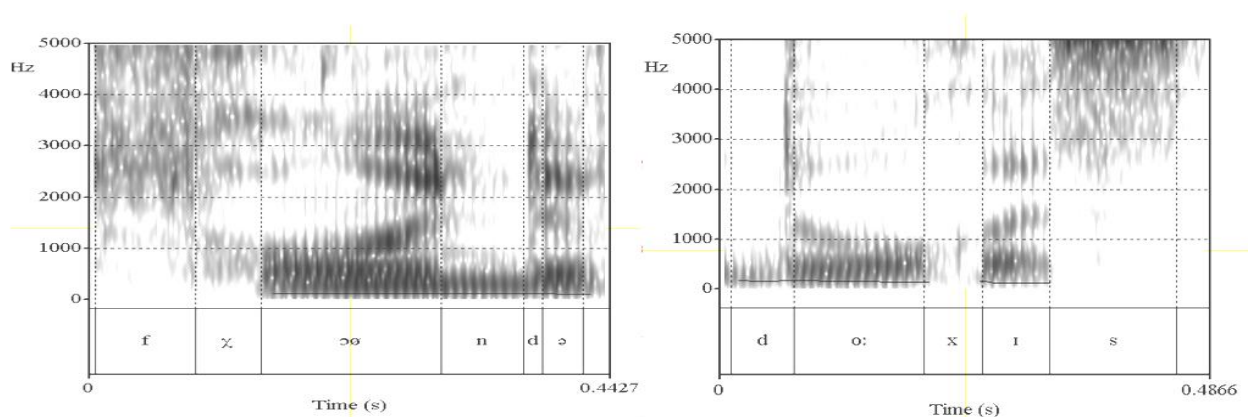


Рис. 4.8 Сонаграми слів "*Freunde*" (ліворуч) та "*Doris*" (праворуч)
у ПМ диктора К. Ш. (НВА)

На відміну від німецького й австрійського НВ, у мовленні швейцарців алофонічний ряд фонем /r/ представлений виключно передньоязиковими відтінками, з-поміж яких найбільш розповсюджені апікально-альвеолярні вібранти – багатоударний [r] та одноударні дзвінкий [r] і оглушений [r̥].

Попри високий ступінь перцептивної та акустичної подібності наведених вібрентів, механізми їхнього творення дещо відрізняються. М.П. Карпов, а також О.П. Обручникова та О.М. Кеба зазначають, що артикуляційні відмінності цих звуків полягають не лише в різній кількості вібрацій (ударів), але й у більшому ступені напруженості багатоударного алофона [r] порівняно з одноударним [r], оскільки вимовляння першого потребує сильнішого напруження усього тіла язика. Натомість одноударний вібрент [r] відзначається слабкою артикуляцією і реалізується одним коротким коливальним рухом кінчика язика, який торкається альвеол [53, с. 79; 56, с. 89; 77, с. 176].

Дослідження реалізації сонорної /r/ в мовленні носіїв швейцарського НВ німецької мови дозволило встановити певну залежність дистрибуції багатударного [r] й одноударних [r], [ɾ] алофонів від позиційно-комбінаторних умов. Зокрема, в позиції перед наголошеним голосним після приголосного переважає багатударний вібрант [r] (від 55,2% до 66,7%), тоді як інтервокальна позиція характеризується 100% реалізацією дзвінкого одноударного алофона [r], а поствокальна – максимальним виявом дзвінкого [r] (до 70,5%) й оглушеного [ɾ] (до 63,8%) одноударних відтінків, наприклад: *sehen* _so_ fremd [ˈfʁɛmt]_aus, in_ einem_ großen [ˈgroːsŋ], bei_ Doris [ˈdoːris], sieht_ gefährlich [gəˈfɛːrlɪç]_aus, auf_ das_ gute_ Schwarzbrot [ˈʃvartʂbrɔt].

Встановлену дистрибуцію алофонів фонемі /r/ можна пояснити тим, що реалізація багатударного вібранта вимагає значних артикуляторних зусиль: "При сильному напруженні кінчика язика, що протидіє проходженню повітряного струменя, і при сильному поштовху повітря, яке долає цю протидію, закономірною є багаторазовість дрижання язика, від двох до трьох-чотирьох разів" [53, с. 80]. Відтак, саме в сильній позиції "приголосний + /r/ + наголошений голосний" спостерігається збільшення частки багатударних дрижачих варіантів [r] (від 55,2% – до 66,7%), оскільки під час вимовляння попереднього приголосного з'являється додатковий тиск повітря, необхідний для виникнення вібрації.

Отримані дані слухового аналізу підтверджуються результатами спектрального аналізу. Рис. 4.9 містить сонаграми слова "grauenhaften" (ліворуч), в якому після зімкненого [g] з'являється багатударний дрижачий [r], та слова "Büro" (праворуч), де в інтервокальній позиції має місце одноударний вібрант [r]. Зіставлення акустичних картин багатударного [r] й одноударного [r] алофонів дозволяє простежити наявність у цих звуків чіткої формантної структури, характерної для сонорних приголосних. Однак якщо

спектральна картина одноударного дзвінкого [r] є досить рівномірною і відзначається відсутністю різких перепадів інтенсивності формант, то специфічною особливістю спектру багатуударного дрижачого [r] є наявність періодичних послаблень інтенсивності та формантної структури, які відображені на сонаграмі у проміжках відсутності сигналу і відповідають артикуляційно моментам "ударів".

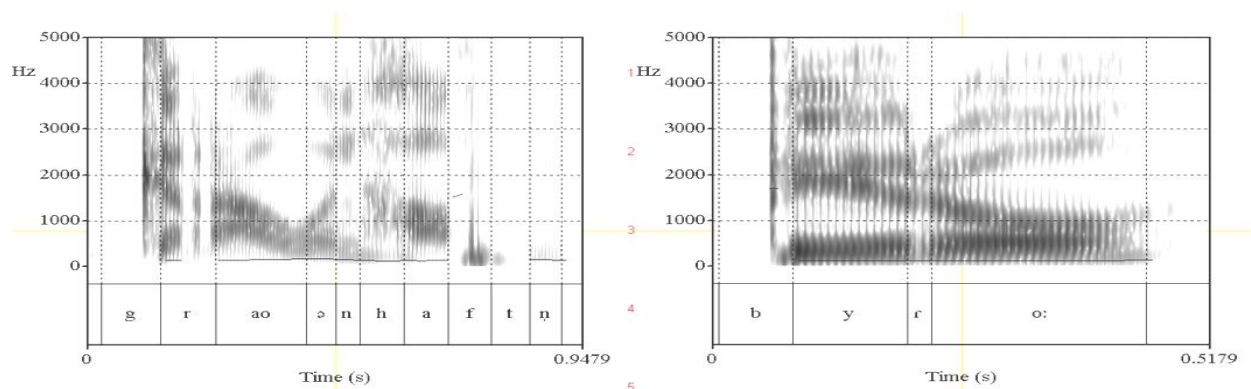


Рис. 4.9 Сонаграми слів "grauenhaften" (ліворуч) та "Büro" (праворуч) у ПМ диктора М. П. (НВШ)

У суцільному потоці мовлення одноударний вібрент [r] може реалізуватися як оглушений алофон [r̥], який є максимально частотним (63,8%) у поствокальній позиції перед наступним глухим шумним приголосним, приміром: *muss ich warten* [ˈvaʁtŋ], *diese Torte* [ˈtɔʁtə], *und Mallorca* [maˈjɔʁka], та складає 33,3% реалізацій фонему /r/ в абсолютному кінці фонетичного слова, наприклад: *auf die Uhr* [ˈuːr̥], *wie der Likör* [liˈkøːr̥], *ein Tor* [ˈtoːr̥].

Виявлена модифікація ілюструється даними сонаграми слова "Torte", наведеної на рис. 4.10, де спектральна картина вібрента [r̥] має неоднорідний рисунок, типовий для глухих зімкнених приголосних: фазі зімкнення відповідає акустично пауза (нуль звуку), за якою слідує вибух, який визначається високочастотним шумом. Відсутність періоду основного тону вказує на глухий характер вимовляння консонантного сегмента.

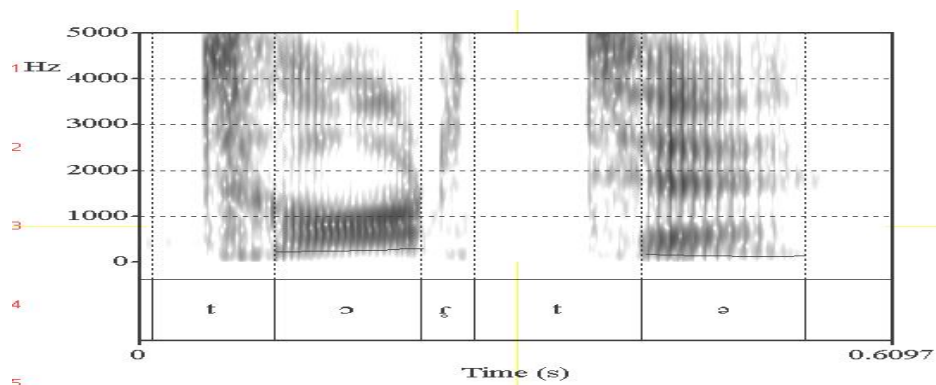


Рис. 4.10 Сонаграма слова "Torte" у ПМ диктора Р. Ф. (НВШ)

Поряд із оглушенням, у мовленні швейцарців можливим є ослаблення одноударного алофона [r], яке призводить до повної втрати приголосним зімкнення і його вимовляння як глухого щілинного [ɹ̥], а не дрижачого сонанта. У цьому випадку кінчик язика рухається біля альвеол, не торкаючись їх [53, с. 78].

Сонаграма слова "schrecklich" на рис. 4.11 відображає спірантизацію одноударного вібранта [r] до щілинного [ɹ̥] під впливом попереднього глухого фрикативного [ʃ].

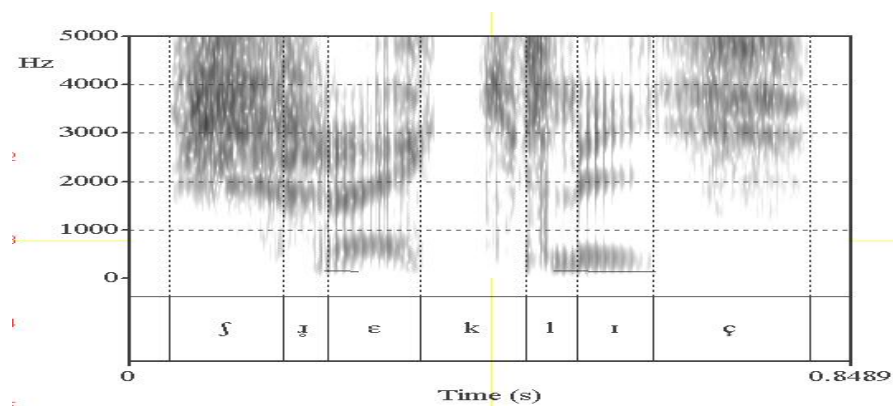


Рис. 4.11 Сонаграма слова "schrecklich" у ПМ диктора М. П. (НВШ)

Акустично наявність спірантизації виражається у появі високочастотних шумових складових, які рівномірно розподіляються по всьому спектру приголосного. Відсутність ЧОТ свідчить про глухий фрикативний шум звука [ɹ̥].

Зазначена модифікація одноударного вібранта з'являється навіть у сильній – передвокальній позиції (8,6%), наприклад: *'schrecklich* [ʃʁɛkliç], *ich_habe_ 'geträumt* [gə'tʁɔ̃mt], зустрічається після голосних в оточенні глухих шумних приголосних (8,5%) – *'Klavierstunde* [kla'vi:ɹstundə], *na_ 'wartet* ['vaɹtət], та найбільш поширена в абсолютному кінці фонетичного слова (33,3%), як-от: *der_ 'Friseur* [fri'zø:ɹ], *sind_ 'leer* ['le:ɹ].

Характерною рисою підготовленого мовлення швейцарців постає фактична відсутність вокалізації алофонів фонемі /r/ у поствокальній позиції: нескладовий [ɹ] наявний виключно в абсолютному кінці фонетичного слова, де вокалізований варіант [ɹ̥] становить лише 4,8% реалізацій приголосної.

Випадіння консонантних сегментів, що інтенсивно відбувається після голосних у мовленні німців і австрійців, також відзначається певною обмеженістю у мовленні швейцарців: найбільша частка елідованих алофонів сонорної /r/, зафіксованих у позиції після голосного перед приголосним, не перевищує 18,2% випадків.

З метою визначення головного алофона фонемі /r/ у досліджуваних НВ німецької мови необхідно встановити загальну частоту вживання її відтінків у ПМ німців, австрійців і швейцарців. Представлені на рис. 4.12 графіки відображають загальний розподіл (у %) всіх 13 алофонів приголосної /r/ у передвокальній та інтервокальній (графік ліворуч), а також поствокальній (графік праворуч) позиціях наголошеного складу.

Аналіз даних графіків дозволяє простежити, що в німецькому й австрійському НВ німецької мови головним орфоепічним варіантом сонорної /r/ в позиції перед голосним та між голосними виступає дзвінкий увулярний щілинний [ʀ], який визначається найвищим відсотком вимовляння в німецькому (43,7%) та австрійському (48,7%) підготовленому мовленні.

Однак у поствокальній позиції домінуючий тип реалізації фонему /r/ становить вокалізований [ʁ] алофон, частота появи якого максимальна у німецькому (55%) й австрійському (51%) ПМ порівняно з елідованими (40,7% для НВН; 30,4% – для НВА) та консонантними (1,1% для НВН; 3,7% – для НВА) відтінками.

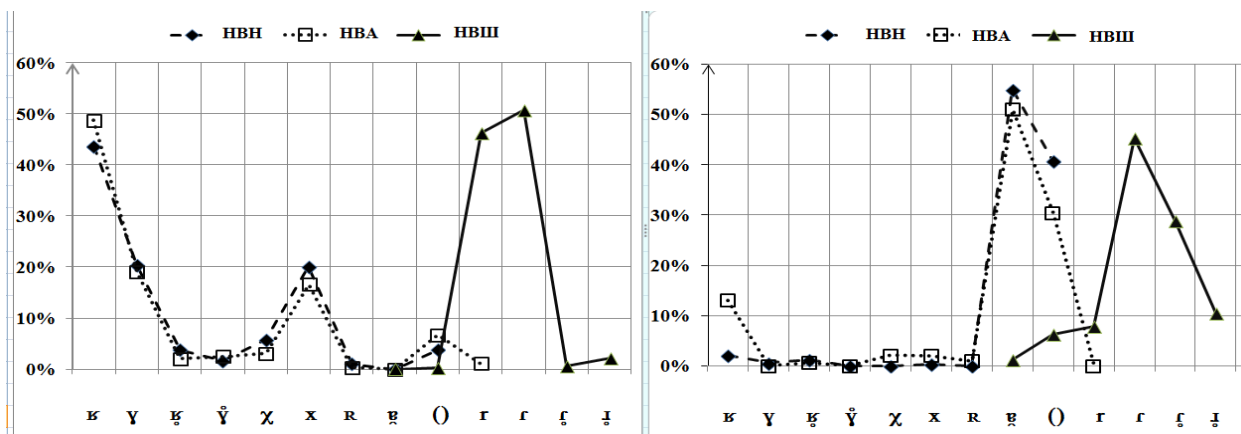


Рис. 4.12 Розподіл алофонів фонему /r/ у передвокальній та інтєрвокальній (ліворуч), поствокальній (праворуч) позиціях у ПМ носіїв НВ німецької мови в Німеччині (НВН), Австрії (НВА) та Швейцарії (НВШ) (у %)

Отже, для реалізації щільної /r/ в німецькому й австрійському НВ типовий значний контраст між основним алофоном [ʁ] і варіантом [ʁ̥], що проявляється у позиції після голосних. Натомість найбільш поширеним відтінком сонорної /r/ у мовленні швейцарців є дзвінкий одноударний альвеолярний вібрент [r], на який припадає найбільший відсоток вживання приголосної /r/ як у позиції перед і між голосними (50,7%), так і після голосних (45,3%).

Таким чином, увулярна щільна фонема /r/ виявляє у досліджуваних НВ німецької мови широкий спектр алофонів, які значно контрастують за своїми артикуляційними й акустичними характеристиками. Водночас єдність групи усіх алофонів /r/ забезпечується історичним зв'язком її елементів, а також зберігається завдяки вибору літери <R> як їхнього спільного представника [19, с. 8].

Висновки до розділу 4

Результати аудитивного та інструментального видів аналізу приголосних у підготовленому мовленні дикторів німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови підтверджують найвищий ступінь варіативності вияву диференційної ознаки "участь голосу / напруженість", типовий для реалізації не лише усієї групи глухих і дзвінких шумних, але й сонантів. Зазначене посвідчується такими модифікаційними процесами, як одзвінчення відтінків напружених приголосних, оглушення алофонів ненапружених фонем, послаблення або повна втрата аспірації глухих зімкнених, інтенсивність прояву яких значною мірою залежить від позиційно-комбінаторних чинників.

В усіх трьох національних варіантах максимальне оглушення алофонів ненапружених фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/ до [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥] відбувається внаслідок прогресивної асиміляції за глухістю після глухих шумних приголосних. Позиція абсолютного початку фонетичного слова після паузи також сприяє збільшенню відсотка вживання оглушених варіантів ненапружених фонем. Проте навіть між голосними та в оточенні сонорних установлена поява глухих ненапружених відтінків [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥].

Варіанти щілинної /z/ реалізують диференційну ознаку "участь голосу" найбільш нестабільно у мовленні дикторів-австрійців і швейцарців, де на місці дзвінкої зубної /z/ у всіх фонетичних позиціях з'являється повністю оглушений ненапружений [z̥^s], що дозволяє визнати його типовим алофоном фонем /z/ національних варіантів німецької мови в Австрії та Швейцарії.

Найвищий ступінь оглушення алофонів фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/ притаманний для мовлення носіїв швейцарського національного варіанта, у той час як австрійське вимовляння відзначається дещо нижчою частотою появи оглушених слабких алофонів [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥], а в мовленні німців відсоток глухих ненапружених алофонів є найнижчим.

Розрізнявальна властивість "участь голосу/напруженість" ліквідних /l/, /r/ виявляється нестабільно, спричиняючи часткове оглушення дзвінких приголосних [l], [ʀ], [ʁ], [r] до напівдзвінких ненапружених алофонів [l̥], [ʀ̥], [ʁ̥], а також зумовлюючи появу на місці щілинної /r/ глухих напружених варіантів [χ], [x], характеристики яких не відповідають груповій ознаці сонантів – переважанні тону над шумом.

Послаблення алофонів напружених шумних /p/, /t/, /k/, /f/, /s/, /ʃ/ до напівдзвінких [b̥], [d̥], [g̥] [v̥], [z̥], [ʒ̥] та повне одзвінчення варіантів фрикативних /f/, /s/ до [v], [z] пов'язані із загальною тенденцією до зменшення чіткості артикуляції у дикторів німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови.

Аналіз характеристик напружених зімкнених /p/, /t/, /k/ дає змогу встановити відносну стабільність вияву аспірації алофонами [p^h], [t^h], [k^h] у підготовленому мовленні дикторів-німців і швейцарців, проте вимова австрійців характеризується дещо зниженим відсотком вживання придихових відтінків [p^h], [t^h]. В усіх трьох національних варіантах обмеження аспірації приголосних [p], [t], [k] аж до її цілковитої відсутності зафіксоване у передвокальній позиції після глухих шумних приголосних, а також у поствокальній позиції перед наступним щілинним, проривним чи сонорним.

Спірантизація алофонів зімкнених фонем, веляризація та палаталізація відтінків латеральної, вокалізація сонорних та повне випадіння варіантів приголосних фонем у мовленні німців, австрійців і швейцарців свідчать про високий ступінь варіативності вияву диференційної ознаки "спосіб творення".

Спірантизоване вимовляння алофонів білабіальної /b/ та альвеолярної /d/ більш поширене у мовленні німців порівняно з мовленням австрійців і швейцарців, що, очевидно, зумовлюється впливом нижньонімецьких діалектів. Натомість алофони задньоязикової /g/ зазнають спірантизації у мовленні дикторів досліджуваних національних варіантів фактично з однаковою

частотою. Поодинокі випадки спірантизації алофонів глухої проривної /k/ до фрикативних [ç], [ç̥] встановлені у мовленні австрійців і швейцарців.

Розрізнявальна ознака "спосіб творення" латеральної /l/ характеризується певною варіативністю вияву, що відображається у процесах вокалізації [ɫ] та палаталізації [lʲ] її алофонів, властивих мовленню носіїв усіх трьох варіантів німецької мови. При цьому вокалізація алофонів сонорної /l/ після голосних є провідною рисою вимови дикторів-німців, тоді як веляризація [ɫ] відображає специфіку національного варіанта німецької мови у Швейцарії.

Нестабільність вияву дистинктивної ознаки "спосіб творення" приголосної /r/ у вимові німців та австрійців проявляється у заміні багатударного вібранта [r] одноударним [r̥], а також спірантизації останнього до щілинного відтінку [r̥̥] під впливом глухих шумних приголосних і в абсолютному кінці фонетичного слова. В німецькому й австрійському варіантах вимови щілинний спосіб творення алофонів сонорної /r/, характерний для передвокальної та інтервокальної позицій, змінюється їхньою вокалізацією та елізією у поствокальній позиції.

Випадіння відтінків фонем /d/, /t/, /k/, /l/ визначається певною обмеженістю у наголошеному складі фонетичного слова. При цьому дентальна зімкнена /t/ характеризується найвищим відсотком появи елідованих алофонів у досліджуваних національних варіантах німецької мови.

Отже, врахування високого ступеня варіативності дистинктивних ознак приголосних "участь голосу / напруженість" та "спосіб творення", типового для підготовленого мовлення німців, австрійців і швейцарців, дозволяє констатувати, що "місце артикуляції" є найбільш константною розрізнявальною властивістю приголосних усіх трьох національних варіантів німецької мови.

Основні положення цього розділу відображено у двох одноосібних публікаціях автора [98; 101].

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню модифікаційних процесів орфоепічної норми німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови, які, розвиваючись паралельно на різній діалектній основі й відмінному екстралінгвальному тлі, набувають яскравих розрізнявальних ознак фонетичного рівня, пов'язаних із закономірностями реалізації систем вокалізму та консонантизму.

Аналіз артикуляційних та акустичних характеристик голосних і приголосних в ідентичному за жанром, функціональним стилем, лексичним і формально-граматичним складом підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців дозволив установити як спільні, так і національно специфічні модифікаційні процеси вокалізму та консонантизму. До спільних модифікаційних процесів голосних слід віднести редуцію за ступенем підняття та участю губ. Специфічними для австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови є процеси варіювання тембральних характеристик коротких голосних високого і середнього підняття /i/, /y/, /u/, /ε/, /œ/, /ɔ/, котрі можуть виявляти закриті напружені алофони [i], [y], [u], [e], [ɔ] у мовленні австрійців, відтінки [i], [y], [u], [ɔ] – у вимовлянні швейцарців. Зміни за рядом визначають реалізацію голосних низького підняття [a:] – [a], які відзначаються "світлим" тембральним відтінком у мовленні німців та австрійців, однак набувають "темного" тембру [a:] – [a] в мовленні швейцарців, що підтверджує їхню належність до голосних заднього ряду.

Основні модифікації приголосних фонем, притаманні для підготовленого мовлення німців, австрійців і швейцарців, представлені процесами одзвінчення відтінків напружених приголосних /p/, /t/, /k/, /f/, /s/, /ʃ/, оглушення алофонів ненапружених фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/, /l/, /r/, послаблення або повної втрати аспірації глухих зімкнених /p/, /t/, /k/. У мовленні дикторів усіх трьох

національних варіантів німецької мови мають місце спірантизація алофонів зімкнених фонем, вокалізація та палаталізація відтінків латеральної /l/, вокалізація сонорних /l/, /r/ аж до повного випадіння варіантів приголосних фонем. Вокалізація алофонів сонорної /l/ після голосних найбільш поширена у мовленні німців. Специфіку вимови національного варіанта німецької мови у Швейцарії, не властиву двом іншим групам інформантів, складає веляризація [ʎ] відтінків фонем /l/.

Характер та ступінь прояву окреслених модифікаційних процесів голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців щільно корелює зі специфікою функціонування диференційних ознак, які, з одного боку, скеровують, а з іншого, – лімітують процеси алофонічного варіювання вокалізму та консонантизму. Аналіз модифікаційних процесів сегментних одиниць у підготовленому мовленні носіїв трьох досліджуваних національних варіантів дозволив з'ясувати ступінь стабільності / варіативності вияву диференційних ознак голосних і приголосних фонем та встановити їхню ієрархію.

Загальноприйнятим у фонологічній теорії є постулат, згідно якого якість німецьких голосних корелює з їхньою тривалістю: довгі голосні є закритими напруженими, у той час як короткі – відкритими ненапруженими. Дослідження характеристик 15 німецьких монофтонгів показало, що описаний взаємозв'язок кількісних і якісних параметрів вокалізму не є універсальним, оскільки реалізується послідовно лише в німецькому національному варіанті німецької мови, охоплюючи протиставлення шести довгих закритих напружених голосних /i:/, /y:/, /e:/, /ø:/, /u:/, /o:/ шести коротким відкритим ненапруженим /ɪ/, /ʏ/, /ɛ/, /œ/, /ʊ/, /ɔ/. Виняток становлять довга /a:/ та коротка /a/, які відзначаються однаковим тембром. Натомість мовлення дикторів національних варіантів німецької мови в Австрії та Швейцарії виявляє значну варіативність тембральних характеристик голосних, що свідчить про можливу нейтралізацію опозиції "закритий" / "напружений" – "відкритий" / "ненапружений".

Вивчення реалізації голосних високого ступеня підняття /i:/ – /ɪ/, /y:/ – /ʏ/, /u:/ – /ʊ/ дозволяє констатувати, що у національному варіанті німецької мови в Німеччині відмінності голосних високого підняття за тривалістю (довгий – короткий) супроводжуються їхніми якісними розбіжностями (закритий / напружений [i:], [y:], [u:] – відкритий / ненапружений [ɪ], [ʏ], [ʊ]). Однак в австрійському та швейцарському національних варіантах протиставлення голосних високого підняття за тривалістю не пов'язане з розходженнями їхніх тембральних характеристик, позаяк короткі голосні /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/ реалізуються в мовленні швейцарців закрито напружено як [i], [y], [u], наближаючись за тембром до довгих [i:], [y:], [u:]. У мовленні австрійців коротка /ɪ/ вирізняється закритим напруженим вимовлянням [i], у той час як голосні /ʏ/, /ʊ/ набувають поряд з відкритими ненапруженими алофонами [ʏ], [ʊ] закритих напружених відтінків [y], [u].

Розгляд фонетичних характеристик короткої голосної середнього підняття /ɛ/ дав змогу встановити її нормативну реалізацію як широкого ненапруженого алофона [ɛ] в мовленні німців і швейцарців. Однак алофонічний ряд австрійської наголошеної /ɛ/ представлений не лише відкритим ненапруженим відтінком [ɛ], але й підвищеним за ступенем підняття та суттєво децентралізованим за рядом алофоном, тембральний відтінок якого уподібнюється до напруженого закритого [e].

Певна варіативність тембральних характеристик притаманна також для реалізації короткої голосної заднього ряду /ɔ/ в підготовленому мовленні австрійців і швейцарців, де голосна /ɔ/ виявляє і нормативний відкритий ненапружений алофон [ɔ], і більш відтягнутий назад "темний" напружений відтінок [ɔ̃].

Описана специфіка реалізації коротких голосних /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/, /ɛ/, /ɔ/ в мовленні австрійців і швейцарців, очевидно, зумовлюється інтерференцією артикуляційної бази віденського та цюрихського діалектів, носіями яких є інформанти. Як відомо, артикуляційна база залежить від фонематичної системи мови, особливо – від диференційних ознак, які в ній використовуються. Оскільки у фонологічних системах зазначених діалектів відсутні короткі відкриті ненапружені голосні /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/, /ɔ/, австрійці та німецькомовні швейцарці послідовно замінюють їх у стандартному німецькому мовленні закритими напруженими короткими голосними [i], [y], [u], [o], наявними в системі фонем діалектного субстрату. Появу в мовленні австрійців закритого напруженого голосного [e] на місці нормативного відкритого [ɛ] можна пояснити впливом віденського міського діалекту, типовою рисою якого є протиставлення відкритої /ɛ/ і закритої /e/ коротких голосних, засноване на їхньому різному етимологічному походженні.

Таким чином, в австрійському і швейцарському національних варіантах німецької мови дистинктивна ознака "якість" реалізується нестабільно, що проявляється у значній варіативності тембральних характеристик коротких голосних /ɪ/, /ʏ/, /ʊ/, /ɛ/, /ɔ/, які набувають закритих напружених алофонів [i], [y], [u], [e], [ɔ] у мовленні дикторів-австрійців, відтінків [i], [y], [u], [ɔ] – у вимовлянні швейцарців. Цей факт свідчить про послаблення ступеня вияву диференційної ознаки "якість" голосних аж до її повної нейтралізації. При розрізненні відповідних пар коротких і довгих фонем провідну роль відіграє дистинктивна ознака "тривалість", що спричиняється впливом на стандартну німецьку вимову віденського та цюрихського діалектів, у вокалічних системах яких квантитативна ознака є релевантною.

Варіативність вияву диференційної ознаки "підняття" призводить до змін широкого довгого ненапруженого голосного [ɛ:] у мовленні німців і австрійців, унаслідок чого голосний "звужується", уподібнюючись за тембром до довгого

вузького напруженого [e:]. Цей процес призводить до злиття двох самостійних фонем /ɛ:/ та /e:/ в одну фонему /e:/ і дає підстави, услід за Л.Р. Зіндером, а також О.І. Стеріополо, кваліфікувати голосні [ɛ:] та [e:] як факультативні варіанти однієї фонему /e:/. Проте у мовленні швейцарців аналізований голосний послідовно реалізується як довгий широкий ненапружений [ɛ:], що підтверджує збереження опозиції довгих вузької та широкої фонем /e:/ – /ɛ:/ у національному варіанті німецької мови в Швейцарії.

Ослаблення опозиції за підняттям сприяє більш відкритому вимовлянню довгих наголошених голосних [i:], [u:] та більш закритій реалізації довгих [e:], [o:] у підготовленому мовленні носіїв усіх трьох національних варіантів, що уможлиблює часткове змішування алофонів зазначених фонем за ступенем підняття.

Нестабільність вияву дистинктивної ознаки "ряд" встановлена під час вивчення об'єктивних характеристик голосних низького підняття [a:] – [a], які відзначаються більш "світлим" переднім тембральним відтінком у мовленні австрійців порівняно з відповідними голосними [a:] – [a] німецького національного варіанта, котрі характеризуються центральним характером вимовляння. Натомість зафіксовані в мовленні освічених швейцарців варіанти довгого [a:] і короткого [a] набувають "темного" тембру, що підтверджує їхню належність до голосних заднього ряду. Із зазначеного випливає, що при диференціації фонем /a:/ – /a/ у всіх досліджуваних варіантах німецької мови провідну роль відіграє тривалість голосного, а не якість.

Диференційна ознака "лабіалізація" довгих голосних /y:/, /u:/, /ø:/, /o:/ характеризується певною варіативністю у підготовленому мовленні німців і австрійців, де поряд з основними алофонами [y:], [u:], [ø:], [o:] з'являються

частково делабіалізовані відтінки [y:], [u:], [ø:], [o:] аналізованих фонем. Однак у мовленні швейцарців довгі лабіалізовані голосні [y:], [u:], [ø:], [o:] максимально стабільно виявляють такі диференційні ознаки, як "підняття", "ряд", "лабіалізація".

Вивчення характеристик голосних перед приголосною /r/ показує, що максимальною стабільністю вияву дистинктивних ознак визначаються алофони коротких і довгих голосних, реалізованих перед консонантними алофонами фонemi /r/. Вокалізований [ɐ] зумовлює дифтонгоїдний характер звучання всіх довгих голосних (крім [a:]) у мовленні німців і австрійців. Установлений факт надає підстави, услід за О.І. Стеріополо, розглядати цей процес як тенденцію до появи у майбутньому і в німецькому, і в австрійському національних варіантах німецької мови нових фонем – низхідних дифтонгів [i:ɐ], [y:ɐ], [e:ɐ], [ɛ:ɐ], [u:ɐ], [o:ɐ].

Реалізація вокалізованого [ɐ] та його елізія сприяють подовженню алофонів попередніх фонологічно коротких голосних /a/, /ɔ/, /ʊ/, /ɛ/, що призводить до появи у мовленні довгих широких ненапружених [a:], [ɔ:], [ʊ:], [ɛ:]. Позиція перед нескладовим [ɐ] чи його елізією викликає зміни і тембрових характеристик голосних, ступінь варіативності яких корелює з їхніми інгерентними властивостями. Найбільш істотних модифікацій зазнають голосні середнього ступеня підняття – довгі [e:], [ɛ:], [o:], які редукуються за підняттям і рядом. Короткий [ɛ] централізується і суттєво знижується у напрямі голосних низького підняття, що уможливорює змішування алофонів фонем /ɛ/ та /a/ за ступенем підняття.

Таким чином, у німецькому національному варіанті німецької мови протиставлення голосних за якістю (тембром) та рядом є більш константним (окрім фонем /a:/ – /a/) порівняно з дистинктивними ознаками голосних

"підняття", "ступінь лабіалізації", які характеризуються значною варіативністю вияву навіть у сильній позиції. Диференційна ознака "ряд" відзначається максимальною стабільністю вияву в австрійському національному варіанті на тлі певного ослаблення опозиції голосних за тембром, ступенем підняття й участю губ. У підготовленому мовленні швейцарців найбільш стабільно реалізуються смислорозрізнявальні ознаки голосних "огублення" та "ряд", у той час як протиставлення голосних за якістю і ступенем підняття може частково нейтралізуватися.

Вивчення фонетичних характеристик консонантизму підтверджує найвищий ступінь варіативності вияву диференційної ознаки "участь голосу / напруженість", що визначає реалізацію не лише усієї групи глухих і дзвінких шумних, але й сонантів, проявляючись у модифікаційних процесах одзвінчення відтінків напружених приголосних, оглушення алофонів ненапружених фонем, послаблення або повної втрати аспірації глухих зімкнених у підготовленому мовленні дикторів трьох досліджуваних національних варіантів німецької мови. Ступінь прояву окреслених модифікаційних явищ приголосних значною мірою корелює з позиційно-комбінаторними умовами їхньої реалізації.

В усіх трьох національних варіантах німецької мови максимальна втрата дзвінкості алофонами [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥] ненапружених фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/ має місце після глухих шумних приголосних унаслідок прогресивної асиміляції за глухістю. Значний відсоток вживання оглушених варіантів дзвінких фонем спостерігається також у позиції абсолютного початку фонетичного слова після паузи через певну інертність голосових зв'язок. Проте навіть між голосними та в оточенні сонорних, де нормативно передбачено вимовляння дзвінких алофонів [b], [d], [g], [v], [z], установлена поява глухих ненапружених відтінків [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥].

Найбільш нестабільно виявляється диференційна ознака "участь голосу" варіантами щілинної /z/ у мовленні австрійців і швейцарців, де найчастотнішою

реалізацією зубної /z/ у всіх фонетичних позиціях є повністю оглушений ненапружений алофон [z̥^s]. Цей факт дозволяє визнати глухий ненапружений [z̥^s] типовим алофоном фонемі /z/ національних варіантів німецької мови в Австрії та Швейцарії.

Мовлення носіїв швейцарського національного варіанта відзначається найвищим ступенем оглушення алофонів фонем /b/, /d/, /g/, /v/, /z/ порівняно з двома іншими групами інформантів. Зазначене можна пояснити впливом цюріхського діалекту, в системі приголосних якого диференційна ознака "участь голосу" не є релевантною через відсутність у ній дзвінких проривних /b/, /d/, /g/ і щілинних /v/, /z/, а клас шумних фонем представлений парами глухих гоморганних /b̥/ – /p/, /d̥/ – /t/, /g̥/ – /k/, /v̥/ – /f/, /z̥/ – /s/, протиставлених виключно на основі напруженості / та аспірованості. За частотою появи оглушених слабких алофонів [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥] на місці нормативних дзвінких [b], [d], [g], [v], [z] підготовлене мовлення австрійців займає проміжну позицію між мовленням швейцарців і вимовою німців, де відсоток глухих ненапружених алофонів є найнижчим.

Варіативність вияву диференційної властивості "участь голосових зв'язок / напруженість" ліквідних /l/, /r/ спричиняє часткове оглушення дзвінких приголосних [l], [ʀ], [ʎ], [r] до напівдзвінких ненапружених алофонів [l̥], [ʀ̥], [ʎ̥], [r̥], а також зумовлює появу на місці щілинної /r/ глухих напружених варіантів [χ], [x], характеристики яких не відповідають груповій ознаці сонантів – переважанні тону над шумом. Відтак, виявлені модифікації дозволяють припустити можливий перехід фонемі /r/ у майбутньому із класу сонорних до класу шумних звуків.

Ленізація алофонів напружених зімкнених /p/, /t/, /k/ і щілинних /f/, /s/, /ʃ/ до напівдзвінких [b̥], [d̥], [g̥], [v̥], [z̥], [ʒ̥] та повне одзвінчення варіантів фрикативних /f/, /s/ до [v], [z] відбувається на тлі загальної тенденції

до послаблення чіткості артикуляції у носіїв німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови. З-поміж зазначених напружених фонем алофони дентальної /t/ виявляють найвищий ступінь одзвінчення, що можна пояснити високою частотою вживання цієї приголосної у мовленні.

Дослідження реалізації зімкнених /p/, /t/, /k/ дає змогу встановити відносну стабільність вияву аспірації алофонами [p^h], [t^h], [k^h] у мовленні дикторів-німців і швейцарців, у той час як мовлення австрійців характеризується дещо зниженим відсотком уживання придихових відтінків [p^h], [t^h].

Високий ступінь варіативності вияву диференційної ознаки "спосіб творення" підтверджується спірантизацією алофонів зімкнених фонем, веляризацією та палаталізацією відтінків латеральної, вокалізацією сонорних аж до повного випадіння варіантів приголосних фонем у мовленні німців, австрійців і швейцарців.

Спірантизоване вимовляння алофонів білабіальної /b/ та альвеолярної /d/ більш поширене у мовленні дикторів німецького національного варіанта порівняно з вимовою австрійців і швейцарців, що, очевидно, пов'язано з впливом нижньонімецьких діалектів. Проте спірантизація алофонів задньоязикової /g/ з'являється у мовленні дикторів досліджуваних національних варіантів фактично з однаковою частотою.

Варіативність вияву розрізнявальної ознаки "спосіб творення" латеральної /l/ відображається у модифікаційних процесах вокалізації [ɫ] та палаталізації [l̥] її алофонів, що властиво мовленню носіїв усіх трьох варіантів німецької мови. При цьому вокалізація алофонів сонорної /l/ після голосних є визначальною рисою вимови дикторів-німців, у той час як веляризація [ɫ] відображає специфіку національного варіанта німецької мови у Швейцарії.

Нестабільність реалізації диференційної ознаки "спосіб творення" приголосної /r/ у мовленні швейцарців знаходить вияв у заміні багатударного вібранта [r] одноударним [r̥], а також спірантизації останнього до щілинного

відтінку [ɹ] під впливом глухих шумних приголосних і в абсолютному кінці фонетичного слова. У вимові німців та австрійців щілинний спосіб творення алофонів сонорної /r/, який превалює у передвокальній та інтервокальній позиціях, змінюється їхньою вокалізацією та елізією в поствокальній позиції.

Отже, врахування високого ступеня варіативності дистинктивних ознак приголосних "участь голосу / напруженість" та "спосіб творення", типового для підготовленого мовлення німців, австрійців і швейцарців, дозволяє трактувати "місце артикуляції" найстійкішою розрізнявальною властивістю консонантизму всіх трьох національних варіантів німецької мови.

Висвітлені вище модифікаційні процеси голосних і приголосних відзначаються неідентичністю та різною інтенсивністю вияву в підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців, відображаючи тенденцію до певного "розхитування" німецької орфоепічної норми у її німецькому, австрійському та швейцарському національних варіантах на сучасному синхронному зрізі. Зокрема, орфоепічна норма швейцарського національного варіанта характеризується більшою "консервативністю" порівняно з вимовними стандартами німецького та австрійського національних варіантів, які визначаються більш стрімкою динамікою фонетичних змін. Зазначене підтверджується збереженням певних архаїчних рис звукової будови німецької мови у швейцарському національному варіанті, таких як наявність "темного" тембру звучання голосних низького підняття [ɑ:] – [ɑ], які набули "світлого" ненапруженого тембрального відтінку [ɑ:] – [ɑ] в німецькому й австрійському національних варіантах; збереження відкритого широкого ненапруженого характеру вимовляння довгого голосного середнього підняття [ɛ:], який поступово зникає з усного мовлення німців та австрійців, уподібнюючись за тембром до довгого вузького напруженого [ɛ:]; уживання передньоязикового альвеолярного одноударного вібранта [r] як головного орфоепічного варіанта сонорної /r/ та консонантний характер його артикуляції у всіх фонетичних

позиціях, у той час як найбільш поширеним алофоном фонем /r/ перед і між голосними в мовленні німців і австрійців є дзвінкий увулярний щілинний [ʀ], що зазнає вокалізації та елізії у поствокальній позиції. Окреслену варіативність німецької орфоепічної норми можна пояснити, головним чином, історичними факторами розвитку системи фонем німецької мови в її національних варіантах, а також впливом специфіки фонологічних протиставлень віденського і цюріхського діалектів.

До перспективних напрямів подальшого лінгвістичного пошуку шляхів вирішення аналізованої проблеми слід віднести дослідження фонетичних характеристик голосних і приголосних та встановлення їєрархії їхніх стабільних / варіативних диференційних ознак у ненаголошених позиціях фонетичного слова. Перспективним убачається також вивчення територіальної та функціонально-стилістичної варіативності одиниць сегментного складу в межах кожного досліджуваного національного варіанта німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Р. И. Русское литературное произношение : учеб. пособие [для студ. пед. ин-тов по спец. № 2101 "Рус. яз. и лит."] / Рубен Иванович Аванесов. — [6-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Просвещение, 1984. — 384 с.
2. Аликаев Р. С. Актуальные проблемы изучения национального варьирования немецкого литературного языка / Р. С. Аликаев // Русская германистика : Ежегодник Российского союза германистов. — 2007. — Т. 3. — С. 310—318.
3. Берков В. П. Современные германские языки : учебное пособие / Валерий Павлович Берков. — СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. — 296 с.
4. Блохина Л. П. Методические рекомендации. Методика анализа просодических характеристик речи / Л. П. Блохина, Р. К. Потапова. — М. : МГПИИЯ им. М.Тореза, 1977. — 84 с.
5. Богомазова Т. С. Теория и практика по фонетике немецкого языка (для повышения квалификации преподавателей высшей школы) / Т. С. Богомазова, Т. Е. Подольская. — М. : Лист Нью, 2004. — 240 с.
6. Бондаренко А. Ф. Об определении языковых норм и языковых разновидностей (взгляд с позиций институциональной лингвистики) / А. Ф. Бондаренко // Язык. Культура. Психотерапия : сборник научных статей. — К., 2012. — С. 12—23.
7. Бондаренко Э. С. Произносительная норма и региональная вариативность (на материале немецкого языка) / Э. С. Бондаренко // Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. — 2001. — Вип. 5. — С. 82—88.
8. Бондаренко Е. С. Територіальна варіативність голосних і приголосних сучасної німецької мови (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 04 / Бондаренко Ельвіра Сидорівна. — К., 2005. — 218 с.
9. Бондарко Л. В. Структура слога и характеристики фонем / Л. В. Бондарко // Вопросы языкознания. — 1967. — № 1. — С. 34—46.

10. Бондарко Л. В. Исследование фонетики / Л. В. Бондарко, Л. Р. Зиндер // Основы теории речевой деятельности. — М., 1974. — С. 145—160.
11. Бондарко Л. В. Стили произношения и типы произнесения / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина и др. // Вопросы языкознания. — 1974. — № 2. — С. 64—70.
12. Бондарко Л. В. Звуковой строй современного русского языка / Лия Васильевна Бондарко. — М. : Просвещение, 1977. — 175 с.
13. Бондарко Л. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи / Лия Васильевна Бондарко. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1981. — 199 с.
14. Бондарко Л. В. Фонетика современного русского языка / Лия Васильевна Бондарко. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. — 276 с.
15. Бондарко Л. В. Основы общей фонетики / Бондарко Л. В., Вербицкая Л. А., Гордина М. В. — СПб. : Филол. ф-т. С.-Петерб. ун-та, 2000. — 156 с.
16. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод / Д. Брозович // Вопросы языкознания. — 1967. — № 1. — С. 3—33.
17. Будагов Р. А. Проблема развития языка / Рубен Александрович Будагов. — М. — Л. : Наука, 1965. — 73 с.
18. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 – германські мови, 10.02.15 – загальне мовознавство / Валігура Ольга Романівна. — К., 2009. — 484 с.
19. Васильченко О. Г. Функціонування алофонів фонемі /r/ у мовленні дикторів Німеччини 1923 – 2003 рр. (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Олена Германівна Васильченко. — Одеса, 2004. — 22 с.
20. Васильченко Е. Г. Изучение вариативности немецкой фонемы /r/ с точки зрения лингвосинергетики / Е. Г. Васильченко // Матеріали Міжнар. наук. конф. ["Перші Почепцовські читання"], (Київ, 25—27 верес. 2013 р.) / Київ. нац. лінгв. ун-т. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — С. 22—24.

21. Васько Р. Становлення й функціонування системи консонантизму давньогерманських мов / Р. Васько // *STUDIA METHODOLOGICA*. — 2008. — Вип. 23. — С. 15—22.
22. Введение в германскую филологию: [учебник для филологических факультетов] / М. Г. Арсеньева, С. П. Балашова, В. П. Берков, Л. Н. Соловьева. — М.: ГИС, 2000. — 314 с.
23. Вербицкая Л. А. Русская орфоэпия (К проблеме экспериментально-фонетического исследования особенностей современной произносительной нормы) / Людмила Алексеевна Вербицкая. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1976. — 124 с.
24. Вербицкая Л. А. Лингвистические аспекты дикторской вариантности / Л. А. Вербицкая, Н. И. Гейльман, В. Г. Щукин // *Экспериментальная фонетика* / Под ред. Л. В. Златоустовой. — М., 1989. — С. 81—94.
25. Виноградов В. В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития / Виктор Владимирович Виноградов. — М.: Наука, 1967. — 134 с. — (АН СССР. Ин-т рус. языка).
26. Гавриш Е. А. Ингерентная и просодическая длительность согласных немецкого языка (экспериментально-фонетическое исследование): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Гавриш Елена Александровна. — К., 1989. — 210 с.
27. Гак В. Г. Проблема соотношения между родственными языками в функциональном аспекте / В. Г. Гак // *Типология сходств и различий близкородственных языков*. — Кишинев, 1976. — С. 32—40.
28. Гордина М. В. Фонетика французского языка / Мирра Вениаминовна Гордина. — [2-е изд., испр. и доп.]. — СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1997. — 298 с.
29. Григорьев Е. И. Звуки речи и их коммуникативная функция: учебное пособие [для студ. филологических специальностей, аспирантов и преподавателей] / Е. И. Григорьев, В. М. Тычинина. — Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2006. — 84 с.

30. Гусева С. И. Коммуникативная перспектива высказывания и реализация сегментных единиц (Экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Гусева Светлана Ивановна. — СПб., 2001. — 403 с.
31. Дворжецкая М. П. Практикум по теоретической фонетике (на материале английского и немецкого языков) / Дворжецкая М. П., Стериополо Е. И., Калита А. А. — Киев : Вища школа, 1988. — 35 с.
32. Домашнев А. И. Очерк современного немецкого языка в Австрии / Анатолий Иванович Домашнев. — М. : Высшая школа, 1967. — 180 с.
33. Домашнев А. И. О некоторых чертах национального варианта литературного языка (К характеристике национальных вариантов современного немецкого литературного языка) / А. И. Домашнев // Вопросы языкознания. — 1969. — № 2. — С. 38—45.
34. Домашнев А. И. Основные черты современного немецкого языка в свете теории вариантности / А. И. Домашнев // Варианты полинациональных литературных языков / Ю. А. Жлуктенко. — К., 1981. — С. 112—125.
35. Домашнев А. И. Актуальные проблемы швейцарской германистики / А. И. Домашнев, Н. Г. Помазан // Вопросы языкознания. — 1983. — № 3. — С. 30—38.
36. Домашнев А. И. Языковая ситуация в Швейцарии / А. И. Домашнев // Романо-германская контактная зона. Языки и диалекты Швейцарии. — Л., 1990. — С. 3—29.
37. Домашнев А. И. Типология сходств и различий языковых состояний и языковых ситуаций в странах немецкой речи / А. И. Домашнев, Л. Б. Копчук. — СПб. : Наука, 2001. — 165 с. — (Ин-т лингвистических исследований РАН).
38. Жарёнова Н. В. Вокалическая система швейцарского варианта немецкого языка (Экспериментально-фонетическое исследование) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Жарёнова Наталья Вячеславовна. — Н. Новгород, 2004. — 217 с.

39. Жаренова Н. В. Варьирование немецкого языка в Швейцарии (на материале экспериментально-фонетического исследования) / Н. В. Жаренова // Русская германистика : Ежегодник Российского союза германистов. — 2007. — Т. 3. — С. 376—385.
40. Жаренова Н. В. Дифференциальные признаки гласных в вокалической системе швейцарского варианта немецкого языка / Н. В. Жаренова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. — 2008. — №2(2). — С. 38—41.
41. Жирмунский В. М. Немецкая диалектология / Виктор Максимович Жирмунский. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1956. — 636 с.
42. Жлуктенко Ю. А. Теория национальных вариантов языка / Ю. А. Жлуктенко, В. И. Карабан // Варианты полинациональных литературных языков. — К., 1981. — С. 5—19.
43. Задорожный Б. М. Историческая фонетика и морфология немецкого языка / Богдан Михайлович Задорожный. — Львов : Вища школа, 1987. — 303 с.
44. Зиндер Л. Р. Историческая фонетика немецкого языка / Л. Р. Зиндер, Т. В. Строева. — Л. : Просвещение, 1965. — 192 с.
45. Зиндер Л. Р. К вопросу о составе фонем в современном немецком языке / Лев Рафаилович Зиндер // Philologica. Исследования по языку и литературе. — Л., 1973. — С. 168—174.
46. Зиндер Л. Р. Общая фонетика / Лев Рафаилович Зиндер. — М. : Высш. школа, 1979. — 312 с.
47. Зиндер Л. Р. Теоретический курс фонетики современного немецкого языка / Лев Рафаилович Зиндер. — М. : Академия, 2003. — 160 с.
48. Зиновьева Н. В. Система акустических ключей к распознаванию фонетических единиц русского языка / Н. В. Зиновьева // Экспериментальная фонетика / Под ред. Л. В. Златоустовой. — М., 1989. — С. 11—34.
49. Зінченко О. А. Фонетичні параметри усного мовлення чоловіків і жінок (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі німецького

- спонтанного мовлення): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Зінченко Оксана Анатоліївна. — К., 2011. — 254 с.
50. Златоустова Л. В. Фонетические единицы русской речи / Любовь Владимировна Златоустова. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. — 108 с.
51. Ицкович В. А. Очерки синтаксической нормы / Виктор Александрович Ицкович. — М. : Наука, 1982. — 199 с.
52. Калита А. А. Експериментально-фонетичні дослідження: підходи, напрями, аспекти / А. А. Калита // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. — 2000. — Вип. 1. — С. 13—19.
53. Карпов Н. П. Фонетика испанского языка (теоретический курс): [учебн. пособ. для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / Николай Павлович Карпов. — М. : Высшая школа, 1969. — 232 с.
54. Касевич В. Б. Ударение и тон в языке и речевой деятельности / Касевич В. Б., Шабельникова Е. М., Рыбин В. В. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. — 246 с.
55. Каспранский Р. Р. Очерк теоретической и нормативной фонетики немецкого и русского языков / Равиль Рухулбаянович Каспранский. — Горький, 1976. — 99 с.
56. Кеба О. М. Артикуляційна композиція вібрантів сучасної іспанської мови / О. М. Кеба // Проблеми семантики слова, речення та тексту. — 2013. — Вип. 30. — С. 82—90.
57. Кеба О. М. Класи приголосних артикуляцій в контакті з вібрантами в іспанській мові / О. М. Кеба // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. — 2013. — Вип. 23. — С. 177—183.
58. Кодзасов С. В. Общая фонетика / С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова.— М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. — 592 с.
59. Козьмин О. Г. Фонетика немецкого языка : учеб. для студ. вузов / О. Г. Козьмин, Г. А. Сулемова. — [изд. 4-е, доп.]. — М. : Высш. шк., 2009. — 319 с.

60. Копчук Л. Б. К вопросу о соотношении регионов с национальными вариантами немецкого языка / Л. Б. Копчук // Русская германистика : Ежегодник Российского союза германистов. — М., 2007. — Т. 3. — С. 319—328.
61. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения) / Эухенио Косериу. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 204 с.
62. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / Михайло Петрович Кочерган. — К. : Академія. — 2003. — 464 с.
63. Кочергина В. А. Введение в языковедение. Основы фонетики-фонологии. Грамматика : учеб. пособие / Вера Александровна Кочергина. — [2-е изд., перераб.] — М. : Изд-во МГУ, 1991. — 205 с.
64. Крицберг Р. Я. Дивергенция и конвергенция региональных вариантов современного английского языка / Роман Яковлевич Крицберг. — К. : Киевский государственный лингвистический университет, 2000. — 282 с.
65. Крысин Л. П. Русская литературная норма и современная речевая практика / Л. П. Крысин // Русский язык – интегратор российского общества. Язык как средство развития социальной организации и организации научного знания. Материалы круглого стола. — 2001. — С. 1—35.
66. Кузьменко Т. М. Редукція наголошених голосних у сучасному німецькому мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Кузьменко Тетяна Миколаївна. — К., 2006. — 262 с.
67. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах / Володимир Іванович Кушнерик. — Чернівці : Рута, 2004. — 416 с.
68. Левицкий В. В. Основы сравнительной фонетики германских языков / Виктор Васильевич Левицкий. — Черновцы : Рута, 2003. — 125 с.
69. Леонтович О. А. Методы коммуникативных исследований / Ольга Аркадьевна Леонтович. — М. : Гнозис, 2011. — 224 с.
70. Лосева Е. В. Формирование многоязычной фонетической базы данных (применительно к речевой реализации вибрантов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21 / Лосева Елена Викторовна. — М., 2006. — 177 с.

71. Мартине А. Основы общей лингвистики / Андре Мартине // Новое в лингвистике. — М., 1963. — Вып. III. — С. 366—558.
72. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. — К. : Вища школа, 2005. — 462 с.
73. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи : учеб. пособие по теоретической фонетике иностранных языков / [Дворжецкая М. П., Стериополо Е. И., Валигура О. Р. и др.]. — К. : КГПИИЯ, 1991. — 76 с.
74. Найдич Л. Э. Фонетические и фонологические особенности швейцарско-немецких диалектов / Л. Э. Найдич // Романо-германская контактная зона. Языки и диалекты Швейцарии. — Л., 1990. — С. 164—185.
75. Нуждина О. Л. Некоторые особенности произносительного узуса швейцарского национального варианта немецкого литературного языка (на материале произношения дикторов информационных программ "Tagesschau" и "10 vor 10" первого канала телевидения немецкой и ретороманской Швейцарии SF1 DRS) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Нуждина Ольга Леонидовна. — М., 2004. — 186 с.
76. Нуждина О. Л. К вопросу о характере произносительной нормы литературного стандарта в немецкой Швейцарии / О. Л. Нуждина // Русская германистика : Ежегодник Российского союза германистов. — М., 2007. — Т. 3. — С. 386—394.
77. Обручникова О. П. Багатоударний та одноударний вібранти в іспанській мові як новий зразок артикуляційної відмінності / О. П. Обручникова, О. М. Кеба // Мовні і концептуальні картини світу. — 2013. — Вип. 43. — Ч. 3. — С. 170—178.
78. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии : Монография / Александр Демьянович Петренко. — К. : Рідна мова, 1998. — 254 с.

79. Петренко О. Д. Соціофонетична варіативність сучасної німецької мови у Німеччині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Олександр Дем'янович Петренко. — Київ, 1999. — 36 с.
80. Петренко О. Д. До сторіччя кодифікації орфоепічної норми німецької мови / О. Д. Петренко, Д. О. Петренко, Е. Ш. Ісаєв // Мовознавство. — 2000. — № 6. — С. 49—56.
81. Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык / Александр Матвеевич Пешковский. — М. : Либроком, 2010. — 192 с.
82. Помазан Н. Г. Немецкий язык в Швейцарии / Н. Г. Помазан // Романо-германская контактная зона. Языки и диалекты Швейцарии. — Л., 1990. — С. 30—89.
83. Помазан Н. Г. Характеристика алеманнского диалекта (Центральный и маргинальные ареалы) / Н. Г. Помазан // Вопросы языкознания. — 1994. — № 2. — С. 108—118.
84. Потапова Р. К. Слоговая фонетика германских языков : учебное пособие / Родмонга Кондратьевна Потапова. — М. : Высшая школа, 1986. — 144 с.
85. Потапова Р. К. Особенности немецкого произношения / Р. К. Потапова, Г. Линднер. — М. : Высшая школа, 1991. — 319 с.
86. Потапова Р. К. Произносительная вариативность немецкой речи / Р. К. Потапова // Вопросы языкознания. — 2002. — №6. — С. 82—100.
87. Прокопова Л. И. Структура слога в немецком языке / Лариса Ивановна Прокопова. — К. : Изд-во Киевск. ун-та, 1973. — 145 с.
88. Рудківський О. П. Німецькі приголосні у спонтанному мовленні : структурний і функціональний аспекти (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Рудківський Олександр Петрович. — К., 2009. — 295 с.
89. Рудківський О. П. Приголосні фонемі сучасної німецької мови, їх диференційні ознаки та варіативність у спонтанному мовленні /

- О. П. Рудківський // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. — 2009. — Вип. 18. — С. 94—102.
90. Румшицкий Л. З. Математическая обработка результатов эксперимента / Лев Зимонович Румшицкий. — М. : Наука, 1971. — 192 с.
91. Сольська Т.М. До питання фонологічного статусу середньоязикової та задньоязикової глухих щілинних приголосних німецької стандартної мови / Т.М. Сольська // Збірник матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. ["Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії"], (Рівне, 6 груд. 2012 р.) / Національна академія наук України, Київ. ун-т права, Рівнен. ін-т. — Рівне : РІ КУП НАН України, 2012. — С. 152—154.
92. Сольська Т.М. Орфоепічна норма австрійського національного різновиду німецької мови / Т.М. Сольська // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ["Україна і світ: діалог мов та культур"], (Київ, 21–23 берез. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. лінгв. ун-т. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. — С. 332—334.
93. Сольська Т.М. Поняття та статус національних різновидів німецької мови Німеччини, Австрії та Швейцарії / Т.М. Сольська // Тези доповідей XI наук. конф. з міжнар. участю ["Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація"], (Харків, 3 лют. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. — С. 269—271.
94. Сольська Т.М. Становлення орфоепічної норми Німеччини як автономного національного центру німецької мови / Т.М. Сольська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки : У 2 ч. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — Вип. 105 (1). — С. 563—567.
95. Сольська Т.М. Німецька стандартна мова у світлі теорії національної варіативності / Т.М. Сольська // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство : [міжвуз. зб. наук. ст.]. — Бердянськ : БДПУ, 2013. — Вип. VIII. — Ч. 3. — С. 13—20.

96. Сольська Т.М. Специфіка функціонування голосної /ε:/ у національних варіантах німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії / Т. М. Сольська // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ["Україна і світ: діалог мов та культур"], (Київ, 03 – 05 квіт. 2013 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — С. 352—354.
97. Сольська Т.М. Специфіка функціонування увулярної щілинної фонемі /r/ у німецькому, австрійському та швейцарському національних варіантах німецької мови / Т.М. Сольська // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ["Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти"], (Вінниця, 10 квіт. 2013 р.) / М-во освіти і науки України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. — Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. — С. 124—126.
98. Сольська Т.М. Алофонічна варіативність увулярної щілинної фонемі /r/ у німецькому, австрійському та швейцарському національних варіантах німецької мови / Т.М. Сольська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна" : [зб. наук. пр.]. — Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2014. — Вип. 44. — С. 284—289.
99. Сольская Т.Н. Реализация дифференциальных признаков гласных в речи носителей немецкого языка в Германии, Австрии и Швейцарии / Т.Н. Сольская // Scripta manent : [Международ. реценз. мультилингв. науч. журнал]. — Тбилиси : Грузин. технич. ун-т, 2014. — №2 (22). — С. 58—65.
100. Сольська Т.М. Фонетичні характеристики голосних перед алофонами фонемі /r/ у мовленні носіїв німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії / Т.М. Сольська // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ["Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти"], (Вінниця, 10 квіт. 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. — Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2014. — С. 109—111.

101. Сольська Т.М. Фонетичні характеристики латеральної /л/ у мовленні носіїв німецької мови у Німеччині, Австрії та Швейцарії / Т.М. Сольська // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ["Україна і світ: діалог мов та культур"], (Київ, 19 – 21 берез. 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. — С. 411—412.
102. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Фердинанд де Соссюр; [пер. с фр. А. М. Сухотина]. — М. : Логос, 1998. — 296 с.
103. Степанов Г. В. Испанский язык Америки в системе единого испанского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук / Георгий Владимирович Степанов. — Л., 1966. — 32 с.
104. Степанов Г. В. К проблеме языкового варьирования : Испанский язык Испании и Америки / Георгий Владимирович Степанов. — М. : Наука, 1979. — 327 с.
105. Стериополо Е. И. Редукция ключевых гласных немецкого языка (экспериментально-фонетическое исследование) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. И. Стериополо. — К., 1979. — 20 с.
106. Стериополо Е. И. Система гласных и ее реализация в речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Стериополо Елена Ивановна. — СПб., 1995. — 422 с.
107. Стериополо Е. И. Система языка, орфоэпия, орфофония / Елена Ивановна Стериополо // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. — 2000. — Вип. 1. — С. 21—41.
108. Стериополо Е. И. Дифференциальный признак "качество" гласного и его физический субстрат / Елена Ивановна Стериополо // 100 лет экспериментальной фонетике в России : Материалы междунар. конф., (Санкт-Петербург, 1 – 4 февраля 2001 г.). — СПб. : Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2001. — С. 167—169.

109. Стериополо Е. И. Фонетическое слово как единица описания звучащего текста / Е. И. Стериополо // Загальна та експериментальна фонетика. Збірник наукових праць. — К., 2001. — С. 231—234.
110. Стериополо Е. И. Фонетико-фонологическая эволюция системы гласных немецкого языка / Е. И. Стериополо // Проблемы и методы экспериментально-фонетических исследований. К 70-летию профессора кафедры фонетики и методики преподавания иностранных языков Л. В. Бондарко. — СПб., 2002. — С. 87—93.
111. Стериополо Е. И. Региональное варьирование немецкой орфоэпической нормы / Е. И. Стериополо, Э. С. Бондаренко // Фонетические чтения в честь 100-летия со дня рождения Л. Р. Зиндера. — СПб., 2004. — С. 246—251.
112. Стеріополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови : підруч. [для студ. та викл. вищ. навч. закл.] / Олена Іванівна Стеріополо. — Вінниця : Нова книга, 2004. — 320 с.
113. Стериополо Е. И. Подготовленная речь как объект фонетического исследования / Е. И. Стериополо // Функциональные стили звучащей речи : труды междунар. конф., 5 – 7 сент. 2005 г. : тезисы докл. — М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2005. — С. 120—123.
114. Стеріополо О. І. Функціонування голосних /a:/ – /a/ у національних варіантах німецької мови в Німеччині, Австрії і Швейцарії / О. І. Стеріополо, Т. М. Сольська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. статей]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — Вип. 11. — С. 144—151.
115. Строева Т. В. Немецкая диалектология / Татьяна Викторовна Строева. — Л. : Ленинградский университет, 1985. — 90 с.
116. Ступак И. В. Функционирование системы гласных фонем перед согласным [r] в подготовленной и спонтанной речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Ступак Инна Валерьяновна. — Измаил, 2002. — 268 с.

117. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / [А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.]; за ред. А. К. Мойсієнка. — К. : Знання, 2013. — 340 с. — (Університетський підручник).
118. Торсуев Г. П. Константность и вариативность в фонетической системе / Георгий Петрович Торсуев. — М. : Наука, 1977. — 123 с.
119. Ушаков Д. Н. Русская орфоэпия и ее задачи / Д. Н. Ушаков // Русская речь. Новая серия. — 1928. — Вып. 3. — С. 5—27.
120. Фант Г. Акустическая теория речеобразования / Гуннар Фант; [пер. с англ. Л. А. Варшавского и В. И. Медведева]. — М. : Наука, 1964. — 284 с.
121. Филичева Н. И. История немецкого языка : учебное пособие [для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / Нинель Ильинична Филичева. — М. : Академия, 2003. — 304 с.
122. Фланаган Д. Л. Анализ, синтез и восприятие речи / Джеймс Л. Фланаган; [пер. с англ. под ред. А. А. Пирогова]. — М. : Связь, 1968. — 396 с.
123. Фонетика спонтанной речи / [Бондарко Л. В., Вербицкая Л. А., Гейльман Н. И. и др.]; под ред. Н. Д. Светозаровой. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. — 248 с.
124. Фонология речевой деятельности / [Бондарко Л. В., Вольская Н. Б., Кузнецов В. И. и др.]; отв. ред. Л. В. Бондарко. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. — 158 с.
125. Хруцкая Н. В. Конкуренция сосуществующих вариантов языковых единиц в процессе эволюции литературной нормы (лингвопрогностический аспект) / Наталья Владимировна Хруцкая. — К. : Освита України, 2008. — 372 с.
126. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. — К. : Либідь, 2007. — 247 с.
127. Чередниченко А. И. Функционирование и развитие бывших колониальных языков в освободившихся странах / А. И. Чередниченко //

- Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. — М., 1988. — С. 188—199.
128. Швейцер А. Д. Различия в лексике американского и британского вариантов современного литературного английского языка / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания. — 1967. — № 2. — С. 64—72.
129. Швейцер А. Д. Литературный английский язык в США и Англии / Александр Давидович Швейцер. — М. : Высшая школа, 1971. — 192 с.
130. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика (Теория, проблемы, методы) / Александр Давидович Швейцер. — М. : Наука, 1976. — 163 с.
131. Швейцер А. Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А. Д. Швейцер. — Вопросы языкознания. — 1982. — № 5. — С. 39—48.
132. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США / Александр Давидович Швейцер. — М. : Наука, 1983. — 201 с.
133. Altmann H. Phonetik, Phonologie und Graphemik fürs Examen / H. Altmann, U. Ziegenhain. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. — 195 S.
134. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten / Ulrich Ammon. — Berlin; New York : De Gruyter, 1995. — 575 S.
135. Ammon U. Nationale und regionale Unterschiede im Standarddeutschen und ihre Bedeutung für Deutsch als Fremdsprache / U. Ammon, S. Hägi // Русская германистика : Ежегодник Российского союза германистов. — 2007. — Т. 3. — С. 283—296.
136. Becker Th. Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen / Thomas Becker. — Darmstadt : WBG, 2012. — 130 S.
137. Bickel H. Ein Wörterbuch der nationalen und regionalen Varianten der deutschen Standardsprache / H. Bickel, R. Schmidlin // Bulletin VALS-ASLA (Vereinigung für angewandte Linguistik in der Schweiz). — 2004. — № 79. — S. 99—122.

138. Bondarenko E. Konstante und variable Eigenschaften der deutschen Vokalphoneme / E. Bondarenko // Germanistik in der Ukraine. — K. : Verlagszentrum der KNLU, 2013. — Jahrbuch 8. — S. 79—83.
139. Bürkle M. Zur Aussprache des österreichischen Standards. Österreichisch-Typisches in der Nebensilbe / Michael Bürkle // Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. — Wien, 1993. — S. 53—66.
140. Bürkle M. Zur Aussprache des österreichischen Standarddeutschen : die unbetonten Silben / Michael Bürkle. — Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien : Lang, 1995. — 258 S. — (Schriften zur deutschen Sprache in Österreich; Bd. 17).
141. Chomsky N. The Sound Pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. — New York : Harper & Row, 1968. — 470 p.
142. Clyne M. Die österreichische Nationalvarietät des Deutschen im wandelnden internationalen Kontext / M. Clyne // Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. — Wien, 1993. — S. 1—6.
143. Deutsch sprechen am Schweizer Radio / [Burri R. M., Geiger W., Schilling R., Slembeck E.]. — Bern : Schweizer Radio DRS, 1993. — 40 S.
144. Die deutsche Schweiz und ihre Sprache(n). Hochdeutsch in der Schweiz. Den Phänomenen auf der Spur / Arbeitskreis Deutsch als Fremdsprache / Deutsch als Zweitsprache (AKDaF/AKDaZ) in der Schweiz [R. Bruggmann, M. Clalüna, F. Kjellström u.a.]. — Aarau : Wa Color Repro AG, 2003. — Rundbrief Nr. 48. — 60 S.
145. Ernst P. Germanistische Sprachwissenschaft / Peter Ernst. — Wien : WUV, 2004. — 302 S.
146. Fleischer J. Zurich German / J. Fleischer, S. Schmid // Journal of the International Phonetic Association. — 2006. — 36/2. — P. 243—253.
147. Grassegger H. Phonetik, Phonologie / H. Grassegger. — Idstein : Schulz-Kirchner Verlag, 2006. — 141 S.

148. Guntern M. Wie wird aus gesprochenem Hochdeutsch gesprochenes Schweizerdeutsch? Zur Salienz von schweizerischen Varianten in der gesprochenen Standardsprache der DeutschschweizerInnen / M. Guntern // Beiträge zum 3. Kongress der Internationalen Gesellschaft für Dialektologie des Deutschen (IGDD) ["Struktur, Gebrauch und Wahrnehmung von Dialekt"], (Zürich, 7. — 9. Sept. 2009) / H. Christen, Fr. Patocka, E. Ziegler. — Wien : Praesens Verlag, 2001. — S. 58—79.
149. Hakkarainen H. J. Phonetik des Deutschen / Heikki J. Hakkarainen. — München : Fink, 1995. — 197 S.
150. Hall T. A. Phonologie: eine Einführung / T. Alan Hall. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2000. — 360 S.
151. Handbook of the International Phonetic Association : A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet / International Phonetic Association. — Cambridge : Cambridge University Press, 1999. — 204 p.
152. Heidolph K. E. Grundzüge einer deutschen Grammatik / Heidolph K. E., Flämig W., Motsch W. — Berlin : Akademie-Verlag, 1981. — 1028 S.
153. Hofmüller-Schenck A. Die Standardausprache des Deutschen in der Schweiz. Erster Teil : Beschreibung, zweiter Teil : Übungen / Agnes Hofmüller-Schenck. — Aarau / Frankfurt am Main / Salzburg : Sauerländer, 1995. — 243 S.
154. Hove I. Schweizer Hochdeutsch. Die Aussprache des Deutschen in der Schweiz / Ingrid Hove // Sprachspiegel. — 2007. — № 6. — S. 170—181.
155. Huneke H.-W. Deutsch als Fremdsprache : eine Einführung / H.-W. Huneke, W. Steinig. — Berlin : Erich Schmidt, 2002. — 270 S.
156. Jespersen O. Lehrbuch der Phonetik / Otto Jespersen. — Leipzig : B. G. Teubner, 1926. — 258 S.
157. Klač D. Untersuchungen zu ausgewählten Aspekten des Konsonantismus bei österreichischen Nachrichtensprechern / Daniel Klač. — Frankfurt am Main : Peter Lang, 2009. — 272 S.
158. Kloeke W. v. L. Deutsche Phonologie und Morphologie : Merkmale und Markiertheit / Wus van Lessen Kloeke. — Tübingen : Niemeyer, 1982. — 258 S.

159. Kohler Klaus J. Einführung in die Phonetik des Deutschen / Klaus J. Kohler. — [2., neubearb. Aufl.]. — B. : Erich Schmidt, 1995. — 249 S.
160. König W. Atlas zur Aussprache des Schriftdeutschen in der Bundesrepublik Deutschland / Werner König. — Bd. 1. — [1. Aufl.]. — Ismaning : Max Hueber Verlag, 1989. — 159 S.
161. Krech E.-M. Die Differenzierung von Standarddeutsch und ihre Relevanz für die Kodifizierung / E.-M. Krech // Лингвистическая полифония : сборник статей в честь юбилея профессора Р. К. Потаповой. — М., 2007. — С. 404—423.
162. Laver J. Principles of Phonetics / John Laver. — Cambridge : Cambridge University Press, 1994. — 707 p.
163. Linke A. Studienbuch Linguistik / Linke A., Nussbaumer M., Portmann P. R. — [5., erweiterte Aufl.]. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag GmbH, 2004. — 544 S.
164. Lipold G. Die österreichische Variante der deutschen Standardaussprache / G. Lipold // Das österreichische Deutsch. — Wien; Köln; Graz, 1988. — S. 9—30.
165. Löffler H. Germanistische Soziolinguistik / Heinrich Löffler. — [3., überarb. Aufl.]. — Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2005. — 246 S.
166. Maas U. Phonologie. Einführung in die funktionale Phonetik des Deutschen / Utz Maas. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2006. — 392 S.
167. Machelett K. Das Lesen von Sonagrammen in der Phonetik / Kirsten Machelett. — München : LMU, 1994. — 112 S.
168. Markhardt H. Das österreichische Deutsch im Rahmen der EU / Heidemarie Markhardt. — Frankfurt am Main : Peter Lang, 2005. — 376 S.
169. Meinhold G. Deutsche Standardaussprache : Lautschwächungen und Formstufen / Gottfried Meinhold. — Jena : Friedrich-Schiller-Universität, 1973. — 145 S.
170. Moosmüller S. Vowels in Standard Austrian German. An Acoustic-Phonetic and Phonological Analysis : Habilitationsschrift eingereicht an der Philologisch-

- Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien / Moosmüller Sylvia. — Wien, 2007. — 271 S.
171. Moosmüller S. Die vorderen Vokale des Wiener Dialekts / S. Moosmüller // Fokus Dialekt. Analysieren – Dokumentieren – Kommunizieren. Festschrift für Ingeborg Geyer zum 60. Geburtstag. — Hildesheim; Zürich; New York : Olms, 2010. — S. 279—288.
172. Moser H. Annalen der deutschen Sprache von den Anfängen bis zur Gegenwart / H. Moser. — [2. Aufl.] — Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1961. — 74 S.
173. Muhr R. Österreichisch – Bundesdeutsch – Schweizerisch. Zur Didaktik des Deutschen als plurizentrische Sprache / R. Muhr // Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. — Wien, 1993. — S. 108—123.
174. Muhr R. Das Konzept "Deutsch als plurizentrische Sprache". Die Konsequenzen für die Sprachpolitik, den DaF-Unterricht und die Sprachvermittlung / R. Muhr // Germanistische Mitteilungen. Zeitschrift für deutsche Sprache, Literatur und Kultur in Wissenschaft und Praxis. — 1996. — 43/44. — S. 239—257.
175. Neppert J. Elemente einer akustischen Phonetik / J. Neppert. — Hamburg : Buske Verlag, 1999. — 298 S.
176. Noack Ch. Phonologie / Christina Noack; hrsg. v. J. Meibauer, M. Steinbach. — Heidelberg : Universitätsverlag Winter, 2010. — 100 S.
177. Panizzolo P. Die schweizerische Variante des Hochdeutschen / P. Panizzolo // Deutsche Dialektographie. — Marburg, 1982. — Bd. 108. — 92 S.
178. Petrenko O. Das Zusammenwirken von sozialen, situativen und sprachlichen Strukturen der gegenwärtigen deutschen Sprache / O. Petrenko // Germanistik in der Ukraine. — 2011. — Jahrheft 6. — S. 23—29.
179. Phonetische Transkription des Deutschen. Ein Arbeitsbuch / [Rues B., Redecker B., Koch E. u.a.]. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2009. — 157 S.

180. Piroth H. G. Production and perception of vowel contrasts in Northern Standard German and Austrian Standard German / H. G. Piroth, P. Skupinski, B. Pompino-Marschall // Germanistische Mitteilungen. Zeitschrift für deutsche Sprache, Literatur und Kultur in Wissenschaft und Praxis. — 2011. — 58. — S. 119—199.
181. Pollak W. Was halten die Österreicher von ihrem Deutsch?: eine sprachpolitische und soziosemiotische Analyse der sprachlichen Identität der Österreicher / Wolfgang Pollak. — Wien : ÖGS / ISSS, 1992. — 170 S.
182. Pompino-Marschall B. Einführung in die Phonetik / Bernd Pompino-Marschall. — [2., durchges. und erweit. Aufl.].— Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2003. — 324 S.
183. Ramers K.-H. Einführung in die Phonologie / Karl-Heinz Ramers. — München : Wilhelm Fink Verlag, 2001. — 124 S.
184. Ransmayr J. Der Status des Österreichischen Deutsch an Auslandsuniversitäten / J. Ransmayr // Zehn Jahre Forschung zum Österreichischen Deutsch: 1995 – 2006. Eine Bilanz. — Wien, 2006. — S. 39—48.
185. Reis M. Lauttheorie und Lautgeschichte. Untersuchungen am Beispiel der Dehnungs- und Kürzungsvorgänge im Deutschen / Marga Reis. — München : Wilhelm Fink Verlag, 1974. — 336 S.
186. Rudkiwskyj O. Intonatorische Einflussfaktoren der Spannung und Stimmbeteiligung von deutschen Konsonanten / O. Rudkiwskyj // Germanistik in der Ukraine. — 2011. — Jahrheft 6. — S. 39—46.
187. Schmid S. Zur Vokalquantität in der Mundart der Stadt Zürich / Stephan Schmid // Linguistik online. Dialektologie des Schweizerdeutschen. — 2004. — № 20. — S. 93—116.
188. Schnittstellen der germanistischen Linguistik / [Steinbach M., Albert R., Girth H. u.a.]. — Stuttgart; Weimar : Verlag J. B. Metzler, 2007. — 302 S.
189. Schwitalla J. Gesprochenes Deutsch : Eine Einführung / Johannes Schwitalla. — [2., überarb. Aufl.]. — B. : Erich Schmidt, 2003. — 240 S.

190. Sendlmeier W. F. Formantkarten des deutschen Vokalsystems / W. F. Sendlmeier, J. Seebode. — Режим доступа: http://www.kw.tuberlin.de/fileadmin/a01311100/Formantkarten_des_deutschen_Vokalsystems_01pdf
191. Siebenhaar B. Dialekt und Hochsprache in der deutschsprachigen Schweiz / B. Siebenhaar, A. Wyler. — [5., vollst. überarb. Ausg.]. — Zürich : Pro Helvetia, 1997. — 46 S.
192. Sievers E. Grundzüge der Phonetik / Eduard Sievers. — Leipzig : Georg Olms, 1901. — 328 S.
193. Solska T. Allgemeines und Spezifisches im Vokalismus der nationalen Varietäten der deutschen Sprache in Deutschland, Österreich und in der Schweiz / T. Solska // Germanistik in der Ukraine. — K. : Verlagszentrum der KNLU, 2012. — Jahrbuch 7. — S. 141—149.
194. Solska T. Spektrale Charakteristiken der Hochzungenvokale in den nationalen Varietäten der deutschen Sprache in Deutschland, Österreich und in der Schweiz / T. Solska // Germanistik in der Ukraine. — K. : Verlagszentrum der KNLU, 2013. — Jahrbuch 8. — S. 107—114.
195. Staffeldt S. Einführung in die Phonetik, Phonologie und Graphematik des Deutschen. Ein Leitfadens für den akademischen Unterricht / Sven Staffeldt. — Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2010. — 191 S.
196. Stedje A. Deutsche Sprache gestern und heute : Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde / Astrid Stedje. — [6. Aufl.]. — Stuttgart : UTB, 2007. — 277 S.
197. Steriopolo E. Untersuchungen zu den Vokalisierung im Deutschen / E. Steriopolo // Forschungsberichte des Instituts für Phonetik und sprachliche Kommunikation der Universität München (FIPKM) 32. — München, 1994. — S. 263—293.
198. Takahashi H. Verschiedene Varietäten des Deutschen und deren Beziehung zum Unterricht Deutsch als Fremdsprache (DaF) / H. Takahashi // Zeitschrift für Angewandte Linguistik. GAL-Bulletin. — 1999. — Heft 31. — S. 109—123.

199. Thoma L. Der Hundetraum und andere Verwirrungen / Leonhard Thoma. — Ismaning : Hueber Verlag, 2007. — 101 S.
200. Ulbrich Ch. Phonetische Untersuchungen zur Prosodie der Standardvarietäten des Deutschen in der Bundesrepublik Deutschland, in der Schweiz und in Österreich / Christiane Ulbrich. — Frankfurt am Main : Peter Lang, 2005. — 272 S.
201. Ulbrich H. Instrumentalphonetisch-auditive R-Untersuchungen im Deutschen / Horst Ulbrich. — Berlin : Akademie-Verlag, 1972. — 168 S.
202. Wängler H.-H. Grundriss einer Phonetik des Deutschen : mit einer allgemeinen Einführung in die Phonetik / Hans-Heinrich Wängler. — Marburg : N. G. Elwert Verlag, 1960. — 156 S.
203. Wiese R. Phonetik und Phonologie / Richard Wiese. — Paderborn : Wilhelm Fink, 2011. — 128 S.
204. Wiesinger P. Die Deutsche Sprache in Österreich. Eine Einführung / P. Wiesinger // Das österreichische Deutsch. — Wien; Köln; Graz, 1988. — S. 9—30.
205. Wiesinger P. Das österreichische Deutsch. Eine Varietät der deutschen Sprache / P. Wiesinger // Germanistische Mitteilungen. Zeitschrift für deutsche Sprache, Literatur und Kultur in Wissenschaft und Praxis. — 1996. — 43/44. — S. 219—238.
206. Wiesinger P. Das österreichische Deutsch in Gegenwart und Geschichte / Peter Wiesinger. — [2., durchges. und erweit. Aufl.]. — Wien : Lit Verlag, 2008. — 450 S.
207. Zeman D. Überlegungen zur deutschen Sprache in Österreich. Linguistische, sprachpolitische und soziolinguistische Aspekte der österreichischen Varietät / Dalibor Zeman. — Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2009. — 267 S.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

208. Правильность русской речи: трудные случаи современного словоупотребления. Опыт словаря-справочника / [ред. С. И. Ожегов]. — М. : Изд-во Академии наук СССР, 1962. — 183 с.
209. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.
210. Deutsches Aussprachewörterbuch / [E.-M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld, L. Ch. Anders; mit Beitr. von W. Haas u. a.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2009. — XI, 1076 S.
211. Duden : Aussprachewörterbuch. Wörterbuch der deutschen Standardaussprache / [Max Mangold, Dudenredaktion]. — 3. Aufl. — Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1990. — 794 S.
212. Duden : Aussprachewörterbuch. Wörterbuch der deutschen Standardaussprache / [Max Mangold, Dudenredaktion]. — 6. Aufl. — Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2005. — 860 S.
213. Duden. Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch / [Hrsg. von der Dudenredaktion]. — 8., überarbeit. Aufl. — Mannheim : Dudenverlag (Duden 4), 2009. — 762 S.
214. Ebner J. Duden "Wie sagt man in Österreich? " : Wörterbuch der österr. Besonderheiten / Jakob Ebner. — [2., vollst. überarb. Aufl.]. — Mannheim, Wien, Zürich : Bibliographisches Institut, 1980. — 252 S.
215. Kleine Enzyklopädie – deutsche Sprache / [Hrsg. W. Fleischer, G. Helbig, G. Lerchner]. — Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Wien : Lang, 2001. — 845 S.
216. König W. Dtv-Atlas Deutsche Sprache / [Werner König]. — [17., durchges. und korrig. Aufl.]. — München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2011. — 256 S.
217. Österreichisches Wörterbuch : mit Bescheid des Bundesministeriums für Unterricht, Kunst und Sport / [Mitherausgeber O. Back, E. Benedikt, M. Hornung,

- E. Pacolt]. — 37., neu bearb. Aufl. — Wien : Österreichischer Bundesverlag Gesellschaft m. b. H., 1991. — 866 S.
218. Österreichisches Wörterbuch : Herausgegeben im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur / [bearb. O. Back u.a.; Red. H. Fussy, U. Steiner]. — 39., neu bearb. Aufl. — Wien : öbv a hpt VerlagsgmbH, 2004. — 888 S.
219. Schmutzer D. Wienerisch G'redt. Geschichte der Wiener Mundartdichtung / Dieter Schmutzer. — Wien : Verlag Der Apfel, 1993. — 425 S.
220. Schuster M. Das alte Wienerisch : Ein kulturgeschichtliches Wörterbuch / M. Schuster, H. Schikola. — Wien : Deuticke Franz Verlagges, 1996. — 336 S.
221. Sedlaczek R. Das österreichische Deutsch : wie wir uns von unserem grossen Nachbarn unterscheiden : ein illustriertes Handbuch / Robert Sedlaczek. — Wien : Ueberreuter, 2004. — 496 S.
222. Siebs Th. Deutsche Hochsprache. Bühnenaussprache / Theodor Siebs; [Hrsg. v. H. de Boor und P. Diels]. — 18., durchges. Aufl. — Berlin : Walter de Gruyter, 1961. — 355 S.
223. Variantenwörterbuch des Deutschen : Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol / [U. Ammon u.a.]. — Berlin; New York : De Gruyter, 2004. — LXXV, 954 S.
224. Wörterbuch der deutschen Aussprache / [E.-M. Krech, E. Kurka, H. Stelzig, E. Stock u. a.]. — Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. — 549 S.

ДОДАТКИ

ВІДОМОСТІ ПРО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ ТА ДИКТОРІВ

Додаток А1

Таблиця А.1

Соціальні характеристики дикторів

Диктор	Вік	Місце народження	Освіта	Соціальний стан батьків		Теперішнє місце проживання
				мати – професія, місце народження	батько – професія, місце народження	
1. Р.-Г. Х.	46	м. Цеденік	вища, Берлінський університет	вчитель, м. Цеденік	гуртовий торгівець, м. Граузее	м. Берлін
2. К. Г.	43	м. Вінзен (Луе)	вища, Фрейбурзький і Берлінський ун-ти	бібліотекар, м. Брунсбюттель	підприємець, м. Бергедорф	м. Берлін
3. Ф. А.-Ф.	28	м. Фленсбург	вища, Гамбурзький ун-т	бібліотекар, м. Гамбург	вчитель, м. Гамбург	м. Гамбург
4. А. З.	32	м. Ганновер	вища, Лейпцизький ун-т	журналіст, м. Зондерсхаузен	вчитель, м. Зондерсхаузен	м. Ганновер
5. К. Ш.	31	м. Відень	вища, Віденський ун-т	лікар, м. Вайдхофена-Ібсі	фінансист, м. Зайтенштеттен	м. Відень
6. К. Ц.	43	м. Вайдлінг	вища, Віденський ун-т	секретар, м. Айзенштадт	юрист, м. Айзенштадт	м. Відень
7. Й. А.	40	м. Хімберг	вища, Віденський ун-т	касир, м. Хімберг	інженер, м. Хімберг	м. Хімберг
8. Й. Ф.-Б.	46	м. Відень	вища, Віденський ун-т	домогосподарка, м. Габліц	перекладач, м. Раухенварт	м. Відень
9. А. Б.	33	м. Аарау	вища, Цюрихський ун-т	вчитель, м. Аарау	вчитель гімназії, м. Аарау	м. Аарау
10. М. П.	29	м. Люцерн	вища, Бернський ун-т	страховий агент, м. Вольхузен	автомеханік, м. Вольхузен	м. Аарау
11. З. В.	30	м. Вольхузен	вища, Люцернський ун-т	вчитель початкової школи, м. Гроссванген	директор школи, м. Віллісан	м. Люцерн
12. Р. Ф.	39	м. Менцикен	вища, Цюрихський ун-т	психолог, м. Цофінген	інженер, м. Цофінген	м. Аарбург

Список ізольовано представлених слів

Takt	Tepp	Kick
Köpfe	Küken	Popp
Text	Pick	Täter
Töpfe	Keep	Papp
Piep	Tee	Tütt
Peter	spötteln	Pup
Tat	Pöks	Putt
Kuks	Tücke	Tag
Kück	tapp	keck
Papst	Poot	Tüte
Putz	töten	Piek
Kopf	Kuh	Topf
päpstlich	Tick	Keks
Kap	täglich	Pips
Petz	Kock	Pötter
Köthen	tut	Python
tätig	Kietz	Tod
pökeln	Tupf	Pud
Pütt	Koks	Tieck
Kaak	Typ	Koog

Тексти для читання

Der Hundetraum

(von Leonhard Thoma)

Waldemar sieht auf die Uhr an der Wand. Mein Gott! Schon fast sechs Uhr. Er hat schon den ganzen Nachmittag so langweilig gefunden. Er hat von Anfang an keine Lust gehabt. Kaffee und Kuchen bei Doris und Hermann. Herbert und Sabine sind natürlich auch da. Und Bruno und Beate sowieso. Diese Freunde von seiner Frau. Schrecklich! Und dann auch noch Raimund, ihr Friseur.

Waldemar wollte zu Hause bleiben, auf dem Sofa liegen und einfach nichts tun. Später vielleicht ein bisschen spazieren gehen. Warum nicht? Aber nicht zu Doris und Hermann! "Natürlich kommst du mit, Schätzchen", hat Linda um halb drei gesagt, "du kannst mich doch nicht alleine gehen lassen, und bei Doris gibt es doch immer eine so gute Torte. Die hat dir doch immer geschmeckt."

Oh Gott! Diese Torte. Immer die gleiche Torte. Schokoladentorte. Brrr! Und danach ein süßer Likör. Aprikose oder Himbeere. Der ist noch schlimmer. Den süßen Likör hat er nie getrunken.

"Mach nicht so ein Gesicht, Liebling. Um sechs Uhr sind wir wieder zu Hause. Das verspreche ich. Zwei Stündchen, das kannst du doch machen", hat seine Frau um halb drei gesagt, hat sich die Lippen angemalt und wieder mal viel zu viel Parfüm genommen. Aprikose, wie der Likör, pfui Teufel! "Und beeil dich ein bisschen, in zehn Minuten gehen wir!"

Es ist nicht nur die Torte. Die Torte muss man nicht essen. Es sind diese Leute, diese Gesichter, diese Gespräche. Immer die gleichen Leute, die gleichen Gesichter, die gleichen Gespräche. Immer die gleichen Themen: Kinder und Urlaub, Urlaub und Kinder. Die Kinder in der Schule, der Urlaub auf Teneriffa, das neue Wohnmobil von Raimund. Unser Klaus, Klavierstunde, Lena, last minute, Sebastian, seekrank...

Wie war es in Griechenland? Schön und sehr billig. Aber Bruno ist krank geworden, nicht wahr, Bruno? Ja, Beate. Und Mallorca?

Auch gut, allerdings ganz schön teuer. Aber wir sind ganz braun geworden, stimmt's, Herbert? Ja, Sabine.

So geht das mindestens drei Stunden. Und alles natürlich mit Fotos. Hunderte von Fotos. Schau mal! Aha. Sieh mal! Ach so. Bis man alles erzählt hat. Alles über den Urlaub und alles über die Kinder. Wenn alles gesagt ist, kommen die Witze.

Waldemar sieht noch einmal auf die Uhr. So um sechs Uhr kommen normalerweise immer die Witze. Natürlich immer die gleichen Witze. Oder fast die gleichen. Trotzdem findet Waldemar die Witze noch am besten.

Aber heute gibt es nicht einmal Witze. Heute sind Träume dran. Wer hat damit angefangen? Wahrscheinlich Doris. Plötzlich hat Doris einen Traum erzählt. Und alle haben ganz fasziniert zugehört.

"Also, ich habe geträumt, dass wir von einer Reise zurückkommen. Die Reise war wunderbar, aber man freut sich natürlich auch ein bisschen auf Zuhause: auf das gute Schwarzbrot, die alten Freunde, das deutsche Fernsehen."

Alle nicken, Ja, ja, natürlich.

"Ich gehe also in die Bäckerei, aber da gibt es kein Brot. Alle Regale sind leer. Und dann rufe ich meine Freunde an, aber keiner nimmt den Hörer ab, niemand ist da. Ich mache den Fernseher an, will die Nachrichten sehen, aber alle Leute sehen so fremd aus, und ich verstehe kein Wort."

"Oh", rufen alle, "das ist ja schrecklich!"

"Ja, und da sagt Hermann plötzlich, dass wir immer noch auf Safari sind. Noch vier Wochen! Einfach schrecklich."

Das war Doris. Und jetzt müssen die anderen auch einen Traum erzählen. Zuerst ist Linda an der Reihe.

Sie steht in einem Raum. Es ist ein Geschäft oder eine Boutique. Plötzlich kommt ein Mann auf sie zu. Er hat eine Schere in der Hand und sieht gefährlich aus. Er ist schon ganz nah. Sie will weglaufen, aber sie kann sich nicht bewegen. Sie bekommt Panik und schreit. Der Mann lacht und sieht plötzlich nicht mehr gefährlich aus: Sie kennt ihn. Das ist doch...

Wie peinlich, denkt Waldemar, wie kann man nur solche Dummheiten träumen und dann auch noch erzählen?

Dann ist Hermann dran. Er erzählt etwas von einem Fußballspiel. Ein Finale in einem großen Stadion. Hermann schießt drei Tore. Das Publikum brüllt: Hermann vor, noch ein Tor! Er ist ein großer Star.

So ein Blödsinn! Ausgerechnet Hermann mit seinem Bierbauch.

Waldemar will nach Hause. Aber jetzt sehen alle ihn an. Voll Erwartung. Er hat schon den ganzen Nachmittag schrecklich gefunden. Und jetzt muss er auch noch einen Traum erzählen! Na wartet ...

"Also", beginnt er und stützt die Arme auf den Tisch, "wenn es sein muss. Aber ich warne euch. Dies ist kein Traum, dies ist ein Albtraum. Ich habe nämlich einmal geträumt, dass ich ein Hund bin."

"Ein Hund?", fragen alle.

"Ja", sagt Waldemar, "ich bin ein schöner, kluger Hund, und Linda ist mein Frauchen. Sie ist sehr stolz auf mich. Deshalb nimmt sie mich auch immer mit. Ins Büro, zum Einkaufen, zum Friseur, zu ihren Freundinnen. Und alle sagen immer, dass ich so ein braver Hund bin. Linda lächelt dann und sagt "Ich weiß" und legt ihre Hand auf meinen Kopf. Und immer liege ich unter dem Tisch, und immer muss ich warten, und immer gibt es schreckliche Süßigkeiten.

So geht das jeden Tag. Viele Hundejahre lang. Aber eines Tages habe ich keine Lust mehr. So geht das nicht weiter. Basta."

"Oh", sagen alle, "und was passiert?"

"Wir gehen wieder einmal zu ihren Freunden. Ich will nicht mitkommen, ich will zu Hause bleiben. Aber ich muss mitkommen. Wie immer.

Ich glaube, wir sind hier, bei Doris und Hermann. Und ihr seid auch alle da. Wie immer. Aber diesmal ist es für mich besonders langweilig. Es gibt nicht einmal Witze. Alle reden nur und reden und reden. Und ich liege auf dem Boden und muss warten und warten.

Dann ruft man mich. Ich soll kommen und noch ein Stück Torte essen, dort unter dem Tisch. Ich stehe auf und gehe zum Tisch, ganz langsam. Alle sehen mich an, und jemand sagt wieder: "Was für ein braver Hund!"

Aber diesmal lege ich mich nicht unter den Tisch, und ich esse auch keinen Kuchen. Ich springe auf den Tisch, mit den Pfoten in die Sahne und fange an zu bellen, laut und böse. Ich belle wie verrückt. Tassen und Teller fallen auf den Boden und gehen kaputt.

Ich protestiere, protestiere gegen diese verdammte Torte, protestiere gegen diese langweiligen Nachmittage, protestiere gegen diesen grauenhaften Kaffeeklatsch, gegen mein Frauchen, gegen ihr schreckliches Parfum, gegen diesen grinsenden Friseur. Kurz: Ich protestiere gegen dieses verdammte Hundeleben!"

"Ohhh!" rufen alle um den Tisch.

Waldemar macht eine Pause und schaut triumphierend in die Runde. Alle sehen ihn an, niemand spricht, alle sind völlig perplex. Totale Stille.

"Was ...", sagt Doris endlich leise, "was ist denn mit Waldi los? Er hat doch noch nie gebellt."

"Und er ist auch noch nie auf den Tisch gesprungen", flüstert der Friseur, "er hat immer so brav auf dem Boden gelegen." "Tja", sagt Linda, "ich weiß auch nicht. Er ist heute schon den ganzen Tag so unruhig. Vielleicht ist er ja krank. Ich glaube, wir gehen jetzt besser nach Hause. Schade, die Träume waren so interessant. Na ja, nächste Woche wieder. Komm, Waldi, komm zu Frauchen, hopp!"

Die Frau in der Bar (von Leonhard Thoma)

Nein, Max ist mit seinem Urlaub absolut nicht zufrieden. Zwei Wochen ist er jetzt hier auf der Insel, aber es ist nichts Besonderes passiert, keine Abenteuer, keine Überraschungen. Und heute ist schon der letzte Abend.

Am Strand oder am Swimmingpool morgens hat er meistens Else und Werner aus Hamburg getroffen. Nachmittags hat er sich manchmal mit Petra unterhalten, einer

Studentin aus Duisburg, die sich sehr für seine Arbeit in der Bank interessiert hat. Mit Toni, seinem Surf- und Tennislehrer, ist er ab und zu in die Diskothek "Titanic" gegangen. Aber dort war auch nie viel los. Sie haben dort nur Petra wieder getroffen und einmal sogar Else und Werner, beide ein wenig betrunken.

Auch heute wird es wieder so sein. Das Hotel organisiert einen Abschlusscocktail. Morgen reisen viele Gäste ab. Ende der Sommersaison. Max hat sich schon chic gemacht, mit blauem Anzug, gelber Krawatte und seinem Lieblingsparfum "Fool Water".

Ein Blick in den Spiegel. Alles passt. Gute Figur, sehr schön, sehr sportlich, wie immer. Alles schön und gut, ja, ja. Aber wozu eigentlich? Wozu der Anzug? Wozu die Krawatte? Wozu die ganze Gala?

So toll sind die Ferien hier doch auch nicht gewesen! Und jetzt noch einmal mit Else über das Wetter plaudern und mit Petra über den Euro? Muss das sein? Genügt es nicht, dass er übermorgen in Frankfurt wieder den ganzen Tag über Kredite und Hypotheken sprechen muss – und über das Wetter?

Max sieht auf seinen Wecker. Es ist schon spät. Er seufzt und geht langsam die Treppe hinunter. Vor dem Festsaal bleibt er stehen und schaut durch die große Glastür. Es ist schon eine Menge los, viele Leute und schreckliche Musik. Er sieht zur Bühne. Da steht Else und singt mit rotem Kopf "Viva Espana". Karaoke, auch das noch! Nein, denkt er, das muss nicht sein. Er dreht sich um und geht. Immerhin hat er ja noch sein Mietauto. Aber wohin soll er jetzt fahren? Zur "Titanic"? Lieber nicht.

Egal wohin, sagt er sich und steigt ein, nur weg von hier. Er fährt durch das Feriendorf. Leuchtreklamen, Lärm und Leute. Max hält nicht an. Er nimmt eine kleine Straße, die Hügel hinauf, in die Dunkelheit hinein. Plötzlich ist alles still. Kaum Lichter, nur der Mond über dem Meer.

Seltsam, denkt Max, nicht einmal zehn Minuten mit dem Auto, und schon ist alles ganz anders.

Er sieht ein paar Häuser an der Straße, ein erleuchtetes Schild: Bar. Er hält an und schaut durch ein Fenster. Ein einfaches Lokal, eine junge Frau hinter der Theke, die Tische fast leer, leise Musik.

Gut, denkt er, noch ein Bier, um müde zu werden. Dann fahre ich zurück und gehe schlafen.

Er geht hinein, setzt sich an der Theke und bestellt. Die Frau lächelt.

"Sie sprechen Spanisch?"

"Ja", antwortet Max, "aber leider nur ein bisschen."

"Na ja, dann können Sie ja hier üben".

"Ja, das habe ich eigentlich auch gedacht. Aber am Strand und im Hotel habe ich doch nur Deutsch gesprochen. Und man trifft ja auch fast nur Deutsche."

"Ja", sagt die Frau, "am Strand und in den Hotels. Aber sind Sie nicht einmal hinauf in die Berge gefahren, in die kleinen Dörfer?"

Max schüttelt den Kopf. "Nein, warum denn?"

"Die Landschaft ist wunderbar da oben. Und jetzt im September gibt es dort viele Feste. Weinfeste mit Musik. Die Leute essen und trinken und tanzen auf der Straße. Als Fremder sind Sie da willkommen, und wenn Sie auch noch ein wenig Spanisch sprechen, umso besser."

"Davon habe ich im Hotel gar nichts gehört", sagt Max leise. Die Frau zuckt mit den Schultern, trinkt einen Schluck Wein und sieht aus dem Fenster.

"Ich wundere mich über die Touristen hier", sagt sie, "alle bleiben unten in den großen Ferienzentren. Aber Swimmingpools und Hotelbars gibt es doch überall. Und selbst die Strände dort sind nichts Besonderes. Deshalb braucht man doch nicht so weit zu fliegen. Das Schöne hier, das ist doch etwas ganz anderes: die Berge, die Buchten, die Dörfer, die Leute. Es gibt hier so viel zu entdecken!"

Max weiß nicht, was er sagen soll.

"Ja, da haben Sie Recht. Aber irgendwie..., da unten am Strand, in der Hitze, denkt man nicht an sowas."

Die letzten Gäste stehen auf und verabschieden sich. Die junge Frau sieht auf die Uhr.

"Es ist schon spät", sagt sie, "ich muss jetzt schließen. Aber ich werde morgen in ein kleines Dorf fahren. Ich besuche dort Freunde. Wenn Sie Lust haben, können Sie mitkommen, damit Sie mal etwas anderes sehen."

Max sieht die Frau an. Sie trinkt lächelnd ihr Glas aus.

"Das ist sehr freundlich von Ihnen", sagt er, "aber ich fahre morgen schon. Heute ist mein letzter Tag hier."

"Schade", hört er die Frau sagen.

"Ja, wirklich schade", denkt Max und legt ein paar Münzen auf die Theke.

Draußen vor seinem Auto wirft er noch einmal einen Blick zurück. Die Frau in der Bar lächelt noch immer. Langsam gehen die Jalousien nach unten.

Nofretete ist weg
(von Leonhard Thoma)

Detektiv Murf mag Montage sowieso nicht. Wieder früh aufstehen, wieder arbeiten, wieder der ganze Stress. Aber dieser Montagmorgen ist besonders schlimm. Nichts klappt, nichts als Ärger. Die Zeitung ist nicht im Briefkasten, die Kaffeedose ist leer, der Toaster ist kaputt.

Und jetzt ist auch noch die Nofretete weg!

Nofretete, die große Attraktion im Ägyptischen Museum von Berlin!

Gerade hat die Museumsdirektion angerufen und gesagt, dass Murf sofort kommen soll.

Murf ist nicht nur Detektiv, er ist auch ein echter Kulturfreund und ... ein großer Fan von Nofretete. Er geht oft in das Museum und steht dann eine halbe Stunde vor der Statue. Diese Schönheit, diese Eleganz, dieses geheimnisvolle Lächeln; die Nofretete muss schon eine tolle Frau gewesen sein. Und jetzt haben skrupellose Gangster sie am Sonntagabend einfach gestohlen!

Natürlich fährt Murf sofort und ohne Frühstück zum Museum und besucht den Ort des Delikts, den Skulpturensaal Nr.13. Er notiert, dass der Alarm kaputt ist, dass ein Fenster offen steht und dass es auf dem Boden – einfach unglaublich! – die Reste eines Picknicks gibt: eine leere Flasche Wein, ein Stück Brot, ein bisschen Käse. So eine Frechheit!

Murfs Theorie: der Gangster ist abends nach der Öffnungszeit im Museum geblieben und hat den Alarm manipuliert. Dann hat er lange gewartet, bis alles ruhig war und dabei gegessen und getrunken. Schließlich hat er die wertvolle Statue durch das Fenster mitgenommen. Draußen hat sicher jemand in einem Auto gewartet.

Welch ein Skandal!

Zu Hause sucht Murf in seinem Archiv, in dem er alle wichtigen Informationen über die kriminellen Persönlichkeiten in der Stadt hat. Er findet nur einen interessanten Kandidaten: Dagobert, genannt "der Mitesser", bekannt für spektakuläre Aktionen und auch für seinen guten Appetit.

Murf ruft Dagoberts Handynummer an und bittet ihn um ein kleines Interview. Dagobert frühstückt gerade. Aber er kann sofort kommen, wenn es so wichtig ist.

Tatsächlich sitzt er eine halbe Stunde später in Murfs Büro, lächelnd und natürlich mit einem Schinkenbrötchen in der Hand.

"Wie Sie vielleicht gehört haben", sagt Murf, "hat jemand gestern Abend die Nofretete gestohlen, und wie Sie als Experte wissen, ist so etwas fast unmöglich. Aber diese Person hat auch noch Wein dabei getrunken und Sandwiches gegessen. Mit anderen Worten: Ich glaube, das können nur Sie gewesen sein!"

Dagobert lächelt immer noch.

"Moment mal, Murf, ganz ruhig! Warum denn immer ich? Gestern Abend sagen Sie? Tut mir Leid, da habe ich ein perfektes Alibi! Ich kann Ihnen genau sagen, wo ich war: Ich war bei meiner Mutter. Sie kocht so wunderbar! Wir haben den ganzen Abend gegessen und über meine Zukunft gesprochen. Schließlich war ich so müde, dass ich dort eingeschlafen bin. Und ich bin erst heute Morgen um elf Uhr wieder aufgewacht. Vor einer Stunde. Ich habe noch nicht einmal richtig gefrühstückt. Fragen Sie meine Mutter!"

"Schon gut", sagt Murf, "das ist alles für heute. Sie können gehen."

"Na also", lacht Dagobert und steht auf. "Und noch etwas, Murf, ich trinke gar keinen Wein, und Käse schmeckt mir auch nicht. Haben Sie das nicht gewusst?"

"Nein, das ist mir auch total egal. Auf Wiedersehen!"

Dagobert ist wieder weg, und Murf ist ganz deprimiert. Keine Nofretete, kein Frühstück. Er glaubt immer noch, dass Dagobert die Nofretete gestohlen hat. Aber er hat keinen Beweis gegen ihn. Er muss immer an das Gespräch mit Dagobert denken. Aber alles sieht so plausibel aus, oder? Hey, Moment mal! Natürlich! Das geht doch nicht! Dagobert hat ja einen Fehler gemacht! Also ist er es doch gewesen! Der Fall ist gelöst, Detektiv Murf muss nur noch die Polizei anrufen. Aber das hat Zeit. Jetzt erst einmal einen großen Milchkaffee, ein frisches Croissant und die Morgenzeitung.

Der Autostopper

(von Leonhard Thoma)

Heinrich Müller ist glücklich. Endlich Ferien! Er hat lange auf seinen Urlaub gewartet. Drei Wochen ohne Stress. Keine Firma, kein Labor, keine Experimente. Nichts! Nur Sonne, Strand und Palmen.

Übermorgen geht es los. Eine Superreise: zwei Wochen Dominikanische Republik, Clubhotel "Tuttobello", alles pauschal, alles inklusive. Er braucht nichts zu tun, alles ist dort perfekt organisiert:

Jeden Morgen um neun Uhr Kontinentalfrühstück auf der Terrasse, um elf ein kleines Tennismatch mit seiner Frau, nachmittags ein Sonnenbad am Swimmingpool, danach eine Massage, und am Abend sorgen Clubanimateure für gute Unterhaltung. Alles gut geplant, aber ohne Stress. Gerade ist er in München im Reisebüro gewesen und hat die Papiere abgeholt. Jetzt fährt er nach Hause, nach Rosenheim, einer kleinen Stadt in Bayern, eine gute halbe Stunde von München. Seine Frau erwartet ihn um ein Uhr zum Mittagessen. Er schaut auf die Uhr: drei Minuten vor halb eins.

Kurz vor der Autobahn sieht er einen jungen Mann an der Straße. Ein Autostopper. Normalerweise nimmt Heinrich Müller niemanden mit. Man kann nie wissen. Diese Leute sehen oft so unzivilisiert aus, mit diesen langen Haaren und so unrasiert. Wahrscheinlich rauchen sie dann in seinem Auto, ohne zu fragen, und das mag er gar nicht.

Aber weil Heinrich Müller heute so gute Laune hat, will er eine Ausnahme machen. Er hält also, öffnet das Fenster und sagt: "Ich kann Sie mitnehmen. Ich fahre aber nur bis Rosenheim."

Der junge Mann lächelt und sagt:

"Danke. Rosenheim ist besser als nichts". Er legt seinen Rucksack in den Kofferraum und steigt ein.

Sie fahren weiter, und Heinrich Müller denkt: Der Typ ist gar nicht so unordentlich, er sieht ganz sympathisch aus.

"Wohin wollen Sie denn heute noch?" fragt er.

"Nach Italien, wenn es geht", antwortet der Autostopper.

"Aha. Und wenn es nicht geht?"

"Das macht auch nichts. Dann fahre ich morgen nach Italien. Oder übermorgen".

"Aha. Und in Italien wollen Sie wohl ans Meer?"

"Nein, diesmal nicht. Ich möchte nach Bologna und dann nach Siena und nach Perugia, wenn es geht."

"Mhm. Und was machen Sie da überall, wenn ich fragen darf?"

"Also, in Bologna habe ich Freunde, in Siena möchte ich vor allem den Dom sehen, und in Perugia gibt es im Juni ein tolles Jazz-Festival."

"Sie interessieren sich also für Kunstgeschichte und Jazz-Musik?", fragt Heinrich Müller.

"Ja", sagte der Autostopper, das auch. Aber die Konzerte, die Kirchen und Museen, das ist vielleicht nicht das Wichtigste. Die ganze Atmosphäre in diesen Städten ist einfach großartig. Die Leute, die Bars, die Restaurants. Vor allem in Perugia. Kennen Sie Perugia?"

"Nein, ich war nur einmal ein Wochenende in Rom. Und zweimal in Mailand, auf einem Kongress", antwortet Heinrich Müller und fragt dann weiter:

"Sagen Sie mal, das machen Sie alles per Autostopp?"

"Ich glaube nicht. Ich werde auch mal einen Zug nehmen oder einen Bus. Oder ich gehe ein Stück zu Fuß."

"Aber das ist doch sehr anstrengend und unpraktisch, so zu reisen. Ich meine, immer diese Warterei. Und diese Unsicherheit...", sagt Heinrich Müller.

"Ja, das stimmt. Aber es ist auch sehr spannend. Manchmal hat man Glück, manchmal hat man eben Pech. Aber auf jeden Fall erlebt man viel. Jeden Tag passiert etwas Neues. Und man lernt viele Leute kennen. Ich spreche ein bisschen Italienisch und das kann ich so sehr gut üben."

"Aha", sagt Heinrich Müller noch einmal.

Kurze Zeit später sind sie schon in Rosenheim. Heinrich Müller hält an einer Ampel. Der Anhalter steigt aus, bedankt sich und sagt:

"Also, wenn Sie mal Urlaub haben, fahren Sie doch auch nach Perugia! Das sind von hier gerade sechs, sieben Stunden. Sie werden sehen, es lohnt sich! Das ist wirklich ein Erlebnis!"

"Ja, ja", nickt Heinrich Müller, "das ist keine schlechte Idee. Auf Wiedersehen!"

Fünf Minuten später kommt er nach Hause. Er macht ein nachdenkliches Gesicht.

Seine Frau bemerkt es und fragt sofort:

"Es hat im Reisebüro doch alles geklappt, Heinrich, oder?"

"Ja, ja", antwortet er leise, "natürlich, ich habe alle Papiere."

"Fantastisch! Aber du freust dich ja gar nicht. Ist etwas nicht in Ordnung?"

"Doch, doch", sagt Heinrich Müller langsam und sieht aus dem Fenster, "alles ist in bester Ordnung, mein Schatz. Wirklich."

Діакритичні знаки

Діакритичний знак	Приклад	Фонетична характеристика
[:]	[u:] [ʊ:]	довгий закритий напружений голосний довгий відкритий ненапружений голосний
[::]	[a::]	гіпертривалість голосного
[.]	[ɔ̣]	знижений за підняттям голосний
[.]	[e:]	підвищений за підняттям довгий голосний
[.]	[ʊ̣]	просунутий уперед голосний
[.]	[i:]	відтягнутий назад довгий голосний
[˘]	[ɛ̘]	централізований голосний
[,]	[ɪ̯]	голосний з відтінком огублення
[̣]	[ɔ̣]	частково делабіалізований голосний
[̤]	[ɣ̤]	нескладовий голосний
[,], [']	[ŋ̣], [ŋ̣']	складотворні приголосні
[.], [°]	[b̤], [g̤]	оглушені ненапружені приголосні
[^h]	[p ^h]	аспірований зімкнений приголосний
[^ʷ]	[t ^ʷ]	імплзивний зімкнений приголосний
[ⁿ]	[t ⁿ]	фаукальне розімкнення приголосного
[^j]	[l ^j]	палаталізований латеральний приголосний
[~]	[ɬ]	веляризований латеральний приголосний
[()]	[fɔ:(ə)t]	елізія (випадіння) звуку

Спектральні характеристики голосних перед алофонами фонему /r/

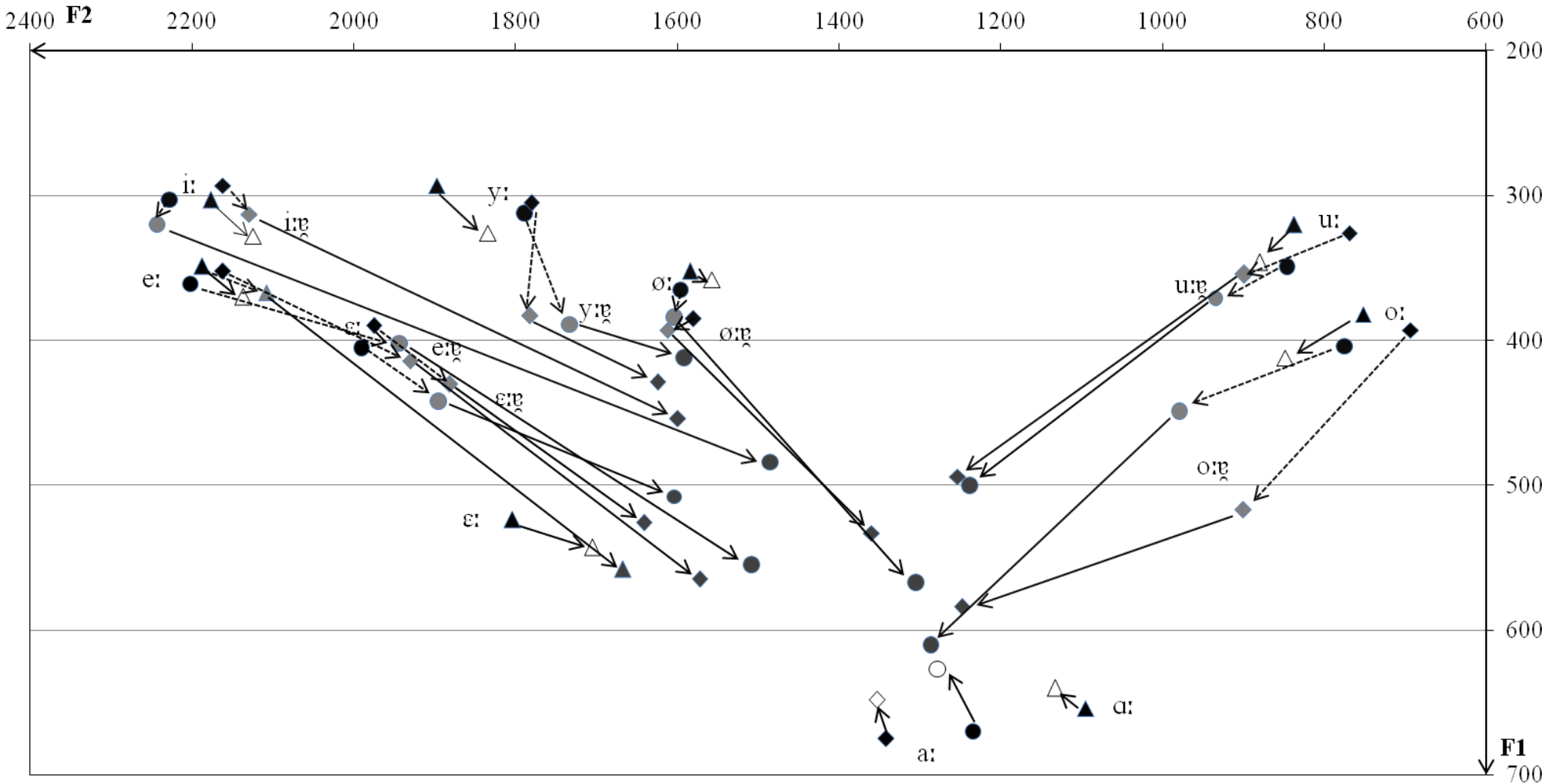


Рис. 3.2.2.3а Спектральні характеристики довгих наголошених голосних перед алофонами фонему /r/ у ПМ німців, австрійців і швейцарців (у Гц)

- 1- еталонні значення спектру довгих голосних НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;
- 2 – спектральні характеристики довгих голосних у початковій фазі перед вокалізованим [ɤ̥] НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;
- 3 – спектральні характеристики довгих голосних у кінцевій фазі перед вокалізованим [ɤ̥] НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;
- 4 – спектральні характеристики довгих голосних перед консонантними алофонами фонемі /r/ НВ в ○ Німеччині, ◆ Австрії, △ Швейцарії;

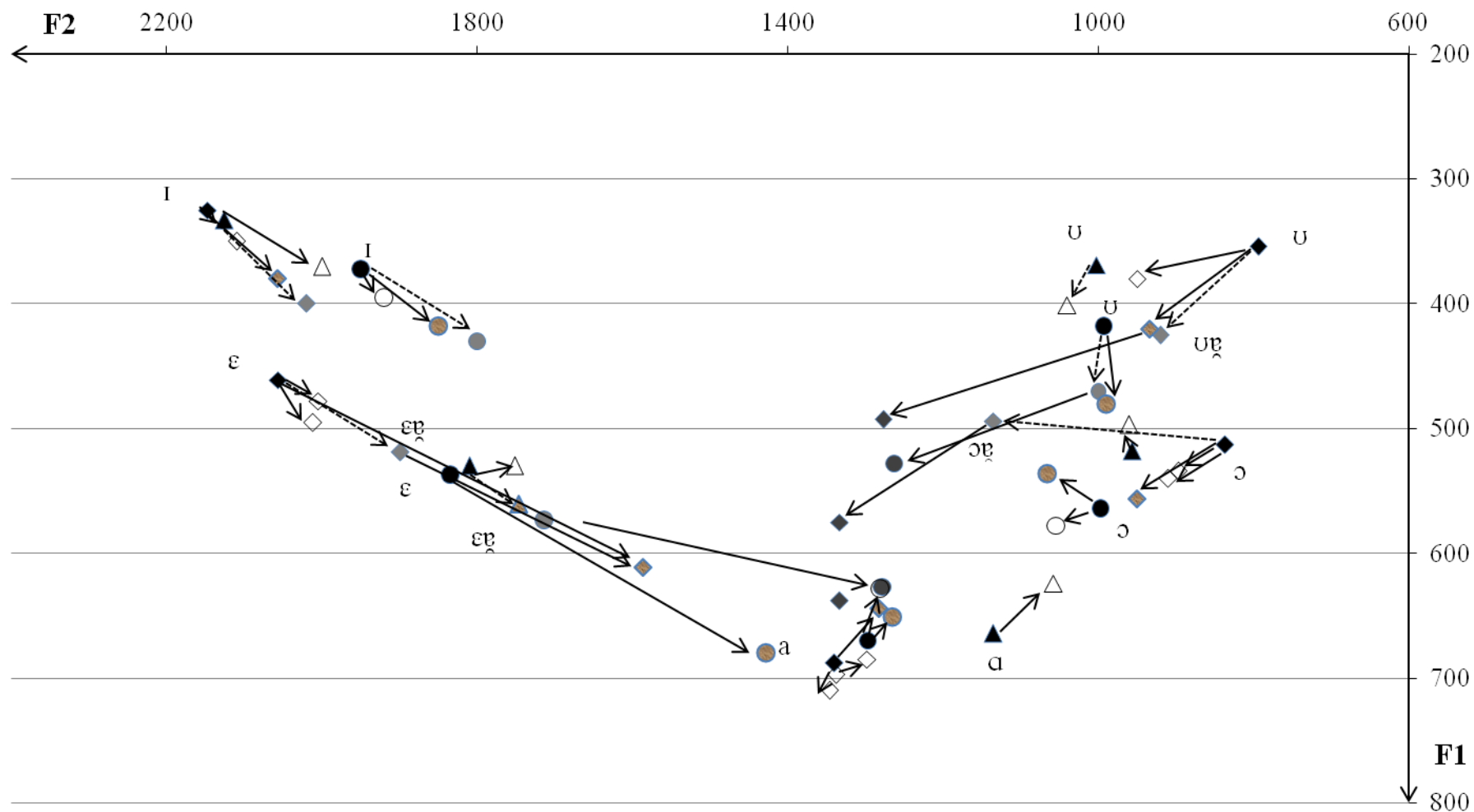


Рис. 3.2.2.36 Спектральні характеристики коротких наголошених голосних перед алофонами фонемі /r/ у ПМ німців, австрійців і швейцарців (у Гц)

- 1- еталонні значення спектру коротких голосних НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;
- 2 – спектральні характеристики коротких голосних у початковій фазі перед вокалізованим [ɐ] НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;
- 3 – спектральні характеристики коротких голосних у кінцевій фазі перед вокалізованим [ɐ] НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;
- 4 – спектральні характеристики коротких голосних перед консонантними алофонами фонему /r/ НВ в ○ Німеччині, ◇ Австрії, △ Швейцарії;
- 4 – спектральні характеристики коротких голосних перед елідованими алофонами фонему /r/ НВ в ● Німеччині, ◆ Австрії, ▲ Швейцарії;